

Μνήμων

Τόμ. 23 (2001)

ΚΟΡΙΝΝΑ, 'Η ΠΕΡΙ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑΣ ΛΟΓΟΣ.
ΑΘΗΝΑ, 1835. ΣΧΟΛΙΑΖΟΝΤΑΣ ΣΤΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ
ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ Ε. Α. ΣΙΜΟΥ

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.709](https://doi.org/10.12681/mnimon.709)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΟΛΙΤΗΣ Α. (2001). ΚΟΡΙΝΝΑ, 'Η ΠΕΡΙ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑΣ ΛΟΓΟΣ. ΑΘΗΝΑ, 1835. ΣΧΟΛΙΑΖΟΝΤΑΣ ΣΤΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ Ε. Α. ΣΙΜΟΥ. *Μνήμων*, 23, 113-152. <https://doi.org/10.12681/mnimon.709>

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

ΚΟΡΙΝΝΑ, 'Η ΠΕΡΙ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑΣ ΛΟΓΟΣ.
ΑΘΗΝΑ, 1835

ΣΧΟΛΙΑΖΟΝΤΑΣ ΣΤΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΤΟΥ Ε. Α. ΣΙΜΟΥ

Ο πρώτος τόμος της *Κορίννας* της κυρίας ντε Σταλ, στη μετάφραση του Ε. Α. Σίμου, κυκλοφόρησε το 1835, πιθανότατα στα μέσα ή στις αρχές του Οκτωβρίου· ακολούθησαν άλλοι τρεις τόμοι, ο ένας με την ίδια χρονολογία κι οι άλλοι δύο την επόμενη χρονιά. Ήταν το πρώτο μεγάλο μεγέθους μυθιστορηματικό κείμενο που τυπωνόταν στο ανεξάρτητο κράτος, καθώς και η πρώτη μετάφραση σημαντικού ευρωπαϊκού λογοτεχνήματος.¹

Την κυκλοφορία του πρώτου τόμου την ακολούθησε μία επιφυλλίδα στην εφημερίδα *Αθηνα*, που προκάλεσε με τη σειρά-της τέσσερις απαντήσεις και μία ανταπάντηση του πρώτου επιφυλλιδογράφου: μια έντονη, γεμάτη αντιπαράθεσεις συζήτηση, η πρώτη περί μυθιστορημάτων διαμάχη στο ελεύθερο ελληνικό κράτος. Αξίζει, νομίζω, να την παρακολουθήσουμε στο σύνολό-της.

Διατήρησα την ορθογραφία, κεφαλαιογράφησα τα αρκτικά μετά τις τελείες (στα κείμενα συνήθως κεφαλαιογραφούνται, αλλά όχι πάντα, και ας σημειώσω ότι συχνά η τελεία και η άνω τελεία συγχέονται λόγω της κακής εκτύπωσης), και έκανα το ίδιο ενίοτε και ύστερα από τα ερωτηματικά σημεία. Πλαγιογράφησα επίσης τους τίτλους των εφημερίδων και των έργων, και πρόσθεσα ελάχιστα κόμματα για να διευκολύνω την ανάγνωση (αλλά δεν αφείρεσα κανένα), ενώ διόρθωσα σιωπηρά μονάχα τα προφανέστατα τυπογραφικά λάθη.

1. Για το έργο, την υποδοχή-του και τη σημασία-του έχω προτείνει ορισμένες απόψεις στη μελέτη-μου «Η μετάφραση της *Κορίννας* στα 1835. Η ώρα της πεζογραφίας», στο Νάσος Βαγενάς (επιμ.), *Από τον «Λέανδρο» στον «Λουκή Λάρα»*, Ηράκλειο (Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης) 1997, σ. 205-225. Η μνηολόγηση της κυκλοφορίας προκύπτει από τη φράση «περιφέρεται ήδη προ ημερών» που διατυπώνεται τον Νοέμβριο εκείνου του έτους, βλ. εδώ αρ. 2.

1.

έφημ. ΑΘΗΝΑ, 30 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1835

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Κορίννα ἢ τὰ Ἰταλικά, ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ τῆς Κυρίας Στάελ ὑπὸ Ε. Α. Σίμου ἴτοςμος πρῶτος. Ἐν Ἀθήναις 1835.

Τὴν ἐπιγραφὴν τῆς περιωνύμου μυθιστορίας ἐπὶ κεφαλῆς τῆς διατριβῆς μας θέσαντες, σκοπὸν δὲν ἔχομεν νὰ ἐπικρίνωμεν αὐτὴν καὶ τὴν ἀξίαν τῆς νὰ προσδιορίσωμεν. Ὄταν ὁ Ἕλλην, συναισθανόμενος ὅτι ἔχει ἀρκετὴν περιουσίαν τῆς γλώσσης του, καὶ ξένης τινός, καὶ ἀπὸ τὸν ἔρωτα τοῦ Κ ο ι ν ο ὕ κ α λ ο ὕ ἐμπνεόμενος, ἐπιχειρήσῃ ἀπὸ τὸν ἀπέραντον καὶ πλουσιόδωρον τῆς Εὐρωπαϊκῆς φιλολογίας κῆπον εἰς τὴν στείραν γλώσσάν μας κἀνὲν ἄνθος νὰ μεταφέρῃ, τῆς ἐκλογῆς του πρῶτην βᾶσιν θὰ λάβῃ βέβαια τὴν τάξιν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ μεταφραζόμενον σύγγραμμα, καὶ κατὰ δευτέρον λόγον τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν· ἀλλὰ, τὸ ἐπαναλαμβάνωμεν, πρὸ πάντων ὁ μεταφραστὴς θέλει ἀποσκοπεύσει εἰς τὸ εἶδος τοῦ πονήματος, σταθμίζων τὸ καλόν, τὸ ὅποιον τὸ ἔργον του δύναται νὰ προξενήσῃ. Καὶ ὑπερβολιμαίους ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θέλουν μᾶς καλέσωσιν, ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς εὐστόχου περὶ τούτου κρίσεώς του κρέματα τοῦ μεταφραστοῦ ἢ ἐπιτυχία. Πρέπει ἄρα τὸ ἀντικείμενον τοῦτο καὶ τὴν ἐδικὴν μας ἐξόχως νὰ σύρῃ προσοχήν.

Ἡ *Κορίννα* εἶναι μυθιστορία· καὶ εἶναι μὲν γέννημα γυναικός, τῆς ὁποίας τὰ ἔξοχα προτερήματα ἐκίνησαν τῶν νεωτέρων φιλοσόφων τινα νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα φύλον δὲν ἔχει, ἀλλ' εἶναι οὐχ ἤττον ἀπεικόνισμα φαντασίας πυριφλεγῶς καὶ καρδίας νοσοῦσης. Τὰ τοιοῦτου εἶδους πονήματα μέχρι τίνος ἤμποροῦν νὰ προσηλώσωσι τῆς Ἑλλάδος τὸ κοινόν, καί, δεδομένου ὅτι θέλουν εὐρωσι πολλοὺς τοὺς ἀναγνώστας, πόσῃν δύνανται νὰ παρέξωσι τὴν ὠφέλειαν; ἰδοὺ τὸ κύριον ζήτημα. Κοινῶς γνωστὴ ἀρχὴ εἶναι, ὅτι αἱ σοβαραὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ἐπιστήμης πραγματεΐαι δὲν πρέπει νὰ σχηματίζωσι μόναι τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ ἔθνους, καὶ ὅτι ἀναπόφευκτον εἶναι νὰ παρέχῃ αὕτη καὶ βιβλία, μεμιγμένον φέροντα, κατὰ τὸν παρὰ τοῦ μεταφραστοῦ ἀναφερόμενον Ρωμαῖον Ποιητὴν, τὸ ἥδὺ μετὰ τοῦ ὠφελίμου. Ἀλλὰ τὰ δόγματα, ὅσα τῆς ἱστορίας ἐνός ἔθνους ἢ πείρα καθιέρωσε, δὲν ἤμποροῦν μὲ τὴν αὐτὴν ἀσφάλειαν εἰς ὅλα νὰ ἐφαρμοσθῶσι.

Τῆς φιλολογίας παντὸς ἔθνους ἢ κατάστασις στενὰ μὲ τὴν πολιτικὴν του ὑπαρξίν συνδέεται. Ὄταν μετ' ἐπιστασίας μελετήσωμεν τὴν ἱστορίαν θέλομεν ἶδει, ὅτι ἄλλοτε ἄλλην εἰς τὰ διάφορα ἔθνη ἢ Φιλολογία ἐλάμβανε μορφήν. Ἀλλ' αἱ ποικίλαι αὗται φάσεις δὲν ἦσαν τῆς τύχης τὸ τυφλὸν ἀποτελεσμα, καὶ εἰς ὅλους τοὺς αἰῶνας οἱ ἀλλεπάλληλοι φιλολογικοὶ μετασχηματισμοὶ κατὰ πόδα τὰς πολιτικὰς μεταβολὰς ἠκολούθησαν. Ἐὰν ἐξαιρέ-

σωμεν τῆς βαρβαρότητος τὴν ἐποχὴν, τρεῖς γενικωτέρας πολιτικὰς στιγμὰς θέλομεν διακρίνει, καθ' ἃς ἡ Φιλολογία ἀνακαινίζεται.

Ὅταν μέγα μέρος τοῦ Ἑθνους δὲν ἐγνώρισεν ἔτι τῆς παιδείας τὸ φῶς, καὶ ἀπὸ ἀγέρωχον καὶ προνομιούχον ἀριστοκρατίαν καταθλίβεται. Ὅταν ἡ Κυβέρνησις, ἀποστρέφουσα τὸ βλέμμα της ἀπὸ τὴν ὀδύνην καὶ τὴν πενίαν καὶ τὴν δυστυχίαν τοῦ λαοῦ, σκοπὸν τῶν πράξεών της θέτει τὴν μονοκρατορίαν, καὶ μέσον τὸ ἀθθαίρετον. Ὅταν ὁ λαὸς δὲν καλεῖται νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων του, καὶ ὁ Ἄρχων περιφρουρεῖται ἀπὸ μισθοφόρους λόγγας, τότε γεννᾶται μεσαία τις ἀνθρώπων τάξις, ἣτις ἔχει μὲν ἀρκετὴν παιδείαν διὰ νὰ ἐννοήσῃ καὶ συναισθανθῇ ὅλον τῆς τοιαύτης καταστάσεως τὸ ἀτόπημα, ἀλλὰ στερεῖται τῆς δυνάμεως τοῦ νὰ ἐπιφέρῃ θεραπείαν. Οἱ εὐσυνειδητοὶ, ἀλλ' ἀσθενεῖς οὗτοι ἀνθρωποὶ, μὴν ἔχοντες τῆς ἐνεργείας τὸ μέσον, ὀπλίζονται τὸ ὄπλισμα τοῦ λόγου, τοῦ εἰρηνικοῦ, τοῦ μεταφορικοῦ, τοῦ προσεκτικοῦ λόγου. Καὶ οὕτω μορφώνεται ἡ πρώτη ἐποχὴ τῆς Φιλολογίας, τὴν ὁποίαν, ἄς μᾶς συγχωρηθῇ «ιδανικὴν» νὰ ἀποκαλέσωμεν. Τοιαύτη ἦν ἡ Γαλλικὴ Φιλολογία εἰς ὅλον τὸ διάστημα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἐβδόμου. Καὶ ὅταν λέγωμεν Φιλολογία, δὲν ἐννοοῦμεν περιορισμένην τινὰ τάξιν συγγραμμάτων διὰ τοῦ περιεκτικοῦ τούτου ὅρου νὰ ἐκφράσωμεν ἐπιθυμοῦμεν τὸ σύνολον ὄλων τῶν γεννημάτων τοῦ νοῦς καὶ τῆς τέχνης. Ἡ Φιλολογία, οὕτω πως ἐννοουμένη, τοιαύτη εἶναι ἀκόμη εἰς τὴν Γερμανίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὰ πρῶτα βήματα κάμνει εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ἡ Φιλολογία αὕτη εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τῶν εὐχῶν, τῶν ἐπιθυμιῶν, τῶν στεναγμῶν τοῦ Ἑθνους, ἄλλοτε διὰ Ποιήσεως, καὶ Μυθιστορίας, ἄλλοτε διὰ Φιλοσοφίας καὶ Ἰστορίας, καὶ ποτε διὰ Μουσικῆς καὶ Ζωγραφίας εἰκονιζόμενα. Εἶναι ἡ ἰδανικὴ αὕτη ἐλευθερία ἀποζημίωσις, τρόπον τινὰ, διὰ τὴν πραγματικὴν δουλείαν. Ἀλλὰ τὸ σημερινὸν Ἑλληνικὸν Ἑθνος δὲν ἐγνώρισεν, ἢ στιγμιαίως μόνον ἐγνώρισε τὴν τοιαύτην κατάστασιν, καὶ ἡ στιγμὴ αὕτη εἶναι τὸ πρῶτον πεμπτημόριον τοῦ αἰῶνος, πλὴν ἦν τόσον μικροχρόνιος, ὥστε δὲν ἐπρόφθασε νὰ δώσῃ ὀρίμους τοὺς καρπούς. Τὰ δὲ μετέπειτα ἀνήκωσιν εἰς ἄλλην ἐποχὴν.

Τῆς πρώτης ταύτης ἔπεται ἐποχὴ ἄλλη, καθ' ἣν ἡ παιδεία, κατ' ὀλίγον ὀλίγον ἐξαπλωθεῖσα εἰς τὸ Ἑθνος, καὶ τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ συμφέροντα καὶ τὴν πραγματικὴν ρώμην εἰς αὐτὸ ἐξηγήσασα, τοῦ ἐμπνέει ψυχὴν τὴν ὁποίαν πρότερον δὲν εἶχε, διὰ νὰ κινηθῇ, τοῦ δίδει φωνὴν διὰ νὰ κηρύξῃ τὰ δικαιώματά του, τοῦ δίδει μέσα διὰ νὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ αὐτῶν καὶ νὰ θριαμβεύσῃ.

Ἡ δὲ κατάστασις αὕτη, τὴν ὁποίαν κατάστασιν ἐνεργείας θέλομεν ὀνομάσει, δὲν εἶναι πάντοτε τῆς παιδείας καρπός· ἐνίοτε τὴν γεννῶσιν αἱ περιστάσεις, καὶ ἴδαμεν εἰς τὴν Παλαιὰν Ἰστορίαν Ἑθνη ἀπὸ τῆς ἀμαθείας τὸν αἰῶνα εἰς ταύτην ἀναπηδῶντα. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περσικοῦ πολέμου μέχρι τῆς Μακεδονικῆς ἐξουσίας καὶ

οί Ρωμαῖοι ἐπὶ τῆς Δημοκρατίας. Ἐπὶ τῆς καταστάσεως ταύτης ἡ Φιλολογία ἔχει πάντοτε πολιτικὸν χαρακτήρα, καὶ τοῦ λόγου μου ἀπόδειξιν φέρω τὴν Ἑλληνικὴν, ἣτις ἀπὸ τὸν Ὅμηρον ἕως τὸν Σωκράτην εἶναι ἐξόχως διδακτικὴ καὶ ἱστορικὴ καὶ ἠθελα δείξει καὶ τὴν Ρωμαϊκὴν, ἂν Ρωμαϊκὴν Φιλολογίαν ἐδυνάμην νὰ ἀποκαλέσω μιμήσεις τινὰς ὄχι πάντοτε εὐστόχους εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ τέχνην ἐπιχειρηθείσας τῶν Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων καὶ τεχνημάτων. Ἀλλὰ τῆς ἐποχῆς ταύτης παραδείγματα ζωηρότερα καὶ πραγματικώτερα περιέχει εἰς ἡμᾶς ἡ σύγχρονος ἱστορία, τὸ Γαλλικόν, τὸ Ἀγγλικόν, τὸ Ἰσπανικόν, τὸ Ἀμερικανὸν Ἔθνος. Εἰς τὴν Γαλλίαν π.χ. ἣτις ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνίζεται, τί βλέπομεν; ἡ Φιλολογία εἶναι ὅλως πολιτικὴ, καὶ μέρος ταύτης, τὸ σημαντικώτερον ἴσως, ἀποτελεῖ ἡ ἐφημεριδογραφία καὶ τὰ πολιτικὰ φυλλάδια, οἱ λόγοι τῶν Βουλευτῶν καὶ αἱ πολιτικαὶ ποιήσεις. Ἡ ἰδανικὴ Φιλολογία δὲν ὑπάρχει, καὶ οὐδὲ νὰ ὑπάρξῃ δύναται. Τὰ ἀντικείμενα, ὅσα πρῶτον ἐσχημάτιζον ταύτην, μετέβησαν ἤδη εἰς τὸν πραγματικὸν βίον, καὶ ἔγειναν ἐπιούσια ζητήματα. Ὅσα πρότερον περὶ τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ Ἔθνους, περὶ τῆς εὐθύνης τῶν Ὑπουργῶν, περὶ τῆς ἰσότητος τῶν πολιτῶν, περὶ τῆς ἐλευθεροτυπίας, περὶ τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως, περὶ τῆς ἀνεξιθρησκείας, περὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, καὶ μυρίων ἄλλων ἀντικειμένων, μόνον εἰς τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων, τῶν ἱστορικῶν, τῶν μυθιστοριογράφων, καὶ ποιητῶν ἐλέγοντο καὶ ἐθεωροῦντο ἀπὸ τοὺς φρονίμους ὡς ὄνειρα, τώρα ἔγειναν κοινοὶ τύποι, καὶ ζητοῦνται ἀπὸ τὸν μεγαλύτερον καὶ τὸν μικρότερον, ἀπὸ τὸν πρῶτον καὶ τὸν τελευταῖον. Ἡ ἰδανικὴ ἄρα Φιλολογία κατέστη ἀδύνατος ἢ στιγμιαίως μόνον δυνατὴ εἰς τὰ Ἔθνη διὰ τὰ ὁποῖα ἡ διανοητικὴ τροφὴ ἔγεινεν ἀναπόφευκτος. Ἐὰν ἀπαντήσατε τριγύρω σας κανένα χαρακτήρα ἀπ' ἐκείνους οἵτινες ἐξευγενίζουσι τὸν ἄνθρωπον, κανένα αἴσθημα, καμμίαν ἀρετὴν σπανίαν, ἐὰν ἀναγνώσατε εἰς τὸ μέλλον παρηγορητικὴν τινὰ ἰδέαν, γράψατε καὶ ἴσως σᾶς ἀναγνώσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ μὴν προσμένετε νὰ σᾶς ἐνθυμηθῶσι καὶ τὴν ἐπαύριον. Εἰς τὸν φλοῖσβον τῶν παθῶν, τῶν συμφερόντων, τῶν συγκρούσεων, τῶν συζητήσεων τοῦ πραγματικοῦ Κόσμου τὸ ὄνομά σας θὰ χαθῆ καθὼς χάνεται ἡ φωνὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ μέσῳ τῆς πάλης τῶν στοιχείων, ἀπεναντίας ἴδετε πῶς ὁ λαὸς τρέχει καθήμεραν νὰ ἀναγνώσῃ τὸ πολιτικὸν ἄρθρον τοῦ *Χρόνου* ἢ τῆς *Ἐθνικῆς* καὶ πῶς δὲν παύει τοῦ νὰ χειροκροτῆ εἰς τὸν στιγματίζοντα τὰς παρεκτροπὰς τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐφημεριδογράφου. Ταῦτα βλέπομεν εἰς τὴν Γαλλίαν.

Εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος εὐρίσκειται εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς ἐνεργείας; Ἐπειδὴ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦ λαμπροῦ ἀγῶνός του καὶ διὰ τῶν ἐνδόξων κατορθωμάτων του, τὴν Οἰκουμένην ἐξέπληξε, καὶ τὸ ὁποῖον τὰς θυσίας του ἐξηγόρασε διὰ τῆς αὐτονομίας, δὲν ἐπεραίωσεν εἰσέτι τὸ καλὸν του ἔργον.

Ἔχει τοῦτο ἀκόμα θεσμοθεσίας νά θέσῃ, Ἄρχας νά παγιώσῃ, συμφέροντα οὐσιώδη νά ἀσφαλίσῃ. Καί ἀπό τὸ αἴσθημα τῆς κοινῆς εὐημερίας φλεγόμενον, ζητήματα λόγου ἐξόχου ἄξια λαμβάνει ἀντικείμενον τῆς καθημερινῆς του ὁμιλίας. Φέρετε ἐν τῷ μέσῳ τοιούτου Ἔθνος τὴν Κορίννα μὲ τὰ βεβιασμένα πάθη της, μὲ τοὺς φαντασιώδεις χαρακτηρήσας της, μὲ τοὺς στεναγμούς της, μὲ τὰ ρητορικά της σχήματα, μὲ τὰ θαυμαστικά της σημεῖα, φέρετέ την καὶ ἂν τὴν ἀναγνώσῃ κἀνένας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τούτους, οἱ ὅποιοι σκέπτονται περὶ τῶν ὄλων, καὶ ἔχουν τὴν τύχην τὴν ἐδικήν των καὶ τὴν τῶν ἀπερχομένων γενεῶν νά ἀσφαλίσωσι διὰ ἔργων θετικῶν, φέρετέ την, καὶ ἂν τὴν ἐννοήσῃ κἀνένας, ἓνας μόνον, μακαρίσατε τὸν ἑαυτὸν σας. Δὲν εἴμεθα ἐχθροὶ τῆς καλῆς Φιλολογίας, ἄπαγε! ἀλλὰ διερμηνεύομεν τὰ πράγματα. Τὰ πράγματα λοιπὸν αὐτὰ μᾶς λέγουν ὅτι ἓνας λόγος τοῦ Κολλάρδου, τοῦ Βριώτου, τοῦ Μωγίνου, τοῦ Ὀκονέλου, ὅτι ἓνα ἄρθρον τῆς Ἐθνικῆς, τοῦ Χρόνου ἢ τῆς Συνταγματικῆς καλὰ μεταφρασμένον, θέλουσι εὔρει πλειότερους ἀναγνώστας καὶ τὸ οὐσιωδέστερον θέλουν καταληφθῆ καὶ ὠφελήσῃ πλειότερον παρὰ οἱ πέντε Τόμοι τῆς Κορίννας.

Κἀνεῖς, ἐλπίζομεν, δὲν θέλει ὑποτοπάσει ὅτι σκοπὸν ἔχομεν νά ἐγγίξωμεν τὸν μεταφραστήν. Τιμῶμεν τὸν Κ. Σίμον διὰ τὰς γνώσεις του, καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἐπέτυχε κατὰ μέγα μέρος ἢ μετάφρασις. Ἀλλὰ διότι συναισθανόμεθα μάλιστα τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρός, διότι εἴμεθα πεπεισμένοι, ὅτι ἠδύνατο τὸν καιρὸν του νά μεταχειρισθῆ εἰς ἐπιχείρησιν ἔργου ὠφελιμωτέρου καὶ οὐσιωδέστερου, διὰ τοῦτο μὲ θάρρος τὴν γνώμην μας ἐξηγήσαμεν καὶ τὴν ἐπαναλαμβάνομεν. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, τὸ ὅποιον ἀπὸ περιστάσεις καὶ συναντήματα μᾶλλον παρὰ ἀπὸ τῆς παιδείας τὰ φῶτα, ἀπεδύθη ἐπὶ ἔτη τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα, ἔχει δίκαιον νά ἀπαιτῆ ἀπὸ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν λογίων του ἄλλα, παρὰ μυθιστορίας, ἔργα. Τὰ πολιτικὰ ζητήματα καὶ διδάγματα, τὰ ἀφορῶντα τὴν ἄμεσον παγίωσιν τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας, εἶναι τὸ μέγα στάδιον εἰς τὸ ὅποιον τοὺς καλεῖ ἕξω τούτου, πᾶς ἀγὼν εἶναι μάταιος καὶ ἄδοξος.

Ἄλλοτε θέλομεν ἴσως ὁμιλήσῃ περὶ τῆς τρίτης πολιτικῆς ἐποχῆς τῶν ἐθνῶν καὶ τῆς κατ' αὐτὴν φιλολογίας· τὴν ἐποχὴν ταύτην, καθ' ἣν τὰ ἔθνη ἀποκτήσαντα ὄλην ὀλόκληρον αὐτῶν τὴν ἐλευθερίαν, ἄλλον δὲν ἔχουν νά πράξωσι, παρὰ περὶ τῆς συντηρήσεώς της νά φροντίσωσι καὶ τὰ ἀγαθὰ της νά ἀπολαύσωσι, ἢ Ἱστορία δὲν μᾶς τὴν ἐδειξεν εἰσέτι, καὶ ἀπὸ τὸ μέλλον μόνον τὴν ἐλπίζομεν. Ἴσως δὲν σφάλλωμεν ἂν εἴπωμεν, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν ἡ φιλολογία διδάσκει καὶ παραμυθεῖ τὴν Κοινωνίαν, κατὰ τὴν δευτέραν συναγωνίζεται μετ' αὐτῆς καὶ τὴν δίδει χεῖρα βοηθείας, καὶ εἰς τὴν τρίτην ταύτην θέλει εἶναι τὸ εὐγενέστερον καὶ ἐξοχώτερον αὐτῆς ἀπεικόνισμα.

Αποσκοπεύσει· ο όρος απαντά στα λεξικά της αρχαίας ελληνικής. Υπερβολιμαίους· ο όρος δεν απαντά στα λεξικά της αρχαίας (απαντά όμως το «υπερβόλιμος») ούτε στον Κουμανούδη. Προσεκτικόν λόγον· είτε με τη σημασία «ικανόν να προσελκύσει την προσοχή», που μαρτυρείται στην αρχαία γλώσσα, είτε με την ιδιάζουσα σημασία «εκείνου που έχει κάτι επιπλέον», η οποία θα στηριζόταν σε μία ετυμολογική ανάγνωση της λέξης. Ιδανικήν· έκλεισα τη λέξη σε εισαγωγικά· στο κείμενο είναι κλεισμένη σε κόμματα. Η λέξη χρησιμοποιείται με την αρχαία σημασία του «ιδεατού», του «φανταστικού». Προνομίουχων· Ο Κουμανούδης καταγράφει τον νεολογισμό σε μεταγενέστερα χρόνια. Ελευθεροτυπία· η λέξη, πλάσμα της εποχής, κυκλοφορεί πολύ εκείνη τη δεκαετία, βλ. Κουμανούδης, Χρόνος, Εθνική, Συνταγματική· οι παρισινές εφημερίδες *Le Temps*, *Le National*, *Le Constitutionnel*, όλες φιλελεύθερες. Συμφέροντα ουσιώδη· αξίζει να παρατηρηθεί ο εντοπισμός των προβλημάτων σε θέματα εσωτερικής οργάνωσης και όχι, ακόμη, εθνικής επέκτασης. Απερχομένων· ίσως θα έπρεπε να διορθωθεί σε «επερχομένων». Κολλάρδος· ο γνωστός πολιτικός και φιλόσοφος Pierre-Paul Royer-Collard (1763-1845). Βριώτος· υποθέτω ο πολιτικός και καθηγητής της ρητορικής Pierre-Joseph Briot (1771-1827). Μωγίνος· ο δικηγόρος και πολιτικός ρήτορας François Mauguin (1785-1854). Οκονέλος· προφανώς ο Daniel O'Connell, Ιρλανδός πολιτικός (1775-1847), ο επιλεγόμενος «ελευθερωτής». («Γράκχο» τον ονόμαζε ο Αλεξ. Σούτσος, *Ο Περιπλανώμενος*, Αθήνα 1839, σ. 108· σημειώνω κι ένα άρθρο στην *Εντέρη*, 1, τχ. 4 (15.10.1847) 4-6: «Οι Βίγιοι [= The Whigs], με εικόνα του «Οκονέλλου»). Να απολαύσασι· το κείμενο έχει «και απολαύσασιν». Υποψιαστεί.

2.

έφημ. ΑΘΗΝΑ, 9 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1835

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Ἡ Ἑλληνικὴ Κορίννα περιφέρεται ἤδη πρὸ ἡμερῶν εἰς χεῖρας τῶν συνδρομητῶν τῆς· ἐν ᾧ τοὺς διδάσκει διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν περιγραφῶν, τοὺς θέλγει μὲ τὴν ἐπαφρόδιτον διαγραφὴν τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων ἢ τῶν ἠθικῶν χαρακτήρων, τοὺς ἐνθουσιᾷ μὲ τὴν μαγευτικὴν ἔκφρασιν τῶν παθῶν τῆς καὶ κινεῖ ἐν ἐνὶ λόγῳ τὰς ἀποκρύφους χορδὰς τῶν καρδιῶν μας· αἴφνης ἀνεφάνη μία διατριβὴ τοῦ Κυρίου Κ. Π. ἥτις ἤλθε νὰ διαταράξῃ τὴν γλυκυτάτην μουσικὴν τῶν ἐντυπώσεων, τὰς ὁποίας ἡ ἀνάγνωσις τῆς μᾶς ἀφίνει. Ὁ Κύριος οὗτος δὲν λογιζέται φαίνεται εἰς οὐδὲν ἂν ὁ φιλόκαλος μεταφραστὴς τῆς πρὶν τὴν εἰσαγάγη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ὀμήγουριν, ἐφιλοτιμήθη νὰ τὴν διδάξῃ προηγουμένως καὶ ἤθη καὶ γλῶσσαν καὶ τρόπους Ἑλληνικούς, ὥστε νὰ τὴν καταστήσῃ αὐτόχρημα Ἑλληνίδα, καθότι δὲν ἐδίστασε διόλου νὰ μᾶς εἰπῇ ὅτι εὐχαρίστως ἤθελε δώσει τοὺς τέσσαρας ὀλοκλήρους τόμους τιμωμένους δώδεκα δραχμὰς εἰς ἀντάλλαγμα ἑνὸς λόγου τοῦ Ὀκονέλλου, τοῦ Κολλάρδου, τοῦ Βριώτου, ἢ τοῦ Μωγίνου· τοιαύτη διατίμησις τῶν κόπων τοὺς ὁποίους κατέβαλεν εἰς ἐκ τῶν λογίων νέων μας ἐπὶ σκοπῷ του νὰ πλουτίσῃ τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν μὲ μετάφρασιν διακεκριμένην ἐξόχου συγγράμματος τῆς Γαλλίας, πόσον εἶναι ἄδικος καὶ

σκληρὰ ἀφίνωμεν εἰς τοὺς ἐκτιμήσαντας κατ' ἄλλον τρόπον τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πόνημα νὰ συμπεράνωσι, ἴκανὴν νομίζοντες τὴν εἰς ἄκρον εὐνοϊκὴν δεξιῶσιν τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλληνικὴ Κορίννα ἀπήλαυσε παρ' ὄλων τῶν Ἀναγνωστῶν τῆς. Νομίζομεν περιττὸν τὸ νὰ ἀναλάβωμεν ἐνταῦθα τὴν ὑπεράσπισίν τῆς ἰδιαιτέρως· μεταβαίνομεν σπουδαίως εἰς ὅσα ἐπιχείρησεν ὁ Κύριος Κ. Π. νὰ ἀποδείξῃ ἐκ τῶν προτέρων περὶ τοῦ τοιούτου εἶδους τῆς φιλολογίας ἐν γένει καὶ εἰς τὸ ὅποῖον ἀνήκει καὶ ἡ Κορίννα.

Ἐν ᾧ αἱ πολιτικαὶ μας ἀρχαὶ σήμερον ἀποκρούου πᾶν ἀπαγορευτικὸν μέτρον κατὰ τῶν ξένων εἰσαγωγῶν, σκληρὸν μᾶς φαίνεται ὅταν ἀκούωμεν τὸν Κύριον Κ. Π. ἀναλαμβάνοντα σχῆμα θετικοῦ φιλοσόφου νὰ ἀποφράττῃ ὅσον τὸ κατ' αὐτὸν τὴν εἴσοδον εἰς πᾶν εὐφυΐας γέννημα, διότι δὲν φέρει διαβατήριον ἀπὸ τὴν σφραγίδα τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν· ὄχι ὅτι εἴμεθα ἐκ τῆς τάξεως ἐκείνων οἵτινες νομίζουν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία πρέπει νὰ ἀποκοπῇ ἀπὸ τὸν μασθὸν τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν ἔλαβον εἰς τὰ ἄλλα ἔθνη τὴν πλατυτέραν ἀνάπτυξιν· εἴμεθα ἐκ τοῦ ἐναντίου στερρῶς πεπεισμένοι ὅτι μία ἐκθεσις περιληπτικὴ τῶν μεγάλων πολιτικῶν ζητημάτων τὰ ὁποῖα καθ' ἐκάστην κινουῦνται εἰς τὰ βουλευτήρια τῆς Ἀγγλίας ἢ τῆς Γαλλίας, μία ἐντεχνος μετὰφρασις τῶν ἐκφωνουμένων ἀπὸ τοὺς ἐγκριτοτέτους δημηγόρους λόγων, εἶναι προσφορώτατον παράρτημα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς μας, καθότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νομίζομεν ἤθελε σχηματισθῆ ἀποθήκη πλουτοῦσα ἀπὸ λαμπρὰ παραδείγματα πατριωτισμοῦ καὶ εὐσυνειδήτου διαγωγῆς, πολιτικῆς συνέσεως, διοικητικῆς ἐμπειρίας, τὰ ὁποῖα ὁ πρωτόπειρος πολίτης Ἑλληὴν ἤθελε ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν εἰς πᾶν βῆμα τῆς πολιτικῆς του ζωῆς· ἀλλ' ὅσω στεῖρα καὶ ἄν ἦναι κατὰ τοῦτο ἡ πεποιθήσις μας, ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀνεξήγητον μένει δι' ἡμᾶς καὶ ὕστερον ἀκόμη ἀφ' ὅσα ὁ Κύριος Κ. Π. ἐξέθεσεν εἰς τὴν διατριβὴν του, ἐκ τίνων καὶ πῶς δύναται νὰ συμπερανθῆ ὅτι ἀσυστόλως ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία πρέπει ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ περιορισθῆ εἰς μόνον τὸ στενὸν περίβολον τῶν θετικῶν ἰδεῶν καὶ τῶν πολιτικῶν σπουδασμάτων. Καὶ εἰς τί ἄλλο παρὰ τοῦτο δύναται νὰ συγκεκριθῆ ἢ διατριβὴ τοῦ Κυρίου Κ. Π. τὴν ὁποίαν με στυλινὰς καὶ καινοφανεῖς ἰδέας ἐφιλοτιμήθη νὰ ἐξυφάνῃ; Τάχα τὸ αὐτὸ δὲν ἤθελε ἐκφράσῃ ἐὰν μεταχειριζόμενος γλώσσαν γραφείου, μᾶς ἔλεγεν ἀπ' εὐθείας, ὅτι ἡ φιλολογία τοῦ ἔθνους διὰ τὰς ἰδιαιτέρας περιστάσεις τῆς πολιτικῆς καταστάσεώς του συμφέρει νὰ στρέφῃται εἰς πραγματείας πολιτικῆς οἰκονομίας, νόμους ὑποθηκῶν, θεωρίας περὶ ἐνωμῶτων, νόμους ἀποδεκατώσεως καὶ ἄλλα τοιούτου εἶδους ἀντικείμενα παριστῶντα οὐδὲν ἄλλο παρὰ τὰς ἀμέσους, τὰς ὑλικὰς, τὰς ἐπιουσίους χρεῖας τῆς πολιτείας μας; Ἄς μᾶς συγχωρήσῃ ὁ Κύριος Κ. Π. νὰ παραβάλωμεν τὸ περὶ φιλολογίας σύστημα με ζηλοτυπίαν δεσπότη, ζητοῦντος νὰ κρατῆ κατὰκλειστον ἐντὸς τοῦ σεραγίου του τὴν ἀργυ-

ρώνητον κόρην τῆς Κολχίδος, περιορίζων αὐτὴν εἰς μόνα τὰ οἰκιακὰ ἐργόχειρα.

Δὲν μᾶς λανθάνει ὅτι αἱ τοιαῦται σκέψεις τοῦ Κυρίου Κ. Π. πηγάζουν ἀπὸ δόγμα φιλολογικῆς θρησκείας, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἀπὸ ἀθεϊαν φιλολογίας, εἶναι ἀπόρροια ἰδεῶν τὰς ὁποίας ὑπαγορεύει καὶ εἰς ἄλλους πολλοὺς ἢ γιγαντιαία ἀνάπτυξις τῶν ὑλικῶν δυνάμεων τοῦ κοινωνικοῦ διοργανισμοῦ· ὁ Ἄτμος, νέον δῶρημα τοῦ Προμηθέως, ἀρχαίου κλέπτου τῶν οὐρανίων δωμάτων, τὸ σύμβολον τῶν θετικῶν συμφερόντων, εἶναι Θεὸς εἰς τὸν ὅποιον σήμερον πιστεύει πολυάνθρωπος μερὶς τῶν λογίων, εἶναι ὁ ὄρκος εἰς τὸν ὅποιον ὁμνύουν· δὲν ἀρνούμεθα τὰ ὁποῖα βλέπομεν αὐτὸν ὀφθαλμοφανῶς νὰ ἐνεργῇ θαύματα, τώρα ἐπιτάττων εἰς ἐναντίους ἀνέμους, ἄλλοτε μετακινῶν ὄρη, ἢ δίδων ψυχὴν καὶ κίνησιν ὄχι πλέον εἰς παράλυτον ζῶντα, ἀλλ' εἰς πολυδαίδαλον μηχανήν· ἀπέχομεν ὅμως πολὺ τοῦ νὰ πρεσβεύωμεν ἐκ τούτου ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία πρέπει ποτὲ νὰ ἐξομώσῃ εἰς τινα δοθεῖσαν ἐποχὴν ἢ εἰς τοιαύτην πολιτικὴν στάσιν τῆς κάθε ἄλλην πίστην, νὰ καταλύσῃ τοὺς ναοὺς ὄλων τῶν ἐπιλοίπων ἰδεῶν, νὰ καταβιάσῃ τὰς εἰκόνας τοῦ καλοῦ, τοῦ ὠραίου, τοῦ ἐπαγωγοῦ τῆς φαντασίας, διὰ νὰ ἀποθεώσῃ τὸ ὠφέλιμον, τὰς ὑλικὰς χρείας, τὰς θετικὰς ἀνάγκας τῆς· εἰς τοιαύτας συνεπειὰς κινδυνεύει φοβούμεθα νὰ μᾶς ρίψῃ ἢ νέα αἵρσεις τοῦ Κυρίου Κ. Π. καὶ διὰ νὰ ἀναπαύσωμεν τὴν φιλολογικὴν συνείδησιν καὶ ἡμῶν καὶ τῶν ὁμοθρήσκων μας, ἀναγκαῖον κρίνομεν νὰ ἐπισυνάψωμεν ὀλίγα εἰς τὰ ἀνωτέρω.

Δὲν ἀντιτείνωμεν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Κυρίου Κ. Π. ὅτι ἡ φιλολογία εἶναι ἡγῶ τῆς κοινωνίας, σκιά παρακολουθοῦσα τὰ ἴχνη τῆς, τῆς ἱστορίας τῆς αἰ σελίδες μαρτυροῦν ὅτι πολλάκις ἠναγκάσθη νὰ γονυπετήσῃ ἐνώπιον δεσπότητος ἢ Ἀριστοκρατείας, οἷτινες ἐδήμευσαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν τὰ δικαιώματα τῶν λαῶν, τὴν ἴδομεν, ἄλλοτε νὰ ψάλλῃ τοὺς θριάμβους δεσπότητος μεθύοντος ὑπὸ τὰς δάφνας τῆς εὐτυχίας του. Ὅχι ὀλιγοτέρας περιεργείας ἀξία εἶναι καὶ ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἡ φιλολογία ἐνδουμένη ράσον μοναχικὸν περιεκλείσθη εἰς ζητήματα ἄλυτα θεολογίας, εἰς βιογραφίας ἀγίων, ζητοῦσα μ' ὅλον τοῦτο νὰ ὑποτάξῃ τὰς θεοβλαβεῖς συζητήσεις ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων καὶ νὰ σφετερισθῇ τὴν ἐξουσίαν τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου. Ἀφίνοντες ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅσας ὑπῆλθε μορφὰς κατὰ διαφόρους ἐποχάς, δὲν θεωροῦμεν τὴν φιλολογίαν, εἰμὴ σχετικῶς ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν κατάστασιν εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ἠθέλε γενῆ σύνθρονος μὲ τὴν ἐλευθερίαν τῶν νόμων καὶ τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν, τὸ ἔργον τῆς τότε, καθὼς εἶναι πασίγνωστον, δὲν εἶναι ἔν, ἀπλοῦν, μονοειδές· δὲν εἶναι ἡ ὑπηρεσία ἐνός καὶ μόνου συμφέροντος, μιᾶς μόνον γνώμης, ἢ χρείας τῆς κοινωνίας· ἐκ τοῦ ἐναντίου εἶναι ποικίλον, πολυειδές, καθ' ὅτι ἐν ᾧ συνδιέπει ἀφ' ἐνός μέρους καὶ συγκυβερνᾷ τὰς τύχας τῶν λαῶν, ὑπηρετοῦσα εἰς τὰ θετικὰ αὐτῶν

συμφέροντα, και συναγωνιῶσα με την κοινωνίαν εις ὅλας τὰς πρὸς βελτιώσιν και πρὸς εὐημερίαν τεινούσας προσπαθείας, δὲν ἀπαρνεῖτο διὰ τοῦτο ἀφ' ἐτέρου μέρους μήτε τὰς ἀπολαύσεις τῆς νοερᾶς ζωῆς ἢ τὰ παίγνια τῆς ἀχωρίστου ἀπ' αὐτὴν φαντασίας. Δὲν μᾶς ἔρχεται ἰδέα νὰ ἀπαντήσωμεν τὴν πολιτικὴν ἐξομολόγησιν τοῦ Κυρίου Κ. Π. διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ εὐρωμεν τὴν ἀντιστοιχοῦσαν εἰς τὸ ἐνεστῶς σχῆμα τῆς πολιτείας μας φιλολογίαν· λέγωμεν μόνον ὅτι, ὅσον τὸ καθ' ἡμᾶς θεωροῦντες τὴν κοινωνίαν μας εἰς στάσιν μεταρρυθμίσεων, ἐνεργείας, προόδου και κινήσεως διηνεκοῦς, εἴμεθα γνώμης, τὸ νὰ δοθῆ ἄνετος ἐλευθερία εἰς τὴν φιλολογίαν μας διὰ νὰ περιέρχεται ἄνω και κάτω με τὰς προκηρύξεις και τὸ λεξικὸν εἰς τὰς χεῖρας, ποτὲ μὲν εἰς τῆς Στάελ, ἄλλοτε εἰς τοῦ Φλοριάν, και ἄλλοτε εἰς τοῦ Γιούνγγ τὰ συγγράμματα, εἰς τοῦ Βένθαμ τὴν νομοθεσίαν και τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν τοῦ Δροσίου. Καὶ τῆ ἀληθεία δὲν ἐξεύρω πῶς ὁ Κύριος Κ. Π. ἤθελεν ἐκλάβῃ τὴν γνώμην μας ἐὰν ἤκουεν ἀπὸ τινὰς ὅτι ἀντὶ τοῦ νὰ φρονῶμεν ἄκαιρον τὴν ἀβράν φιλολογίαν εἰς τὴν ὅποιαν δίδει τὸ ὄνομα ἰδανικὴν, νομίζομεν ἐκ τοῦ ἐναντίου ὅτι ἀρμόζει κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν στιγμὴν τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς, διὰ τὸν κατωτέρω λόγον.

Τὸ παρελθὸν εἶναι ἡ κυρίως ἐπικράτεια τῆς φιλολογίας, ἢ ἡ ἀποθήκη ἐκ τῆς ὁποίας αὕτη πορίζεται τὴν ὕλην τῶν γεννημάτων της· εἰς τὸ παρελθὸν μένουں ἀποτεταμειυμένα ὄλαι αἱ προσπάθειαι τοῦ ὁδοιποροῦντος εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ βίου ἀνθρώπου· και ἐν ᾧ εἰς πᾶσαν στιγμὴν τεινεὶ ἐπὶ τὰ πρόσω τὰ βήματά του, δὲν λείπει ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ νὰ στρέφῃ πρὸς τὰ ὀπίσω, και νὰ ἀναπέμπῃ βαθὺν στεναγμὸν πόθου μεμιγμένον με λύπην· εἶναι τις ἐξ ἡμῶν ὅς τις δὲν ἐδοκίμασε τοιοῦτον αἶσθημα ὅταν ποτὲ τὸν συνέβῃ νὰ ἀμείψῃ τόπον ἀντ' ἄλλου; Τὸ μέγα λοιπὸν αὐτὸ μεγαλεῖον τοῦ παρελθόντος ἐκάστου τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν ἀνεσκάφη ἤδη εἰς τὰ βάθη του ἀπὸ πλῆθος ἄμετρον φιλόλογον, διεσχίσθη ἄνω και κάτω κατὰ διαφόρους διευθύνσεις, και ἐπομένως ὁ σημερινὸς φιλόλογος δυσκολεύεται νὰ ἀπαντήσῃ φλέβα ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἐξάξῃ τὴν ὕλην του. Ἄλλὰ κατὰ τοῦτο πόσον διαφέρουν τὰ καθ' ἡμᾶς· ἢ μακρὰ και πολλὰς παρουσιάζουσα φάσεις ἱστορία μας εἰσέτι μένει ἄθικτος και ἀνεπαφος ἀπὸ τὰς Ἑλληνικὰς χεῖρας. Οἱ ἑλληνικοὶ αἰῶνες, οἱ χρόνοι τῆς δουλείας μας, ἢ ἐποχὴ τῆς ἐπανάστασέως μας, ἀφ' οὗ ἄφθονον χορηγοῦσιν ὕλην εἰς ἱστορικὰς πραγματείας, εἶναι ὑπόγειοι και ὑπερβλύζουσαι πηγαί, τὰς ὁποίας ἀρκεῖ νὰ πληξῆ τις με τὸν πόδα διὰ νὰ ἀνακύβουν πλῆθος εὐφυῶν και ἰδανικῶν γεννημάτων. Ἄρὰ γε ποῖον ἄλσος, ποία φάραγξ ἢ ποία κοιλάς τῆς ἱστορικοτάτης πατρίδος μας προωρισμένη δὲν εἶναι νὰ γενῆ σκηνὴ τῶν τερπνοτέρων πλασμάτων τῆς φαντασίας; Μήπως δὲν ἀπαντᾷ ὁ νέος ἱστορικὸς τῆς «καλῆς φύσεως» εἰς ὅποιον μέρος και ἂν στραφῆ νύμφην ἱστορικῶν ἢ μυθολογικῶν ἀναμνήσεων τὴν ὅποιαν νὰ ἐπικαλεσθῆ δύναται με ἐπιτυχίαν; Ἀπὸ τοιοῦ-

τον μέλλον φιλολογίας τὸ ὁποῖον ὀφείλομεν νὰ παρακαλέσωμεν εὐθὺς ἀπὸ τῶρα εἴτε διὰ συγγραφῶν, εἴτε διὰ μεταφράσεως ἐντέχνου τῶν ἐξόχων εἰς τὸν ξένον φιλολογικὸν κόσμον συγγραμμάτων, ἀγωνίζεται ὁ Κύριος Κ. Π. νὰ μᾶς ὑστερήσῃ μὲ νέα φιλολογικὰ δόγματα. Ἐξαιρέτως δὲν ἐπισπεύδομεν τὴν θέλησίν του εἰς τὸ νὰ μᾶς διακοινώσῃ τοὺς τελευταίους στοχασμούς του περὶ τῆς τρίτης ἐποχῆς ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ φιλολογία τῶν ἐθνῶν θέλει εἶναι τὸ ἀπεικόνισμα τῆς κοινωνίας· ἐδῶ δὲν τὸ περιμένομεν πλέον μὲ παρατηρήσεις περὶ φιλολογίας στηριζομένης εἰς ἱστορικές παραδόσεις, ἀλλὰ μὲ πολλὴν εὐλάβειαν ἀναμένομεν διὰ νὰ ἀκούσωμεν φωνὴν προφήτου ἀποκαλύπτοντος εἰς ἡμᾶς τὸ μέγα τῆς φιλολογίας μυστήριον, τὸ πλήρωμα του χρόνου καθ' ὃ ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία μέλλει νὰ ἰδῇ ἐρχόμενον πρὸς αὐτὴν τὸν φιλολογικὸν Μεσσιαν· εἰς αὐτὸν βέβαια καὶ ὄχι εἰς ἄλλον εἶναι προωρισμένον νὰ μᾶς λυτρώσῃ ἀπὸ τὴν νοσοῦσαν καρδίαν, τὴν πυριφλεγῆ φαντασίαν, καὶ τὰ βεβιασμένα πάθη τῆς Στάελ, τοῦ Οὐάλτερσκοτ, τοῦ Σατωβριάν· τὸν τελευταῖον τοῦτον δὲν ἀναφέρομεν ἀναμφιβόλως εἰς ἔννοιαν δημοσιογράφου, ὡς συγγραφέα δηλονότι τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας εἰς τοῦ περὶ τῶν Γαλλικῶν νομοσχεδίων ἄρθρου καταχωρισθέντος ἐσχάτως εἰς τὴν Ἀθηναίαν, καὶ ἔχοντος τὸν αὐτὸν μεταφραστικὴν τῆς Κορίννης, ἀλλὰ τὸν ἐννοοῦμεν ὡς συγγραφέα τῆς Ἀτάλας, τοῦ Χριστιανικοῦ πνεύματος, καὶ ἄλλων γεννημάτων τῆς ζωηρᾶς φαντασίας του.

Σ. Ρ.

Θετικὸν μὲ τὴν σημασίαν «θετικιστοῦ». Ἐνωμὸν τῶν ἐνόρκων. Βένθαμ· τὸ *Περὶ νομοθεσίας*, σε μετάφραση τοῦ Γεωργίου Αθανασίου, εἶχε κυκλοφορήσει τὸ 1834 (ΓΜ *2413, ἡ ἀγγελία-του ὁμῶς ἤδη τὸ 1828, ΓΜ *1790· ἡ εφημ. *Αθηναί*, 7.2.1835, εἶχε χαρακτηρίσει τὸν μεταφραστὴν «ἀθλιον», καὶ ὁ μεταφραστὴς διαμαρτυρήθηκε στὴν εφημ. *Εθνικὴ*, 17/29.2.1835. Ὁ Γεώργιος Αθανασίου ἦταν μαθητὴς τοῦ Νεόφυτου Δούκα, καὶ εἶχε συγκρουσθεῖ καὶ παλαιότερα μὲ τὴν *Αθηναί*, βλ. Ελένη Φουρναράκη, *Ἡ εφημερίδα «Ἡλιος»*, Αθήνα 1986, 31). Δρὸ σίος· Joseph Droz, τὸ 1833 εἶχε τυπωθεῖ στο Νάυπλιο ἡ μετάφραση τῆς *Πολιτικῆς οἰκονομίας*-του (ΓΜ *2307). Προωρισμένη δὲν εἶναι τὸ κείμενον ἔχει «προωρισμένην». Παρακαλέσωμεν· μὲ τὴν σημασίαν του «παρακαλέσωμεν», ἢ ἀπλῶς, τυπογραφικὸ λάθος. Σατωβριάν· ἡ ἀναφορὰ γίνεται σε γράμμα τοῦ Σατωβριάνδου ποὺ μεταφράστηκε ἀνώνυμα στὴν *Αθηναί*, 19 Οκτ. 1835.

3.

ἐφημ. *Ο ΣΩΤΗΡ*, 14 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1835

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΥΝΤΑΚΤΗΝ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ

Κύριε Συντάκτη.

Εἰς τὸν ἀριθ. 186 τῆς Ἀθηναῖς ἀνέγνωσα ἄρθρον φιλολογικὸν ἐπιγραφόμενον «Κορίννα ἢ τὰ Ἰταλικά» δηλαδὴ κρίσιν καὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς μεταφράσεως ἢ ἐξ αἰτίας τῆς μεταφράσεως τοῦ Κ. Σίμου. Ὁ ὑψηλὸς

τόνος, ή περίεργος τφόντι σοβαρότης, με την όποιαν αρχίζει, προχωρεί και τελειώνει ή διατριβή αύτη, είναι εις τοιαύτην αντίθεσιν με τας όσον δογματικώς άποφαινομένας, τόσον ψευδεΐς και ως επί τó πολύ άκατανοήτους ιδέας του συγγραφέως της, ώστε νομίζω αναγκαϊον διά μίαν μερίδα τουλάχιστον του κοινου να γράψω επ' αυτῶ δλίγας τινάς γραμμάς επί σκοπῶ του να εξελέγξω τόν συγγραφέα τουτον ως άδόκιμον, και ως έχοντα άκόμη ανάγκην πολλής σπουδῆς, μαθήσεως, και πρό πάντων πλειότερας άκόμη μετριοφροσύνης, διότι άλλως δέν ήθελε νομίσει τόσον εύκολον τó να εμπαΐζη τις τó κοινόν με τας άλλοκότους άπορροΐας του!

Παραλείπων να κρίνω ένταυθα τó ότι, αν ό Κ. Σίμιος επεχείρη να μεταφράση άντι της Κορίννης άλλο τι σύγγραμμα, ως ιστορίαν τινά λόγου χάριν κτλ., ήθελεν εύρει και πλειότερους αναγνώστας, διότι τουτο κανεις δέν έχει χρείαν μιās όλοκλήρου σελίδος φιλολογικῆς διά να τó έννοήση, όσον και αν ήναι ύποβολιμαϊος, και όσον και αν άποσκοπεύσῃ, έρχομαι άμέσως εις τó προκείμενον, εκεί δηλαδή όπου ό συγγραφεύς της διατριβῆς καταγίνεται να προσδιορίση τας εποχάς της φιλολογίας, τας όποιας κρίνει αναγκαϊον να διαιρέση εις τρεις, εξαιρουμένης της βαρβαρότητος, και ένταυθα σημειοῦμεν εν παρόδῳ τήν γλαφυράν λέξιν προνομιούχος, και τήν μεν πρώτην ό συγγραφεύς ονομάζει ιδανικήν, διότι, μη έχοντες, λέγει, οί άνθρωποι της ενεργείας τó μέσον, όπλίζονται τó όπλισμα του ειρηνικου, του μεταφορικου λόγου, και τοιαύτην φέρει ως παράδειγμα τήν Γαλλικήν φιλολογίαν του παρελθόντος αιῶνος! Έκ τούτων συνάγεται ότι ύπάρχει άλλη εποχή, καθ' ήν έχοντες οί άνθρωποι της ενεργείας τó μέσον, δέν όπλίζονται πλέον τó όπλισμα του ειρηνικου λόγου. Ό αναγνώστης είναι περίεργος βέβαια να γνωρίση τήν άλλην αυτην φιλολογίαν της δευτέρας εποχῆς, άλλ' ως έχη ύπομονήν, ό λόγος είναι άκόμη περι της πρώτης. Η ειρηνική αυτη φιλολογία είναι ή αποκάλυψις των στεναγμών, των εϋχών, των επιθυμιών του υπό δουλείαν έθνους, εκφραζομένη διά ποιήσεων, διά μυθιστορίας, διά ζωγραφικῆς κτλ., και φέρει ό συγγραφεύς ως παράδειγμα τούτου του φαινομένου τήν Ιταλίαν, τήν Γερμανίαν, τήν Ρωσσίαν! Πολύ τφόντι αί ποιήσεις, αί μυθιστορίαί και ή φιλοσοφία εις αυτὰ τὰ τρία Έθνη ασχολοῦνται να εκφράσουν τους στεναγμούς και τας επιθυμίας, τας όποιας έννοει ό συγγραφεύς. Πολύ φαίνεται εγνωρίσαν και τας ποιήσεις, και τας μυθιστορίας και τήν φιλοσοφίαν των! Εΐναι μάλιστα επίσης εύκολον να εκφρασθῶσιν αί εϋχαι αυται διά της ζωγραφικῆς, διότι αί εξουσίαί των διαφόρων τούτων έθνών δέν βλέπουν αυται μόναι μεταξύ των υπό τόν ζυγόν των λαών, ή αν βλέπουν δέν έννοοῦν τί ύποκρύπτεται εις αυτὰς τας εΐκόνας, και άφίνουν να γίνωνται και να δημοσιεύονται. Αυτός βέβαια είναι ό συλλογισμός του συγγραφέως της διατριβῆς και επέτυχε θαυμασίως.

Φθάνομεν εἰς τὴν δευτέραν ἐποχὴν τῆς φιλολογίας. Ἰκανῶς ἐχαρακτηρίσθη ἡ πρώτη· καὶ ἂν οἱ ἀναγνώσται δὲν ἔμεινον πολλὰ φωτισμένοι ἀπὸ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἰδεῶν τοῦ συγγραφέως, ἄς μέμφωνται τὴν ἀμβλύνοιάν των, διότι ὁ συγγραφεὺς ἐνόησε πολλὰ κατὰ ὅσα ἔγραψεν. Ἐρχόμεθα λοιπὸν εἰς τὴν δευτέραν ἐποχὴν τῆς φιλολογίας. Ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι καὶ ὀνομάζεται παρὰ τοῦ συγγραφέως *κατάστασις ἐνεργείας*, καὶ αὕτη βεβαίως εἶναι ἡ ἀγαπητὴ του ἐποχῆ. Κατόπιν θέλομεν ἰδεῖ τὰ κατὰ τῆς. Ἐν τοσοῦτῳ πρὶν προχωρήσωμεν, ὁ συγγραφεὺς εὐαρεστεῖται νὰ μᾶς κάμη τὴν παρατήρησιν, ὅτι πολλάκις τὰ ἔθνη φθάνουν εἰς τῆς ἐνεργείας τὴν κατάστασιν καὶ χωρὶς τὴν προπαρασκευαστικὴν δύναμιν τῆς φιλολογίας· ἀλλὰ κρίνει περιττὸν νὰ ἐξηγήσῃ καὶ τοῦτο τὸ φαινόμενον. Μᾶς φέρει μόνον ὡς παραδείγματα τὴν παλαιάν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ῥώμην, τῆς ὁποίας δὲν θέλει νὰ γνωρίσῃ τὴν φιλολογίαν. Δυστυχεῖς ποιηταί, ῥήτορες καὶ συγγραφεῖς Ῥωμαῖοί! ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἄρθρου μὲ δύο γραμμὰς σοβαρὰς σᾶς ἀπεκλήρωσε. Τάκητε, Κικέρων, Σαλούστιε, Τίτε Λίβιε, Τιβοῦλε, Ὅρατιε καὶ σὺ θεῖε Βιργίλιε, ἀπομιμήσεις καλεῖ τὰ ἀθάνατα καὶ ἀμίμητα ποιήματά σου!!!

Ἄλλ' ἴσως ἤθελε ἀναπτύξει περισσότερον τὴν ἰδέαν του πρὸς τοῦτο, ἂν δὲν ἔσπευε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν σαφεστέραν ἐξήγησιν καὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν παραδειγμάτων τῆς φιλολογίας τῆς δευτέρας αὐτῆς ἐποχῆς. Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς κυριεῦται ἀπὸ ἐνθουσιασμόν. «Εἰς τὴν Γαλλίαν τί βλέπομεν, λέγει, ἡ φιλολογία εἶναι ὅλως πολιτικὴ καὶ μέρος ταύτης, τὸ σημαντικώτερον ἴσως ἀποτελεῖ ἡ *Ἐφημεριδογραφία* καὶ τὰ πολιτικὰ φυλλάδια, οἱ λόγοι τῶν Βουλευτῶν καὶ αἱ πολιτικαὶ ποιήσεις· ἡ ἰδανικὴ φιλολογία δὲν ὑπάρχει καὶ οὔτε νὰ ὑπάρξῃ δύναται». Ἴδου τί κατήντησε ν' ἀκούη τις, καὶ τί κατεδικάσθη ὁ ἀναγνώστης νὰ μελετᾷ. Τὴν φιλολογίαν τῆς σημερινῆς Γαλλίας τὴν περιορίζει ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἄρθρου εἰς τὰ ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ φυλλάδια! Φιλολογίαν ὀνομάζει ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οὔτε ἀπόρροια φιλολογίας δὲν δύναται νὰ λογισθῆ! Κρυφθῆτε Λαμαρτίνε, Οὐγγώ, Βεραγγέρε, ὕπατοι τῶν ποιητῶν· κρυφθῆτε Σουατωβριάνδε, Βρόγλυ, Βενιαμίν-Κωνσταντιε, Γουῖζότε, Βιλεμένε καὶ μύριοι ὅσοι ἄλλοι καταφωτίσατε, κατεπλουτίσατε καὶ εἴσθε σήμερον ἐπὶ κεφαλῆς τῆς λαμπρᾶς Γαλλικῆς φιλολογίας! ρίψατε κόνιν ἐπὶ κεφαλῆς σας· τὸ ὄνομά σας θὰ χαθῆ φωνάζει ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἄρθρου· εἰς τὸν *φλοῖσον* τῶν παθῶν καὶ τῶν συζητήσεων τοῦ πραγματικοῦ Κόσμου, ἂν που σᾶς ἀναγνώσῃ κανεὶς, μὴν περιμένετε νὰ σᾶς ἐνθυμηθῆ, λέγει, καὶ τὴν ἐπαύριον; Ἐλθετε σεῖς Παῦλε, Ἰωάννη καὶ λοιποὶ ἄδοξοι πολυκέφαλοι ἀνώνυμοι συντάκται τῶν ἄρθρων τοῦ *Χρόνου*, τῆς *Ἐθνικῆς*, τοῦ *Συνταγματικοῦ*· ἔλθετε νὰ δεχθῆτε τὸν στέφανον, τὸν ὁποῖον σᾶς ἐτοιμάζει ὁ συγγραφεὺς τῆς διατριβῆς. Ὑμεῖς εἴσθε ἡ σημερινὴ φιλολογία, ὑμᾶς ἐνθυμεῖται καὶ τὴν ἐπαύριον ὅστις σᾶς ἀναγνώσει. Ἄτυχῆ Σίμε! ἀντὶ νὰ δημοσιεύσῃς ἐν ἄρ-

θρον τοῦ Συνταγματικοῦ καλῶς μεταφρασμένον· ἀντί νά μεταγλωττίσης μίαν ἀπό τὰς κομπᾶς καί κοσμίας δημηγορίας τοῦ Ὀκονέλου, αἱ ὁποῖαι καλῶς καί ἀκριβῶς μεταφρασμένοι ἤθελον κάμει βεβαίως νά ἐρυθριάσωσι τὰς ἀναγινωσκούσας νεανίδας μας. Τί σ' ἐφώτισε νά φέρης εἰς τὸ μέσον τὴν Κορίννα μὲ τὰ βεβιασμένα πάθη της, μὲ τοὺς φαντασιώδεις χαρακτήρας της! τί σέ ἤλθε ν' ἀπασχολήσης τὸν συγγραφέα τοῦ ἄρθρου καί τοὺς ὅσοι μετ' αὐτοῦ σκέπτονται ἡδη περὶ τῶν ὀλων, καί ἔχουν τὴν τύχην καί τὴν ἐδικήν των καί τὴν τῶν ἐπερχομένων γενεῶν ν' ἀσφαλίσουν δι' ἔργων θετικῶν! Πάλιν σέ τὸ λέγω, οἱ λόγοι τοῦ Ὀκονέλου καί ἐνὸς Βριώτου, ἰδοῦ ἢ σημερινὴ Γαλλικὴ φιλολογία! Τὰ ἄρθρα τοῦ Συνταγματικοῦ καλῶς μεταφρασμένα, ἰδοῦ ἢ Γαλλικὴ φιλολογία!

Ὅμολογήσατε Κ. Συντάκτα, ὅτι εἶναι λυπηρὸν νά βλέπη τις τὸ κοινὸν καταδικασμένον ν' ἀναγνώσκει τοιοῦτους Γαλληματίας, καί ἀξιολύπητος ἀκόμη ὁ γράφων αὐτούς, διότι ἂν εἶχε εὑρεθῆ ποτὲ εἰς τὴν Γερμανίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλιαν καί τ' ἄλλα μέρη, περὶ τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ χωρὶς νά τὰ γνωρίζη, ἴσως ἄλλως εἰμὴ ἀπὸ τὰ ἄρθρα τοῦ Συνταγματικοῦ καί τῆς τοιαύτης φιλολογίας, δὲν ἤθελε ἀποτολμήσει νά γράψῃ ἢ τουλάχιστον κοινοποιήσῃ τοιαῦτα ἄρατα θέματα. Ἀρκεῖ ἢ μανία ὀλων τοῦ νά θέλουν νά γράφουν πολιτικὰ ἄρθρα· μᾶς ἀρκεῖ ἢ κακόρεκτος τῶν πλειοτέρων σύνταξις, διότι ὅλοι φρονοῦν ὅτι δύνανται νά γράψωσι πολιτικὸν ἄρθρον διὰ τὴν ἐφημερίδα, ἀλλ' ἄς μὴν πάθωμεν τὰ αὐτὰ καί ὡς πρὸς τὸ φιλολογικὸν μέρος τῶν ἐφημερίδων μας· ἄς μὴν ὑπάρξῃ τοῦτο κάλλιον διὰ τινὰ καιρὸν, παρὰ νά κατασταθῇ τοιοῦτον, ὁποῖον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἄλλο.

Τὸ δὲ τέλος τῆς διατριβῆς ἀγεροχώτερον καί ὡς ἐκ τρίποδος. «Ἄλλοτε θέλομεν, λέγει εἰς τὸν πληθυντικόν, ἴσως ὀμιλήσει περὶ τῆς τριτῆς πολιτικῆς ἐποχῆς τῶν ἐθνῶν καί τῆς κατ' αὐτὴν φιλολογίας». Ἀλλὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, προσθέτει ὁ ἴδιος, ἢ ἱστορία δὲν τὴν ἐδειξεν εἰσέτι, καί ἀπὸ τὸ μέλλον μόνον τὴν ἐλπίζομεν· καί μ' ὅλα ταῦτα ὁ καί προφήτης συγγραφεὺς ὑπόσχεται νά ὀμιλήσῃ ἄλλοτε καί περὶ αὐτῆς. Ἄς μάθῃ δὲ ἀπὸ τοῦδε τὸ ἀνυπόμονον κοινόν, ὅτι εἰς τὴν τρίτην ταύτην ἐποχὴν ἢ φιλολογία θέλει εἶναι τὸ εὐγενέστερον καί ἐξοχώτερον αὐτῆς ἀπεικόνισμα, καί ὅστις ἐννοήσῃ τίποτε ἀπὸ ὄλον αὐτὸν τὸν τραγέλαφον, ἄς εὐαρεστηθῇ νά τὸ ἐξηγήσῃ καί εἰς τὸν ὑποφαινόμενον.

Π. Δ.

Εἰς τὸν αρ. 186· τὸ φύλλο τῆς 30.10.1835 (ἐδώ αρ. 1). Βρόγλυ· (τὸ τελικὸ ὄψιλον σπασμένον· ἴσως δὲν διάβασα σωστά) προφανῶς ὁ Leonce-Victor, duc de Broglie (1785-1870), πολιτικὸς κυρίως. Ἡ ισχυρὴ αὐτῆς οἰκογένεια ἔδωσε πολλοὺς πολιτικούς καὶ λόγιους· ἡ κόρη τῆς κυρίας ντε Σταλ, Albertine de Broglie, ἔχει ἐπίσης κάποια θέση στα γαλλικὰ γράμματα. Γαλλισματίας· φλυαρίες, galimatias. Ἄρα τὰ θέματα· ἐννοεῖ, ὑποθέτω, «ἀρρητα ἀθέμιτα», ὅπως τὸ διαβάζει ὁ Ρ. τοῦ κειμένου αρ. 6.

4.

έφημ. ΑΘΗΝΑ, 23 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1835

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Ἡ Συζήτησις

Ὁ σημερινὸς αἰὼν εἶναι αἰὼν συζητήσεως καὶ κριτικῆς. Δὲν δύναται τις νὰ ἐκφράσῃ γνώμην, δὲν δύναται ἰδέαν νὰ ἐκθέσῃ εἰς ὄντινα κλάδον τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων κ' ἐὰν ἦναι, εἰς ὁποίαν θέσιν τῆς κοινωνίας κ' ἐὰν εὐρίσκειται, χωρὶς νὰ ἴδῃ τὴν γνώμην του, τὴν ἰδέαν του σταθμιζομένην ἀπὸ τῶν ἀναγνωστῶν του ἓνα ἕκαστον καὶ νὰ ἀκούσῃ ἑνὸς ἐκάστου τὰς ἐπικρίσεις. Εἶναι ἡ τοιαύτη γενικὴ δύναμις καὶ ἐξουσία, καρπὸς πολύτιμος τῶν μεγάλων φιλολογικῶν καὶ πολιτικῶν ἀγώνων οἵτινες προήγαγον εἰς τὴν Εὐρώπῃν τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας, τῆς ὁποίας ὁ μεγαλύτερος χαρακτήρ εἶναι κινήσις πνευμάτων ἀείκαρπος καὶ δογμάτων πάλῃ ἀκατάπαυστος. "Ὅταν λοιπὸν ἐκθέσαμεν εἰς τὸ κοινὸν τὴν γνώμην μας περὶ τῆς μεταφράσεως τῆς *Κορίνας*, δὲν ὑπεθέσαμεν ποτὲ ὅτι μόνῃν εἰς τὰς δοξασίας μας ἀπάντησιν θέλαμεν λάβει τὴν πάγκοινον ἔγκρισιν, καὶ παντάπασιν δὲν ἐξενίσθημεν ὅταν ἴδαμεν τὰς ἰδέας μας πολεμουμένας καὶ τὰς ἀρχάς μας προσβαλλομένας ἀπὸ τινος· ἀλλὰ περιέργα μᾶς ἐφάνησαν τὰ ὄπλα τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθη καθ' ἡμῶν ὁ τοῦ *Σωτῆρος* ἀντίπαλός μας, ὁ Κ. Π. Δ. Ἐὰν ἦναι ἀληθὲς ὅτι εἰς πάντα πανταχοῦ, καὶ μάλιστα εἰς τῶν γραμμάτων τὴν Δημοκρατίαν, ἐδόθη τὴν σήμερον ἡ δύναμις τῆς κριτικῆς, ὄχι ὀλιγώτερον ἀναμφίβολον εἶναι, ὅτι εἰς τὴν γενικὴν ταύτην πάλῃν, καθῆκον ἐκ τῶν πρωτίστων καὶ ἱερωτέρων παντὸς ἀγωνιζομένου εἶναι νὰ ζητῆ τοῦ ἐναντίου του τὰ φρονήματα διὰ λόγων ἰσχυρῶν καὶ ὄχι διὰ ὕβρεων νὰ ἀνατρέψῃ, νὰ προσπαθῆ εἰς τὰς ἀρχάς, ἀρχάς ἄλλας νὰ ἀντιθέσῃ καὶ ὄχι ἓνα κόμπον ἀριστοκρατικὸν ὃς τις πάντοτε εἶναι γελοῖος καὶ οἰκτρός, ἀλλ' εἰς τὴν φιλολογίαν πρὸ πάντων· ἄλλως ἢ ἀπόλυτος αὕτη τῆς συζητήσεως ἐλευθερία, ἀντὶ τῶν προσδοκομένων ἀγαθῶν, τὴν ἀπώλειαν ὄλων τῶν διανοητικῶν ἔργων ἤθελεν ἐπιφέρει.

Ματαίως ὅμως εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ Κ. Π. Δ. ἐρευνήσαμεν τοὺς λόγους μὲ τοὺς ὁποίους ἐζήτησε νὰ μᾶς καταβάλλῃ. Ἐνῶ ἡμεῖς ἀπὸ συνείδησιν πεπεισμένην καὶ στερεὰν ὀρμώμενοι ἐξηγήσαμεν τὴν περὶ φιλολογίας γνώμην μας μὲ ὄσῃν ἠδυνήθημεν ἀκρίβειαν, τὴν ἱστορίαν ὄλων τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν αἰώνων ὄλων πρὸς ὑποστήριξίν μας ἐπικαλούμενοι, ὁ ἀντίπαλός μας μᾶς ἀραδιάζει σειρὰν μεγάλων ὀνομάτων καὶ ραγδαίων θαυμαστικῶν σημείων βροχὴν καθ' ἡμῶν ρίπτει· ἀλλὰ τὰ μεγάλα ὀνόματα γεγυμνωμένα τῆς προσηκούσης ἐρμηνείας δὲν εἶναι συλλογισμοὶ ἀκαταγώνιστοι καὶ τὰ θαυμαστικὰ σημεία εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον τῆς σαθρότητος τῶν ἐπιχειρημάτων τεκμήριον. "Ὅταν ἡμεῖς ἀποβλέποντες εἰς τὸ προοδευτικὸν πνεῦμα τὸ ὁποῖον

προεδρεύει εις τής ανθρωπότητος όλα τὰ βήματα και αγαπώντες να ἐλπίζωμεν μέλλον παρηγορητικώτερον και ευδαιμονέστερον, ηθελήσαμεν, τελειώνοντες τὰς περι τούτου προσδοκίας μας ν' αποκαλύψωμεν, ο Κ. Π. Δ. με ειδωλολατρικήν ἀπιστίαν τὰς ἐλπίδας μας ἀπέκτουσε και ἀσεβῶς ἔπτυσεν εις τὸν βωμὸν τής θρησκείας μας. Ἀφοῦ μετὰ προσοχῆς ἀνεγνώσαμεν τὴν συλλογραφίαν τοῦ Σωτήρος δὲν ἐδυνήθημεν να μὴν ἐνθυμηθῶμεν τὰς ὑπουργικὰς ἐκείνας τῶν Βουλῶν πλειοψηφίας αἱ ὁποῖαι, προσελθόντος εις τὸ βῆμα βουλευτοῦ ἀντιπολιτευομένου και ἀρχίσαντος τὰ μέτρα των με κραταιὰ ἐπιχειρήματα να στιγματίζη, ἀπελπίζονται τοῦ να τὸν καταπολεμήσωσι δι' ἐπιχειρημάτων ἄλλων εὐλόγων και καταφεύγουσι εις τὸ οὐτιδανὸν μέσον τής θορυβοποιίας, καλύπτουσι τὴν φωνὴν τοῦ δημηγόρου διὰ φωνασκιῶν και κρότων. Ἐννοεῖται ὅτι ἐνταῦθα δὲν παραβάλωμεν, ἀλλ' ἴστοροῦμεν.

Παράδοξος εἶναι μάλιστα ὁ Κ. Π. Δ. ὅταν ἀπορῶν λέγει ὅτι ὀμιλοῦμεν περι τής Εὐρωπαϊκῆς φιλολογίας ἐνῶ εις τὴν Εὐρώπην δὲν εἴμεθα. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἰκογενειακαὶ δυστυχία τὰς ὁποίας ἡ ἐπανάστασις και εις ἡμᾶς, ὡς και εις πολλοὺς ἄλλους ἐπέσυρε, δὲν μᾶς ἐσυγχώρησαν να ποτισθῶμεν εις τὴν πηγὴν τής σοφίας, ἀλλά, και τοι διὰ τοῦτο τὰ μέγιστα λυπούμενοι, ποτὲ δὲν ἐπιστεῦσαμεν ὅτι διὰ να γνωρίση τις τὴν φιλολογίαν ἐνός ἔθνους πρέπει να ζήση ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ, καθὼς οὐδὲ ποτὲ ἠθέλαμεν πιστεύειν ὅτι ἄνθρωπος εις τὴν καθέδραν τής Γαλλίας ζήσας δὲν ἔμαθεν ὅτι εἴμπορεῖ τις να πρεσβεύει ἐναντίας ἄλλου ἀρχάς, ἀλλ' ὅτι ἀμαρτάνει ἀσυγγνώστως εις τοῦ κοινοῦ τὰ ὄμματα ὅταν ἐκτοξεύη κατὰ τοῦ ἀντιγνώμονός του βέλη περιβρίσεως και ἀκοσμίας. Και ἐπειδὴ περι Εὐρωπαϊκῆς σπουδῆς λόγος, ὀμολογοῦμεν ὅτι ἐγνωρίσαμεν ἐν τῇ Ἑλλάδι νέους οἱ ὁποῖοι δὲν ἐφοίτησαν μὲν εις τὰς ἀκαδημίας τής Εὐρώπης, ἔδωκαν ὅμως εις ἄλλους τινὰς διατρίψαντας εις αὐτὴν τὴν καθέδραν πάσης μαθήσεως μαθήματα ὄχι ὀλίγα τής ἐπιστήμης αὐτῆς τὴν ὁποίαν οἱ δαιμόνιοι ἐκεῖνοι ἐπαιδεύθησαν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Μᾶς κακοφαίνεται ὅτι δὲν εἴμποροῦμεν να ἐξηγηθῶμεν περισσότερον ἐνταῦθα, ἀλλ' ὁ Κ. Π. Δ. θέλει βέβαια μᾶς ἐννοήσει ὅταν ἀνακαλέση τὰς ἀναμνήσεις του.

Μὲ τὸ ἄθλιον ἄρθρον τοῦ Σωτήρος δὲν κάμνομεν τὸ ἄδικον να παραβάλωμεν ἄρθρον ἄλλο προγενέστερον διὰ τής Ἀθηναῶν δημοσιευμένον, μολοντί και τούτου ὁ συγγραφεὺς δὲν συμφωνεῖ μαζί μας και χολαίνει ἐνίοτε εις τὰς παρατηρήσεις του. Οὕτω π.χ. δὲν ἐννοοῦμεν τὸν Κ. Σ. Ρ. ὅταν λέγη τὸ «ὁ φιλόκαλος μεταφραστῆς τής Κορίνθας πρὶν τὴν εἰσαγάγη εις τὴν Ἑλληνικὴν ὀμήγυριν, ἐφιλοτιμήθη να τὴν διδάξη προηγουμένως και ἦθη και γλώσσαν και τρόπους Ἑ λ λ η ν ι κ ο ὄ ς, ὥστε να τὴν καταστήσῃ αὐτόχρημα Ἑ λ λ η ν ἰ δ α». Ἀστειεύεται βέβαια ὁ ἀγχίνους ἐπικριτῆς μας, ἐπειδὴ ὁ μεταφραστῆς πῶς ἐδύνατο να πράξη ὡς οὐδὲ ἔπραξεν, ἄλλο παρά

νά μεταφέρει εἰς τὴν γλώσσαν μας τὸ πόνημα, μηδὸλως ἐγγίζων εἰς τὴν οὐσιώδη αὐτοῦ σύνταξιν. Καὶ περὶ μεταμορφώσεως τῆς *Κορίννας* εἰς αὐτόχρομα Ἑλληνίδα ἀποροῦμεν ὄχι ὀλίγον ἐπειδὴ καὶ τοὶ διατρίβοντες πρὸ καιροῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν μᾶς ἔτυχεν ν' ἀπαντήσωμεν εἰσέτι νεάνιδα θριαμβευομένην εἰς τὸν Παρθενώνα καὶ στιχουργοῦσαν αὐτοσχεδίως. Ἡ δὲ ὑπόμνησις τῆς δωδεκαδράχμου τιμῆς τοῦ συγγράμματος ὡς ὑποστήριγμα τῆς ἀξίας του γενομένη, εἶναι βέβαια ὅσον νέον, τόσον ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα· ἀλλὰ μεταβαίνωμεν ἤδη εἰς τὸ γενικὸν ζήτημα.

Στιλπνὰς καὶ καινοφανεῖς ὀνομάζει τὰς ἰδέας μας ὁ Κ. Σ. Ρ. Λυπούμεθα τρώντι ἂν δὲν μᾶς συγχωρεῖται νὰ δεχθῶμεν τὸν ἔπαινον, ὄχι διότι οἱ αἰρεσιάρχαι δὲν εὐδοκιμοῦν τὴν σήμερον, ἀλλὰ διότι καὶ ἄλλοι πρὸ ἡμῶν ἀλλοῦ ὑπὸ τοιαύτην ἐθεώρησαν ἔποψιν τὴν φιλολογίαν. Ἀφοῦ ἅπαξ ὁμολογήσῃ τις ὅτι εἶναι αὕτη ἡ διανοητικὴ τῆς κοινωνίας ἔκφρασις, δὲν εἰμπορεῖ νὰ μὴν ἐπιφέρει ὡς συμπέρασμα ὅτι ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη πολιτικὴ κατάστασις παρέχει καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν εἰδικὴν τινα μορφήν. Τοῦτο εἶναι τόσον ἀληθές ὥστε ἴδαμεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως τοῦ '89, τὴν ἄβραν, καθὼς θέλουν νὰ τὴν λέγωσι, φιλολογίαν κατασιγήσασαν καὶ τὸ σκῆπτρόν της παραχωρήσασα εἰς τὴν πολιτικὴν της ἀδελφὴν ἐφ' ὄλον τὸ διάστημα καθ' ὃ διήρκεσεν ἡ χρονίος ἀνεμοζάλη ἦτις ἔσεισε τῆς ἀρχαίας κοινωνίας τὰ θεμέλια. Ἐπὶ δὲ τῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἐδέσμευσε προσκαιρὸν τὴν συζήτησιν καὶ ἠκρωτηρίασε τὴν ἀντιπροσωπείαν, τὴν ἰδανικὴν φιλολογίαν ἀναλαμβάνουσαν τὴν φωνὴν της καὶ μίαν παράστασιν τοῦ Ταλμᾶ καταστατημένην, κατὰ τὴν ἔκφρασιν εὐφυοῦς Ἑγγλοῦ κριτικοῦ σημαντικὸν σύμβολον. Ἔρχεται κατόπιν ἡ ἀποκατάστασις τῶν Βουρβόνων καὶ τὰ γράμματα ταλαντεύονται καθὼς ἡ πολιτεία, καὶ καθὼς αὕτη, ἀμφίβολον ἐνδύονται ἐνδυμα· ἕωσού οἱ λόγοι τοῦ Μανουήλου, οἱ λόγοι τοῦ Βενιαμὴν Κωνσταντίνου, τοῦ Φουά, τοῦ Περεῶν, ὡς ἐν τῷ μέσῳ φθινοπωρινῆς ἐσπέρας γαληνιαίας ἔτι, ἀστραπαὶ περὶ τῆς δύσιν μηνύουσαι, θύελλαν εὐηγγέλισαν εἰς τὴν Γαλλίαν νέαν πραγμάτων στάσιν, καὶ αἱ στήλαι τῆς *Σφαίρας*, τῆς *Ἐθνικῆς*, τῆς *Συνταγματικῆς*, γραφόμεναι ὄχι ἀπὸ ἀδόξους πολυκεφάλους ἀνωνύμους κατὰ τὴν κακοεπὴ ἔκφρασιν τοῦ Κ. Π. Δ., ἀλλ' ἀπὸ τοὺς Γκιζῶτας, τοὺς Θιέρσους, τοὺς Βιλλεμαίνας, τοὺς Καρέλους, ἐπαρασκεύασαν τὸν στρόβιλον ὅθεν ἐξῆλθεν ἡ Ἰουλιανὴ ἐπανάστασις· μετὰ τὴν ὁποίαν ἡ φιλολογία περιβάλλεται ἐξόχως πολιτικὸν χαρακτήρα. Παρατηρήσατε· ὁ Λαμαρτίνος, μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ποιητὴς ἄριστος καὶ μὲ κάθε πόνημά του ἄνθος νέον εἰς τὸ στέμμα του προσθέτων, ἀπαρνεῖται τὴν κιθάρα του καὶ μέλος γίνεται τῆς Βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων καὶ ἐκδίδει πολιτικὸν φυλλάδιον (*Sur la politique rationelle*), ὁ Βιλλεμαῖνος, φιλόλογος ἐνδοξος καὶ εὐγλωττος, ὁμότιμος καθίσταται καὶ πλησίον του ἐδρεύει ὁ φιλόσοφος Κουζίνος καὶ ὑπουργὸς γίνεται ὁ ἱστορικώ-

τατος Γκιζώτος. Καί ἄλλοτε τὸ εἶπωμεν ἔθνος τὸ ὁποῖον ἔφθασε διὰ τῆς παιδείας εἰς τῆς ἐνεργείας τὴν κατάστασιν ταύτην, δὲν εἰμπορεῖ νὰ ἐξομώσῃ παντάπασι τὴν ἰδανικὴν φιλολογίαν, ἀλλ' ἡμεῖς ἀποβλέπομεν εἰς τὸν γενικὸν κανόνα καὶ ὄχι εἰς τὰς ἐξαιρέσεις, μολονότι εἰμποροῦσε τις νὰ ἐρωτήσῃ ἂν ὑπάρχῃ τοιαύτη φιλολογία εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν σήμερον, ἀφοῦ ἀναγνώσῃ τὰ δράματα τοῦ Οὐγὼ καὶ τοῦ Δουμᾶς καὶ τὰς μυθιστορίας πολλῶν ἄλλων. Προσποιημένα πάθη, αἰσθήματα παρὰ φύσιν καὶ πράξεις δυνάμεναι πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοῦ Ὅκονέλλου τοὺς λόγους βέβαια τὴν αἰδῶ νὰ πειράξωσιν· τοιαῦτα χαρακτηρίζουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ πονήματα τῶν δύο περιφήμων τὴν σήμερον τῆς Γαλλίας δραματοποιῶν, τῶν ὁποίων τὰ καινουργήματα προσβάλλουν προσκαιρὸν τὴν προσοχὴν, ἀλλὰ δὲν ἰσχύουν νὰ τὴν προσηλώσωσι. Καὶ πῶς ἡδύνατο νὰ ἦναι ἄλλως; Τὰ πάθη καὶ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἀντικείμενον ἦσαν τῆς σκηνηκῆς ποιήσεως διεκοινώθησαν τόσον ὥστε δὲν εἶναι χρεῖα νὰ ζητῶνται ἤδη εἰς τὸν στενὸν τῆς ὑποκρισίας περίβολον. Αἱ Βουλαί, τὰ δικαστήρια, καὶ αὐτὸς ὁ Κοινωνικὸς βίος κατέστησαν τὸ μέγα καὶ αἰώνιον θέατρον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀνθρωπότης ἐνεργεῖ τὴν ἔνδοξον τῆς μεταρρυθμίσεώς της πράξιν. Καὶ τοῦτο λέγοντες ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐξηγήσωμεν ὅτι δὲν θεωροῦμεν τῆς ἐνεργείας τὴν ἐποχὴν ὡς ἀποθέωσιν τῶν θετικῶν συμφερόντων καὶ τῶν ὑλικῶν χρεῶν, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ὡς τὴν ποιητικωτέραν τῆς ἱστορίας ἐποχὴν, ἐπειδὴ ἡ ποίησις ἢ ὁποῖα, κατὰ τὴν ἐκτενεστέραν σημασίαν της, πρότερον προνόμιον ἦτον ὀλίγων τινῶν καὶ στάδιον μόνον εἶχε τὴν φαντασίαν, κατ' αὐτὴν μετέβη εἰς τὸν πραγματικὸν βίον καὶ διεδόθη εἰς τὰ πολλαπλὰ τῆς κοινωνίας μέλη.

Ἐάν μετὰ ταῦτα στρέψωμεν τὰ ὄμματά μας εἰς τὴν Ἑλλάδα, βλέπομεν ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἐνεργητικὴν κατάστασιν ὄχι διὰ τῆς παιδείας τῶν ὄπλων, ἀλλὰ διὰ πολιτικῶν συναντημάτων. Τὰ συγγράμματα λοιπὸν τῆς Σταέλ, τοῦ Φλωριάν καὶ τοῦ Γιούγγου εἶναι ἄραγε ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα θὰ διδάξωσι τοὺς Ἕλληνας πῶς νὰ διατηρήσωσι καὶ ἀναπτύξωσι τὰ ὁποῖα διὰ τῶν θυσιῶν των ἐκέρδησαν πλεονεκτήματα; εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπιμένομεν ἐπειδὴ εἶναι σημαντικώτατον. Ὁλος ὁ Κόσμος ὁμολογεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν ἀγαποῦν τὴν ἀνάγνωσιν, ὅτι φιλολογίαν δὲν ἔχομεν, ὅτι οἱ ποιηταὶ μας ἔγιναν ὑπουργικοὶ σύμβουλοι καὶ οἱ φιλόλογοι ὑπουργικοὶ Γραμματεῖς καὶ Ἀντεισαγγελεῖς· ἀλλὰ κανεὶς δὲν θέλει νὰ ἡξεύρῃ ὅτι διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ ἀναγινώσκειται, χρεῖα νὰ γράψῃ περὶ πραγμάτων τὰ ὁποῖα διαφέρουν τοὺς σημερινούς Ἕλληνας καὶ οὕτω προσηλώνων τοὺς ἀναγνώστας νὰ φθάσῃ εἰς τὸν διπλοῦν σκοπὸν τῆς ὠφελείας καὶ τῆς διαδόσεως τῆς ἀναγνώσεως. Γνωρίζομεν ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἀνέγνωσαν δις καὶ τρίς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Σατωβριάνδου καὶ τοὺς λόγους τοῦ Κολλάρδου καὶ τοῦ Ὅκονέλλου, ὅσους ἐδημοσίευσεν ἡ Ἀθηναῖ καὶ πολλοὺς πάλιν ἄλ-

λους, ἄκοπον ἀκόμα κρατοῦντας ἐπὶ τῆς τραπέζης των τὸν πρῶτον τῆς *Κορίνας* τόμον. Παραβάετε καὶ κρίνατε.

Συμφωνοῦμεν μὲ τὸν Κ. Σ. Ρ. ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ ἀγῶνος ἄφθονον παρέχει πηγὴν εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ἀρύσωσιν, ἀλλὰ δὲν εἰμποροῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν τί σχέσιν ἔχουν μετ' αὐτῆς ἡ *Κορίνα* καὶ αἱ *νύκται* τοῦ Γιούγγου. Καὶ βέβαια πλειοτέρα ἀνακολουθίας ἂν ὄχι, ἀπειρίας ὅμως ἰκανῆς δεῖγμα ἔδωκεν καὶ ὅταν, πολεμῶν τὰ περὶ τοῦ μέλλοντος δόγματά μας, ἀναφέρῃ ὡς ἀνήκοντας δῆθεν εἰς τὴν αὐτὴν φιλολογικὴν τάσιν τὸν Σκόττον, τὸν ὁποῖον αὐτὴ ἢ Ἰουλιανὴ ἐπανάστασις, ἢ προμηνυθεῖσα δεκαπέντε πρὶν συμβῆ ἔτη παρὰ τοῦ ἐξορίστου τῆς ἀγίας Ἑλένης, εὔρεν ἐξαπιναιῶς, καὶ τὸν Σιατοβριάνδον ὅστις τελευτῶν τὴν περὶ τοῦ Τύπου ἐπιστολὴν του δὲν συστέλλεται νὰ προμηνύσῃ νέας ἐντὸς ὄχι μακροῦ χρόνου μεταβολὰς καὶ μεταρρυθμίσεις.

Κ. Π.

Συλλογρῆφία· σιλλογραφία (δεν το θεώρησα τυπογραφικὸ λάθος)· ο Κουμανούδης αποδελτιώνει σιλλογραφικὸς μόλις στα 1891. Μας κ α κ ο φ α ἰ ν ε τ α ι· δεν επιχειρήσα να εξακριβώσω το περιστατικὸ. Τ α λ μ ά· ο περίφημος ἠθοποιὸς Talma (δεν επιχειρήσα να ανηγεύσω ποιὸς εἶναι ο Ἴγγλος κριτικὸς). Μ α ν ο υ ή λ ο υ· Jacques-André Manuel (1791-1857) φιλελεύθερος πολιτικὸς. (Ο Αλέξ. Σούτσος τον ονόμαζε «Δημοσθένης» και τον παραλλήλιζε με τον Οκονέλο, *Ο περιπλανώμενος*, Αθήνα 1839, 108.) Φ ο υ ά· Ο Maximilien Foy (1775-1825), διάσημος στρατιωτικὸς και πολιτικὸς φιλελεύθερων απόψεων. Π ε ρ ε ὦ ν· ἀμφίβολη ἀνάγνωσις· ἴσως θα μπορούσε να εἶναι ο Paul Pérignon (1800-;) εκπρόσωπος τῆς μετριοπαθοῦς ἀριστεράς. Σ φ α ἰ ρ α ς· Le Globe, πολιτικοφιλολογικὸ φύλλο δημοκρατικῶν τάσεων, με ἀνοίγματα προς τον ρομαντισμὸ και τον σαινισμονισμὸ. Κ α ρ έ λ ο υ· Ο Armand Carrel (1800-1836), μαχητικὸς σαινισμονιστῆς, ἀπὸ τους ἰδρυτῆς τῆς εφημερίδας *Le National*, γνωστὸς και για τον φιλελληνισμὸ-του. Ο μ ό τ ι μ ο ς· μέλος δηλαδὴ τῆς Βουλῆς των ομοτίμων (Chambre des Pairs). Ε δ ρ ε ὕ ε ι· κατέχει ἐδρα στη Βουλὴ. Ο ι φ ι λ ό λ ο γ ο ι υ π ο υ ρ γ ι κ ο ἰ Γ ρ α μ μ α τ ε ἰ ς και Αντισαγγελεῖς· στα 1837 ο Παναγιώτης Σούτσος ἦταν γενικὸς Γραμματέας του Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ο Κωνστ. Πιτσιπιός, εισαγγελέας του Εφετείου Ναυπλίου, και ο Γ. Α. Ναύτης εισαγγελέας στο Πρωτοδικεῖο τῆς ἰδίας πόλης. Τ ο υ ς λ ό γ ο υ ς... ό σ ο υ ς έ δ η μ ο σ ἰ ε υ σ ε ν η Α θ η ν ά· δεν ἔχω ἐντοπίσει τις ημερομηνίες δημοσίευσης. Π ε ρ ἰ τ ο υ τ ὴ π ο υ ε π ἰ σ τ ο λ ῆ ν (τ ο υ Σ α τ ω β ρ ἰ ά ν δ ο υ)· εἶναι αὐτὴ που δημοσιεύθηκε στην *Αθηνα* στις 10.19.1835. Π ρ ο μ η ν υ θ ε ἰ ς α και π ρ ο μ η ν ὴ σ η· στο κείμενο «προμηνυθεῖσα» και «προμηνύση».

5.

ἐφημ. ΑΘΗΝΑ, 7 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1835

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Μοὶ ἐφάνη πάντοτε σπάνιον προτέρημα τὸ νὰ ὀμιλήσῃ τις διεξοδικῶς μὲ ἀγγίνοιαν καὶ χάριν περὶ ὅποιασδήποτε ὑποθέσεως, ἐκτὸς μόνον εἰς τὰ σχολεῖα, ὅπου τιμᾶται ὡς ρητορικὴ ἢ ἀπειρόκαλος ἀνάλυσις τῶν ἰδεῶν, καὶ τῶν συνθέτων λέξεων ὁ σωρός. Διὰ τοῦτο ἐθαύμασα πολλάκις τινὰς συνη-

γόρους ἀδιακόπως τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνοντας εἰς ὀλοκλήρους ὥρας, χωρίς ν' ἀποκοιμήσωσι τοὺς ἤδη ὑπνηλοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς καθέδρας αὐτῶν δικαστὰς, χωρίς νὰ βαρύνωσι τὴν προσοχὴν ἀκροατῶν δυσαρέστων καὶ ἀψικόρων.

Σκεπτόμενος ὁμοῦς ὁ ἄνθρωπος θέλει εὐρεῖν ὅτι καὶ τὸ ἐναντίον τῆς περιστάσεως ταύτης κατόρθωμα δὲν ἔχει ὀλιγοτέρους κόπους, τὸ νὰ συμπιέσῃ δηλ. τις εἰς ἐλάχιστον ὄγκον πολλὰς καὶ διεσπαρμένας ἰδέας, νὰ κρίνῃ ἀδεκάστως καὶ σαφῶς εἰς μικρὸν ἄρθρον μακροῦ ἐνίοτε συγγράμματος δύο ἢ τρεῖς τόμους, καὶ νὰ συμπεριλάβῃ ἐν ταυτῷ ὅσα ἀπαιτοῦσι τῆς ὕλης ἢ ἐκλογῆ, τῆς συντάξεως ἢ οἰκονομία, ὁ χαρακτήρ τοῦ λόγου καὶ αἱ δοξασίαι τοῦ συγγραφέως, χωρίς νὰ ἀμελήσῃ τοὺς ἐπαίνους καὶ τὰς κατηγορίας τῶν ὁποίων κρίνει αὐτὸν ἄξιον.

Ἐφ' οὗ εἶδον εἰς τὰ προηγούμενα τῆς Ἀθηνᾶς φύλλα πολλὰς περὶ μυθιστορίας διατριβάς, τὰς μὲν σπουδαίας, τὰς δὲ τωθαστικάς ἢ καὶ μὲ σοφιστικὴν ἀπλῶς τετορνευμένας τέχνην, ἀπόρησα τῶντι πῶς κατόρθωσαν νὰ πολυλογήσωσι τόσον οἱ ἐπιτήδιοι αὐτῶν συγγραφεῖς μονομερῶς θεωροῦντες τὸ ὑποκείμενον. Ἐπειτα συλλογιζόμενος ὅτι ἔχω νὰ συγκεντρώσω ὡς εἰς ἐστίαν ἐνταῦθα καὶ ὅσα αὐτοὶ εἶπαν ὀρθὰ μερικῶς περὶ τῆς Κορίννης καὶ πολλῶν ἄλλων μυθιστοριῶν ἀναμνήσεις, εὐρήκα τὸ ἐπιχειρήμα μου οὐχ ἦττον δυσκατόρθωτον. Ἄλλ' ἄς μὴ ἐκτείνωμαι ἐν τοσοῦτῳ πλειότερον καταργῶν μὲ ματαιολογίας μέρος καὶ τοῦ ὀλίγου τούτου τόπου τὸν ὁποῖον ὁ Συντάκτης τῆς Ἐφημερίδος μοὶ παραχώρησεν.

Πρὶν ἔμβω εἰς τὴν ὑπόθεσιν προθυμοῦμαι νὰ ἐπαινέσω τόσῳ μᾶλλον τὴν ἐμβριθείαν, τὴν κοσμιότητα καὶ τὴν εὐροίαν τῶν λόγων τοῦ Κ. Κ. Π. ὅσῳ ὀλίγον ἄλλοι ἐκτίμησαν τὰς ἀξιομιμήτους ταύτας ἀρετάς· θεωρῶ ὁμοῦς αὐθαίρετον καὶ βεβιασμένην τὴν κατ' αὐτὸν τῆς φιλολογίας διαίρεσιν. Δοξάζων τῶντι ὅτι ἢ ἐπ' ἄπειρον τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν ἀνάπτυξις πρέπει μόνῃ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐνασχολῆ τοὺς πεπαιδευμένους, καὶ διΐσχυριζόμενος ὅτι εἰς αὐτὴν εὐαρεστότερον περιστρέφεται ἢ σημερινῇ τῶν ἐλευθέρων ἐθνῶν φιλολογία, περιέκλεισεν εἰς στενότατον κύκλον τὰς ἀπεριορίστους τοῦ ἀνθρώπου ἐπιθυμίας, καὶ συμπεριέλαβεν εἰς γενικὴν προγραφὴν ὅλα τὰ χαρίεντα τῆς φαντασίας δημιουργήματα, τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ πᾶσαν ἄλλην βιομηχανικὴν ἐπιτήδευσιν. Ἄλλ' ἡμεῖς γνωρίζομεν ἐξ ἐναντίας πόσον καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην εὐρίσκονται ἀδιαχωρίστως συνδυασμένα τὸ τερπνὸν μὲ τὸ ὠφέλιμον, ὅτι παντοῦ τιμᾶται ἢ ποικιλία, καὶ ἀναγκαζόμενοι ἀπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τοὺς αἰώνιους νόμους οἱ ἄνθρωποι, μεταβαίνουνσιν ἀπὸ τὰ σοβαρὰ εἰς τὰ εὐθυμα· ἐπειδὴ οὔτε αἱ διαφοροὶ τοῦ νοῦς δυνάμεις, οὔτε τοῦ σώματος τὰ ὄργανα ὑποφέρουσιν ἐνδελεχῆ ἐνέργειαν, ἀλλὰ τότε μόνον συντηροῦνται καὶ ἀκμάζουσιν μάλιστα, ὅταν ἐργάζωνται παρὰ μέρος καθὼς οἱ ταχυδρομικοὶ ἵπποι διαδέχονται μὲ

ἄμοιβαίαν ὠφέλειαν ὁ εἷς τὸν ἄλλον εἰς τοὺς σταθμούς. Ἐπειτα αἱ Μοῦσαι ἦσαν ὅλαι ὁμοθαλεῖς ἀδελφαί· ὁ χορός, ἡ μουσική, ἡ ποίησις συνέτειναν πάντοτε εἰς τὴν ἡμέρωσιν τῶν ἠθῶν. Διὰ τοῦτο, ὅπου εἰσάγεται ὁ πολιτισμός, πρέπει καὶ αὐταὶ καὶ ὅλαι αἱ λοιπαὶ γνώσεις νὰ προχωρῶσι, καὶ νὰ τελειοποιῶνται, εἰ δυνατόν ὁμοίως.

Ἄλλ' ὑπάγεται ἄρᾳ γε εἰς τοιαύτην τὴν κατηγορίαν ἡ μυθιστορία; διατὶ ὄχι; ποῦ ἄλλοι εὐρίσκομεν φυσικότερων χαρακτήρων ζωηρότερον ἐξεικονισμόν; ποῦ κάλλιον κατοπτρίζονται καὶ τὰ διαφανέστατα, οὕτως εἰπεῖν, τῆς καρδίας αἰσθήματα; ποῦ πιστότερον διαγράφονται τὰ ἦθη;

Ἴσως ἀπατῶμαι, ἀλλὰ νομίζω, ὅτι καὶ αὐτῶν τῶν Γερμανῶν, οἱ ὅποιοι ζητοῦντες τὰς ἀρχὰς τῆς ἰδεογονίας καὶ αἰσθηματικῆς ἐξέπεσον τοῦ ὕλικου κόσμου καὶ ἀπεπλανήθησαν εἰς τὴν ἀπέραντον χώραν τῆς ἀνυπαρξίας, κἀνὲν φιλοσοφικὸν σύνταγμα δὲν δύναται νὰ συγκριθῆ κατὰ τὴν βιωτικὴν ὠφέλειαν μὲ τὸν *Γκίλβλας*, τὸν *Δοκισσότον*, τοὺς *Ιγγασίους*, τὸν *Βελισάριον*, τὸν *ἐξόριστον τῆς Σιβηρίας*, τὸν *Ἀγάθωνα*, τὰ κατὰ *Παῦλον καὶ Βιοργινίαν*, τὸν *Τηλέμαχον*, τὸν *Ἀνάχαρσιν* καὶ τὸν *Αἰμόλον*, τὰ ὅποια δὲν σφάλλομεν ἂν ὀνομάσωμεν πανόραμα τῶν διαφόρων περιπετειῶν καὶ φάσεων τῆς κοινωνίας, ἢ κριτήριον τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων ἀσφαλέςτατον.

Κατὰ δυστυχίαν καὶ ἡ μυθιστορία, καθὼς ὅλα τὰ πράγματα, καπηλεύεται καὶ διαφθείρεται. Ὅθεν, ἀντὶ νὰ ἀποστρέφηται διδακτικῶς εἰς τὸν νοῦν, πολλάκις θεραπεύει μόνον τὰ πάθη καὶ ὑποκνίζει τὰς κακὰς ὁρέξεις. Γοητευομένη ἀπὸ τὰ θέληγτρα τοιαύτης ἀναγνώσεως πολλάκις ἡ ἀνάγωγος καὶ ἀχειραγώγητος ἡλικία ἐξάπτεται ἡμέραν ἐξ ἡμέρας εἰς νέας ἐπιθυμίας, καὶ ἐκτραηλιζομένη κατ' ὀλίγον εἰς βδελυρὰν δίαιτα καταντᾷ, τέλος εἰς ἐλεινήν ἀναίδειαν, χαύνωσιν καὶ ἀκηδίαν. Κατ' αὐτὸν σχεδὸν τὸν τρόπον προβαίνει καὶ ἡ εὐθυμος κατ' ἀρχὰς τοῦ ὀπίου μέθη, ἕως οὗ ἀυξομένης πάντοτε τῆς δόσεως, φέρη τὸν ἄνθρωπον εἰς πρόωρον γῆρας, εἰς ἀτονίαν καὶ εἰς εὐήθειαν. Ἐκ τούτων ἐννοεῖται ὅτι ἀποδεχόμενος καθ' ἑαυτὸ τὸ πρᾶγμα, ἀποποιοῦμαι τὴν κατάχρησιν, καὶ ἀποστρέφομαι ὅλαις δυνάμεσι τὸν Σάνυρον Παρνήν, τὸν βδελυρὸν Πιγολεβροῦνον καὶ πολλὰ τοῦ Βολταίρου μισόθηρσκα καὶ ἄσεμνα. Νομίζω δὲ ἀκολούθως ὅτι ἀπὸ σέβας καὶ πρὸς τὰ ἦθη καὶ πρὸς τὴν θρησκείαν δὲν πρέπει νὰ συγχωρῶμεν ἀδιακρίτως εἰς ὅλας τὰς ἡλικίας τῶν τοιούτων βιβλίων τὴν ἀνάγνωσιν, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ ἐγκρίνωμεν, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Κ. Σ. Ρ., τὴν ἀπόλυτον καὶ ἀπεριόριστον μετᾶφρασιν. Ἄλλ' ὅτε πάσχομεν διδακτικῶν πάσης ἐπιστήμης καὶ τέχνης βιβλίων ἔλλειψιν, συμφέρει εἰς αὐτὰ μάλιστα νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχήν, ζητοῦντες τρόπον τινὰ τὴν ἀναγκαιοτάτην τροφήν καὶ ἐνδουμασίαν πρὶν ἐπιθυμήσωμεν λουκουλικῆς τραπέζης μαγανείας καὶ περιβολῆς πολυτέλειαν.

Ἄν οἱ παλαιοὶ δὲν ἐγνώριζαν τὸ χάριεν τοῦτο τῆς φιλολογίας εἶδος, ὅποιον τὸ περιγράφομεν, δὲν πρέπει δι' αὐτὸν τὸν λόγον μόνον νὰ τὸ κατα-

φρονήσωμεν ὀπισθοδρομοῦντες εἰς ἀνεπιστρόφους αἰῶνας καὶ ἀναχρονίζοντες ἀναχρονισμόν τόσῳ μᾶλλον γελοιώδη ὅσῳ οἱ νεώτεροι ὑπερτεροῦσι κατὰ πολλὰ τοὺς ἀρχαίους.

Ἐξετάζοντες ὁμῶς προσεκτικότερον τὸ ἀντικείμενον τοῦτο, εὐρίσκομεν ὅτι καὶ αὐτὴ τοῦ Ξενοφῶντος ἡ *Κυροπαιδεία* δὲν ἦτο εἰμὴ ἀπλή μυθιστορία. Ἐὰν δὲ ἐνθυμηθῶμεν πόσον οἱ Ἕλληνες ἦσαν διεφθαρμένοι, ὅτι παντοῦ ἐφώλευεν ἄσεμνος ἔρωσ ὥστε καὶ οἱ φιλόσοφοι εἰς τὰς Ἀκαδημίας καὶ οἱ θεοὶ αὐτοὶ εἰς τοῦ Ὀλύμπου τὰ δώματα δὲν ἔμενον ἄτρωτοι ἀπὸ τὰ φαρμακερὰ αὐτοῦ βέλη, βιαζόμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τῶν ἀρχαίων τὰ *Μιλησιακὰ* λεγόμενα καὶ ἐρωτικά διηγήματα ὑπερέβαινον κατὰ τὴν αἰσχύρῃ πολλὰ τῶν σημερινῶν μυθιστορημάτων. Παραλείπων ἐνταῦθα ὡς τοιαῦτα τὰ κατὰ *Ροδανίδα* καὶ *Σιμωνίδην* τοῦ Ἰαμβλίου, τὰ κατὰ *Λευκίππην* καὶ *Κλειτοφῶντα* τοῦ Ἀχιλλέως Τατίου, μιμήματα ἴσως προγενεστέρων ἄλλων, ἀρκοῦμαι νὰ ἀναφέρω τὰ γλαφυρότατα τῶν ὅσων διεσώθησαν ὡς ἡμᾶς, δηλ. τὰ κατὰ *Θεαγένην* καὶ *Χαρίκλειαν* τοῦ Ἡλιοδώρου καὶ τὰ κατὰ *Δάφνιν* καὶ *Χλόην* τοῦ Λόγγου.

Ἡ μυθιστορία, ὡς πραγματευομένη ἐξαιρέτως τὰ τῆς καρδίας, ὁμοιάζει μὲ τὴν κωμωδίαν. Ἄλλ' εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐπὶ θεάτρου ἀντιπαλαίουσιν ἀκαταπαύστως μοχθηρὰ καὶ ἀγαθὴ φύσις, τὰ πάθη μὲ τὸν νοῦν καὶ ἡ κακία μὲ τὴν ἀρετὴν. Ὁ δὲ ἀναγνώστης καθήμενος ὡς θεατῆς τοῦ μεγάλου τούτου ἀγῶνος κρίνει κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ συνείδησιν, ἥτις πάντοτε σχεδὸν ῥέπει εἰς ἀλήθειαν. Ὅθεν ἡ μυθιστορία, καθὼς ἡ δραματική, τότε μόνον εὐαρεστεῖ εἰς αὐτήν, ὅταν μεταφέρει εἰς τὸν ἰδανικὸν κόσμον ὅσα εἰς τὸν φυσικὸν ἀπαντῶμεν. Τέλος τὰ ἐπικά ποιήματα κατὰ τὴν κυρίως ἄλλο διαφέρουσιν, εἰμὴ καθότι γράφονται εἰς ἔμμετρον λόγον καὶ ἡ φαντασία ἔχει εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτῶν πλειοτέραν ἐπιρροήν;

Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ὑπὲρ τῆς σεμνῆς μυθιστορίας ἤδη λεγομένων ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι μεταξὺ τῶν ἐθνῶν τὰ ὅποια ἀναφέρει ὁ Κ. Κ. Π. ὡς ἐλευθερα καὶ εὐνομούμενα, ἠγκμασαν καὶ διαπρέπουσιν ὁ Γοδοῦν, ὁ Λιουίς, ὁ Φιλδόγγ, ὁ Ρισαρτσῶν, ὁ Σκότ, ὁ Οὔγος, ὁ Ἰαννίνος, ὁ Νοδιέρ, ὁ Σουέ, ὁ Βαλζάκ, ὁ Κοῦπερ, ὁ Godwin, ὁ Lewis, ὁ Fielding, ὁ Richardson, ὁ Scott, ὁ Hugo, ὁ Jannin, ὁ Nodier, ὁ Sue, ὁ Balzac, ὁ Cooper κτλ.

Ὅλοι οἱ νέοι καὶ πολλαὶ νεάνιδες ἀναγινώσκουσιν τὰς θελκτικὰς τούτων τῶν συγγραφέων μυθιστορίας, καὶ μέχρι τοῦδε οὔτε ἡ ἠθικὴ ἐπαισθητῶς διεφθάρη, οὔτε ἡ πολιτικὴ ἔπαθεν, οὔτε τὸ πνεῦμα μετωχτεύθη καὶ παρεκτράπη ἀπὸ τὰ σπουδαῖα εἰς τὰ παιγνιώδη, ἀλλ' αὐξάνει μὲν πᾶσαν ἡμέραν ἡ βιομηχανία, μεταδίδεται δὲ καθὼς τὸ θερμαντικὸν διὰ τῆς κοινωνίας ὁ ἔρωσ τῆς ἐλευθερίας, τελειοποιοῦνται δὲ αἱ ἐπιστῆμαι γινόμεναι τόσῳ μᾶλλον εὐάρεστοι εἰς τὸ κοινόν, ὅσῳ φαίνονται ἐνδεδυμένα τὸν ἀνθηρὸν τῶν χαρίτων πέπλον, τὸν ὅποιον φέρει καὶ ἡ Ἰταλικὴ Ἀρχαιολογία τῆς *Κορίννης*.

Ἄποδεχόμενος εὐελπὶς τὴν τρίτην ἐποχὴν τῆς φιλολογίας, τὴν ὁποίαν προαναγγέλλει ὁ Κ. Κ. Π. ἐπιθυμῶ καὶ ἐγώ, καθὼς αὐτός, νὰ βλέπω ἐκ διαλειμμάτων καὶ πολιτικὰ τινὰ σπουδάσματα εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Ἐφημερίδας. Ἄδίκως, κατ' ἐμὲ κριτὴν, ὁ Κ. Π. Δ. καταφρονεῖ τὰς Ἐφημερίδας διὰ τὸ πολυκέφαλον τῆς συντάξεως. Ἐπειδὴ εἰς αὐτὰς τὴν σήμερον ἀποταμιεύονται ἐκ τοῦ προχείρου ὄλαι αἱ γνώσεις, καὶ μεγάλοι ἄνδρες διαφόρων τάξεων καταδέχονται νὰ καταβαίνωσιν εἰς τὴν ἔνδοξον ταύτην παλαιστραν. Πρὸς πίστωσιν δὲ τούτου ἔχομεν τὴν *ἐπιθεώρησιν τοῦ Ἐδιμβούργου* καὶ τόσας ἄλλας αὐτῆς συναμίλλους. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα φρονῶν νομίζω παράκαιρον νὰ ζητῶμεν μὲ ἰδιαιτέραν σπουδὴν τῶν ἄλλων ἔθνων τὰς θεσμοθεσίας εἰς τὴν μόλις ἐλευθερωμένην Ἑλλάδα, ὡς ἂν ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργήσωμεν τοὺς λείποντας ἀξίους ἀνθρώπους, νὰ ἐμφυσησώμεν τὴν σοφίαν εἰς ἀμαθῆ λαὸν καὶ νὰ ὠριμάσωμεν μηχανικῶς τὰ πράγματα καθὼς τοὺς καρπούς τῶν θερμῶν κλιμάτων. Τὰ ἔθνη προοδεύουσι πάντοτε ὁποιαδήποτε ἀπαντήσωσιν ἐμπόδια καὶ ἢ προχωρητικὴ αὕτη κίνησις δὲν παύει εἰμὴ ὅταν ἀποθάνωσιν, ἐκλίποντα μακρὸν ἢ βραχὺ χρόνον ἀπὸ τὸν πολιτικὸν ὀρίζοντα, καθὼς τινες ἀστέρεις ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ τὸ στερέωμα.

Νικολαΐδης Λεβαδιεύς

Τω θαστικᾶς· εἰρωνικῆς. Ἰδεογονία· ὁ Κουμανούδης θησαυρίζει τον νεολογισμό μόλις στη δεκαετία του 1860. Αἰσθηματικῆ· Aesthetik, νεολογισμός που κατά τον Κουμανούδη δημιουργήθηκε ἀπὸ τον Κούμα. Ἰγγασίους· *Les Incas*, μυθιστόρημα του Marmontel (1777). Βελισάριος· μυθιστόρημα του Marmontel (1767), ελληνικές μεταφράσεις το 1783, το 1845, το 1861, βλ. Βρανούσης. Εξόριστος της Σιβηρίας· ορθότερα *Οι εξόριστοι*, κλπ., μυθιστόρημα της Madame Cottin, ελληνική μετάφραση το 1841 (ΓΜ *10385) καὶ το 1868 (Πολέμη 556). Ἀγάθων· το μυθιστόρημα του Wieland που μεταφράστηκε ἀπὸ τον Κούμα (1814). Σάνυρος Πάρνη· ἴσως ὁ Evariste Désiré Parny (1753-1814), συγγραφέας των *Poésies érotiques* (ἀλλὰ πὼς ἐξηγείται το Σάνυρος;). Πιγολεβρόνιος· Pigault-Lebrun (1753-1835)· ἔγραψε πολλὰ μυθιστορήματα πορνογραφικῆς παραλογοτεχνίας. Τα κατὰ Ροδανίδα καὶ Σιμωνίδα· πρόκειται για το χαμένο μυθιστόρημα του Ἰάμβλιχου *Βαβυλωνιακά*, με ἥρωες τὴν Σινωνίδα καὶ τον Ροδάνη (καὶ νομίζω πως δεν μπορούμε νὰ χρεώσουμε στον τυπογράφο τα λάθη). Εὐαρεστεῖ εἰς αὐτήν· το υποκείμενο εἶναι ἡ συνείδησις. Godwin· Williams Godwin (1756-1836), αθεϊστὴς καὶ αναρχικὸς, ἔγραψε μυθιστορήματα για νὰ διαδώσει τις ιδέες-του. Lewis· υποθέτω ὁ Matthew Gregory Lewis (1775-1818), μυθιστοριογράφος καὶ δραματικὸς συγγραφέας. Janin· προφανῶς ὁ Jules-Gabriel Janin (1804-1874), γνωστός ὡς κριτικὸς κυρίως, που εἶχε γράψει καὶ κάποια μυθιστορήματα πρὶν το 1830. Balzac· δεν ἔχω συναντήσει πρωιμότερη μνεῖα του ονόματός-του· το ἴδιο ἰσχύει βέβαια καὶ για τον Nodier καὶ τον Sue. Θερμαντικόν· «ἡ ἄυλος δύναμις ἡ παράγουσα τὴν θερμότητα, calorique», μεταφράζει ὁ Ἡπίτης· ὁ ὅρος εἶναι πάντως ἀρχαῖος. Ἐπιθεώρησις τοῦ Ἐδιμβούργου· Edinburgh Review. Θεσμοθεσία· ὁ Κουμανούδης δεν καταγράφει τον νεολογισμό.

6.

ἔφημ. ΑΘΗΝΑ, 4 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1836

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Ἡ νέα φιλολογία μας κινεῖται, ζῆ, καὶ ὅτι αἱ πολιτικά μας μέριμναι, σπουδαῖαι καὶ ἐπέιγουςαι, ἐν ὄσφ χειρ ὀλέθρου ἐπλανᾶτο ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, δὲν κατέπνιξαν τοὺς σπόρους τῆς πρὶν ἔτι βλαστήσωσιν, ὡς ὁ συγγραφεὺς τοῦ περὶ *Κορίννης* ἄρθρου τῆς Ἐθνητικῆς διατείνεται, ἀπόδειξις αὐτὸ τὸ ἴδιον ἄρθρον. Μὲ φωνὴν ξενικὴν καὶ μὲ δόγματα εἰς τὴν καινοφανῆ Ἑλλάδα ἤλθε νὰ μᾶς κηρύξει φιλολογικὴν αἴρεσιν, ἀλλὰ μόλις ὑπεκίνησε μὲ θαρβραλίαν χεῖρα τὴν ψυχρὰν νομιζομένην ὑπ' αὐτοῦ τέφραν, καὶ σπινθηρὸς ἀνεπήδησαν νὰ τὴν καύσουν. Οἱ μὲν ἔκραξαν ἐπ' αὐτοῦ «σταυρωθεῖτω», οἱ δὲ τὸν ἀνέτεμαν διὰ νὰ τὸν ἀναιρέσουν, καὶ ὄλοι ὕψωσαν τὴν φωνὴν ἐναντίον του. Γενναῖον εἶναι καταβάντες εἰς τὸ στάδιον νὰ προκαλέσωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν πανταχόθεν πολεμούμενον; καὶ μόνον τοῦτο τοιοῦτον εἶναι τὸ χρέος μας, τοιοῦτο διότι τὸν βλέπομεν ἔτοιμον καὶ δυνάμενον ν' ἀνακύψῃ ἀπὸ τὰς πληγὰς αἱ ὁποῖαι τῷ κατεφέρθησαν, καὶ αἱ ὁποῖαι, τ' ὁμολογοῦμεν, δὲν μᾶς ἐφάνησαν ὄλαι καίριαι, καὶ διότι θεωροῦμεν τὴν πρότασιν του ὄχι ὡς ζητήματα περὶ μεταφράσεως τῆς *Κορίννης*, ἀλλ' ὡς πρότασιν περὶ ζωῆς ἢ θανάτου τῆς Φιλολογίας, ὡς Πυξίδα ἣτις θέλει ὀδηγήσει τοῦ πρωτοπεύρου Φιλολόγου τὴν ἀμφίβολον διάθεσιν, καὶ πρόβλημα ὑπὲρ πάντα λόγον σπουδαῖον. Φρονοῦμεν δίκαιον ν' ἀνορθώσωμεν τὸν ἀντίπαλόν μας πρὶν ἀντιπαραταχθῶμεν κατ' αὐτοῦ, νομιζομεν ὅτι θέλομεν εὔρει πολλοὺς τῆς ἰδέας μας συμμετόχους, ἂν ὑποστήσωμεν ὅτι οὔτε τὸ ἑλληνικὸν ὑπερολιμαῖος, οὔτε τὸ ἑλληνικώτερον ἀποσκοπεύω εἶναι ἀποσκορακιστέα, οὐδ' ὁ Ἑλληνισμὸς τοῦ ἄρθρου καταφρονήσεως ἄξιος, ὡς διτσοχυρίζεται τοῦ Σωτήρος ὁ ἐπικριτῆς. Ἀλλὰ προβαίνων ἔτι μακρότερον, ὁμολογῶ ὅτι δὲν θεωρῶ τὰ ὑπὸ τοῦ Κ. Π. λεγόμενα ὡς ἄρρητα ἀθέμιτα, καὶ γαλλιματίας ἢ τραγελάφους, καὶ ἂν ὁ συντάκτης τῆς ἀποκηρυττούσης τὴν φιλολογίαν διατριβῆς φαίνεται ὡς προφητείας ἀποκαλύπτων, ἐπαναλαμβάνω νὰ γίνω ἐξηγητῆς του.

Ὁ Κ. Π. ὅστις προγράφει τὴν Στάελ, ὄχι μόνον τὴν γνωρίζει ἐντελῶς καὶ τὴν θαυμάζει, ἀλλὰ καὶ ἐμπνέεται ἀπὸ αὐτήν. Αἱ περὶ φιλολογίας ἰδέαι του ἔχουν νοῦν, καὶ νοῦν βαθύν, διότι εἶναι ἀπόρροιαὶ ἐνὸς τῶν ἰσχυροτέρων νοῶν τῆς τελευταίας ἑκατονταετηρίδος, τοῦ νοῦς τῆς Στάελ. Ἱεροφάντης τῆς προοδευτικότητος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὁ Κονδορσέτος εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἔδωσε τῆς ἱστορίας τὴν λύσιν, καὶ προεκήρυξε τὴν ποιητικὴν τῆς αἰτίας καὶ τὸν τελικόν της σκοπόν. Ἰδέα τόσον θελκτικὴ, τόσων συνεπειῶν ἔγγυος, ὥστ' ἐξωγογήνησε σχολὴν λαβοῦσαν αὐτήν ὡς σύνθημα, δὲν ἐδύνατο νὰ μείνῃ ἄγονος διὰ τὴν Στάελ, ἣτις

συνέγραψεν ὑπὸ τὴν ἐπιβρῶν της πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν σύντομόν της φιλολογίαν, πηγὴν εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Κ. Π. ἤντησεν. Ὁ ἐπικριτὴς τοῦ Σωτῆρος ἠδύνατο ἄλλως περὶ φιλολογίας σκεπτόμενος, νὰ μὴ παραδέχεται τὴν κατὰταξίν της εἰς ὄσας καὶ οἷας ἐποχὰς ὁ Κ. Π. ἀντιγράφων τὴν Στάελ καὶ τοὺς Σαινσιμονίους, τὴν διήρεσεν. Ἄλλὰ ν' ἀρνηθῆ ἅσαν λογικότητα, ἅσαν συνέπειαν εἰς τὴν διαίρεσιν ταύτην, τοῦτο μᾶς ἐφάνη ὑπὲρ πᾶν μέτρον αὐστηρόν.

Ἡ φιλολογία, ἢ τὸ σύνολον τῶν πνευματικῶν γεννημάτων εἶναι ἡ ἔκφρασις τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν ἔθνων. Ἴδου ἡ ἰδέα του. Τὰ ἔθνη τείνουν πρὸς ἀνάπτυξιν, πρὸς τελειοποίησιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ βιομηχανία, ὑπὸ τὴν αἰγίδα πολιτικῆς εὐημερίας ἐξομαλύνει τὸν δρόμον ἰδού ἡ θρησκεία των. Ἡ Φιλολογία, παρακολουθοῦσα τῆς προόδου ταύτης τὰ ἴχνη, εἰς μὲν τὴν πρώτην ἐποχὴν, ὅτε τὰ ἔθνη νήπια, τὰ καταβαυκαλίζει μὲ γλυκὰ ἄσματα, καὶ ὡς μύθους τοῖς διηγεῖται τῆς μελλούσης τύχης των μακρινὰ προμηνύματα, ὅταν δ' ἐνδυθῶσι τὸν ἀνδρικὸν χιτῶνα καὶ περὶ σπουδαιότερα μεριμνήσωσι, καὶ θραύσαντα τὰ παιδικὰ των νευρόσπαστα εἰς ἐμβριθεῖς συζητήσεις διακυβεύωσιν αὐτὰ ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν καὶ τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν, τότε καὶ ἡ σκιά των μεγαλύνεται καὶ ἡ φωνὴ των γίνεται ἀνδρική, καὶ ἀφήσασα τὰ νεανικά μινυρίσματα, κηρύττει βουλευματα καὶ δημηγορεῖ νομοθεσίας. Ἴδου ἡ πρότασις των, ἔχουσα ὁμοιολήθειαν καὶ παραδεκτέα ὡς ἐκ τῶν προτέρων. Ἄλλ' εἶναι ἄρα καὶ ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναπόδεικτος πάντη; ἢ τουλάχιστον δὲν ἀπαντῶνται εἰς τὴν Ἱστορίαν ἐπιχειρήματα ὑπὲρ αὐτῆς ἱκανὰ ὥστε νὰ παραπείσωσι τοὺς ὁπαδούς της;

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ὅμηρος πλάττει μύθους, καὶ αἱ ραψωδίαί του ἀπὸ ἀοιδοῦς ψαλλόμεναι εἰς τὰς ἀγυῖας, τέρπουν εὐπείστους ἀκροατάς. Ἄλλ' ὁ Δημοσθένης βροντᾷ κατὰ τῆς ξένης τυραννίας ἀπὸ Πνυκὸς καὶ ὁ Ἄριστοφάνης τὸν Κόθορνον ὑποδύμενος ἐκδικεῖ τὸν Δῆμον προδιδόμενον καὶ τὰ δημόσια σπαταλῶμενα, διότι ὁ Δημοσθένης, ὁ Ἄριστοφάνης καὶ ἡ φιλολογία ἦσαν τότε τοῦ Δήμου ἡ φωνή. Παρατρέχω τὴν Ρώμην, διότι ἡ Ρώμη πρωτοτύπως δὲν ἀνεπτύχθη, ἀλλ' εἶναι τῆς Ἑλλάδος ἐξακολούθησις καὶ τὸ ἔτρουσκικόν της ἀρχέτυπον στοιχεῖον, ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικόν της ἐπίκτητον, εἶναι ὡς ἐν πρὸς δέκα. Ἀγανακτεῖ πρὸς τοῦτο τοῦ Σωτῆρος ὁ ἀνακριτὴς. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ὁ Οὐῖργίλιος, μὴ θεωρηθείσης τῆς ἀτομικῆς ἰδιορρυθμίας τοῦ πνεύματός του, ὄχι μόνον ἐμιμήθη, ἀλλὰ μετέφρασε πολλάκις τὸν Ὅμηρον. Οὐχ ἦττον ὁ Κικέρων εἶναι ὁ Δημοσθένης αὐτὸς εἰς τὴν στοικὴν σχολὴν ἐμβαφεῖς· οὐχ ἦττον ἡ Ζωγραφικὴ, ἡ Γλυπτικὴ, ἡ Τεκτονικὴ τῆς Ρώμης ἐπὶ τῶν Αὐτοκρατόρων, εἶναι τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης γνήσιοι ἀπόγονοι. Μεταβαίνω ἀμέσως εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι εἰς τὸ πεδῖον αὐτῆς προκαλεῖ ὁ Π. Δ. τὸν περιφρονούμενον ὑπ' αὐτοῦ ἀντίπαλόν του.

Καὶ εἰς μὲν τὸν παρελθόντα αἰῶνα βλέπομεν ποιητὰς καὶ μυθιστοριο-

γράφους ψάλλοντας τοῦ ἔρωτος τὰς παραφοράς, καὶ μυθολογουμένων ἡρώων τὰ πάθη καὶ παράπονα, καὶ τὸ ἄπληστον Κοινὸν χαῖνον καὶ χειροκροτοῦν, καὶ μίαν εἶδησιν θεάτρου κροτοῦσαν πολλάκις ὑπὲρ πᾶσαν πολιτικὴν καὶ τὸν Βοαλὼ μαστίζοντα εἰς τόμους ὀλοκλήρους πυγμαίους ποιητὰς καὶ εὐδοκίμους φιλολόγους. Ἄφ' ἑτέρου βλέπομεν τὴν φιλοσοφίαν θεωριολογοῦσαν, προφητικῶς ἀποφαινομένην, καὶ ὑπὸ τὸ κλονούμενον τῆς Ἀριστοκρατείας σκῆπτρον κηρύττουσαν τὴν ἱερότητα τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὸ ἀρχικὸν ποιητικὸν συνδιάλλαγμα. Ἄλλὰ πληρωμένων τῶν χρόνων, ἰδοῦ ἐπέρχεται ὁ μακρόθεν ῥοχθὼν Χεῖμαρρος τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ αὔλος περὶ θεωρίας στρεφομένη φιλοσοφία, ἰδοῦ σωματοῦται καὶ μεταβάλλεται εἰς ἐνέργειαν. Τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων δὲν κηρύττει πλέον ὁ πολίτης τῆς Γενέβης εἰς δημευόμενα ἐγχειρίδια, Βουλὴ καὶ ἔθνοὺς ὀλοκλήρου παρασταῖται τὴν ἀναγνωρίζουν ὡς πολιτικὸν θρήσκευμά των, καὶ ἡ νομοθεσία τὴν δέχεται ὡς βᾶσιν τῆς. Ὅ,τι ἄλλοτε ὁ φιλόλογος, κλίνων τὸ μέτωπον εἰς τὴν χεῖρά του, ἐσκέπτετο καὶ ἐγέννα εἰς τὸ γραφεῖον του, σήμερον τὸ ἔθνος τὸ συζητεῖ, τὸ ἀποφασίζει, τὸ ἐνεργεῖ. Ὁ ἀμέριμος αἰοιδὸς ἐκρέμασεν ἤδη εἰς τὰς πίτεις τὴν λυδικὴν λύραν του καὶ συναγωνίζεται μετὰ τοῦ λαοῦ εἰς τὸ ἀνεγειρόμενον οἰκοδόμημα· ἐσιώπησαν αἱ τερπναὶ μελωδίαι. Ἀπόδος ἐκάστω κατὰ τὴν ἰκανότητά του, καὶ ἐκάστη ἰκανότητι κατὰ τὰ ἔργα τῆς, εἶναι τῆς κοινωνίας τὸ σύνθημα, καὶ ἡ κοινωνία ἤθελε ρίψει εἰς τὸν Καιάδα ὡς ἄμορφον γέννημα ἕκαστον τέκνον τῆς μὴ συντελοῦν δι' ἐμβριθῶν ἐργασιῶν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς. Ὁ Βαρθελεμύς, ὁ Βερανζέρος, πολιτικοὶ μεταξὺ τῶν πολιτικῶν διὰ τῶν σατύρων καὶ τῶν ἀσμάτων των, ἰδοῦ λέγουν εἰς τὸν Π. Δ. τοῦ *Σωτῆρος*, οἱ Κύριοι τοὺς ὁποίους ἐδῶ ἀντιγράφω, ἰδοῦ οἱ σημερινοὶ ποιηταὶ τῆς Γαλλίας. Φιλόλογός τῆς εἶναι καὶ ὁ Β. Κωνστάντιος, ὄχι διότι ἔγραψε τὸν *Ἀδόλφον*, ἀλλ' ὡς συγγραφεὺς τοῦ *περὶ ἐλευθερίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ νέοις λόγου*, ὡς συλλαβὼν τὸ μέγα τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευτῶν σχέδιον, καὶ κατὰ μέρος ἐκτελέσας αὐτό. Φιλόλογοι τῆς ἐποχῆς εἶναι καὶ ὁ Γουίτζωτος, ὁ Βιλλεμῖνος, ὁ Βρόκλυσ καὶ ὁ Κουζῖνος, οἱ καταστήσαντες κοινὰς, μ' ἔξοχον εὐφυῖαν τῆς ἐποχῆς τὰς ἰδέας, καὶ ἐξαγαγῶντες ἐξ αὐτῶν κοινωνικὰ συμπεράσματα. Ἄλλὰ ὁ Σατωβριάνδος, ὁ ψάλτης τῶν παραδόσεων, σχεδὸν Δημῆιστριος τοῦ ἸΘ' αἰῶνος, ὁ Λαμαρτῖνος, γοητευτικὸς μεταφραστὴς τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ξένοι, λέγουν οἱ κάτοικοι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, πρὸς τὸν ὅποιον στρέφουν ἀδιακόπως τὸ βλέμμα των, τέρποντες μὲν τὰς φαντασίας, ἀλλὰ μὴ εὐρίσκοντες ἠχῶ εἰς τῶν συγχρόνων των τὰς καρδίας. Ταῦτα οἱ δανείσαντες εἰς τὸν Κ. Π. τοὺς βαθεῖς τοὺς συλλογισμοὺς. Ἄλλὰ πῶς ὠφελήθη αὐτῶν; πῶς τοὺς ἐφήρμοσε, διότι ἀπεχόμενοι τῆς θεωρίας τοῦτο κυρίως ἐπιειγόμεθα νὰ γνωρίζωμεν. Ἡ Ἑλλάς λέγει, ἀγωνίσσα ὑπὸ χεῖρα Τυράννου δὲ ἐμελέτα τὴν ἔνδοξόν τῆς ἀνάστασιν, δὲν ἠδύνατο στενάζουσα νὰ ἀποπέμψῃ φωνὴν ἔμμουσον,

καί οὕτως ἡ πρώτη ἐποχὴ τῆς Φιλολογίας δι' αὐτὴν δὲν ὑπῆρξε. Μετ' ὀλίγον ὠπλίσθη κατὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ αἱ Μοῦσαι ἐπανήλθον εἰς τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος, ἀλλ' εὗρον τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν δευτέραν ἐποχὴν τῆς φιλολογίας της, καθημένην εἰς Βουλευτικὴν ἔδραν, βυθισμένη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν κωδίκων καὶ ἄρθρων ἐφημερίδος, καὶ νομίζουσαν ἀνάξιον ἑαυτῆς ν' ἀνακύψῃ διὰ νὰ ἀκούσῃ τὰ ἄσματά των. Καὶ ἐδῶ ἀκόμα δίδω τὴν χεῖρα εἰς τὸν Κ. Π. Καὶ ἐδῶ συνομολογῶ ὅτι τὸ ἄρθρον τοῦ *Χρόνου* ἤθελεν εὑρεῖ περισσοτέρους ἀναγνώστας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν *Κορίνθον*, διότι ἐδῶ ὀλιγώτατοι οἱ ἀναγινώσκοντες, καὶ οὗτοι οἱ περὶ τοὺς πολιτικούς, καὶ ὀλιγώτατα τὰ ἀναγιωσκόμενα, καὶ ταῦτα σχεδὸν μόνον αἱ ἐφημερίδες.

Ἄλλ' ἄρκει ἡ συμμαχία, καὶ ἤδη μακρύνομαι ἀμυντικῶς ἀπὸ τὸν Κ. Π. καὶ τοὺς διδασκάλους του καὶ διαμαρτύρομαι ἐναντίον των ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπίνης ἀτομικότητος. Διαιρεῖτε καὶ ὑποδιαιρεῖτε δογματικῶς ὅσον θέλετε, ἡ μεγαλοφυῖα χαλινὸν κανόνων δὲν δέχεται· ὑπὸ τοὺς πόδας του βλέπων τὰ πλήθη καὶ τὰς ἐποχάς, ὑψοῦται ὁ Εἷς καὶ δημιουργός· παντοδύναμος πλάττει τὸν κόσμον του περὶ ἑαυτόν· οὐδ' εἰς τὸ παρελθόν, οὐδ' εἰς τὸ μέλλον ἔχει τὸ ταμεῖον τῶν ἰδίων ἐμπνεύσεων, ἀλλ' ἀντλεῖ εἰς πηγὴν πλουσιωτέραν καὶ τοῦ μὲν καὶ τοῦ δέ, εἰς τὴν φαντασίαν, εἰς τὴν καρδίαν. Παρὰ τὸν πανσθενῆ ἀτμόν, τὸν Θεὸν τῆς βιομηχανίας, ὑψοῦται εἰς τὴν Ἀγγλίαν γιγαντιαῖος ὁ Βύρων, ὁ Θεὸς τῆς ποιήσεως. Δὲν ἐρωτᾷ τὸν αἰῶνα του ποίας ἔχει ἀνάγκας, οὐδὲ τί θέλει ν' ἀκούσῃ, ἀλλὰ τὴν καρδίαν του ρωτᾷ ποίους τόνους ἰσχυροὺς περιέχει, ποίων ἐκχύσεων ἔχει ἀνάγκην· ὁ τοιοῦτος δὲν ἀνήκει εἰς ἐποχὴν ἢ εἰς ἔθνος, ἀνήκει εἰς ἑαυτόν. Ὡς πρὸς ἡμᾶς, ἰδοὺ τὸ δόγμα μας. Ἄν ἀνατρέψῃ μὲ ἐν λάκτισμα τῶν προεκτεθέντων συστημάτων τὰ σκευάσματα, ἄς ἐνθυμηθῶμεν ὅτι τὰ συστήματα ἐπέχουν δεύτερον τόπον μετὰ τῆς φύσεως τοὺς νόμους καὶ τὰ φαινόμενα, διότι ἐφευρίσκονται καὶ μεταβάλλονται καθ' ἡμέραν διὰ νὰ ἐξηγήσουν ἐκεῖνα. Κατάβηθι ἐπομένως καὶ σὺ αὐτός, ἐκπροτρέπομαι, φίλε Κ. Π. εἰς τὸν λιμένα τῆς φιλολογίας καὶ ποιήσεως, τὸν ὅποιον γνωρίζωμεν ὅτι ἐπιτυχῶς περιτρέχεις, καὶ δρέψε ὅποιον ἄνθος ἀρέσῃ εἰς τὴν καρδίαν σου, ὅχι ὅποιον ἐφαρμόζεται εἰς τὰς δογματικὰς θήκας τῶν διδασκάλων σου, καὶ πίστευσε ὅτι ἂν φέρῃ τὸ πόνημά σου μεγαλοφυΐας καὶ αἰσθήματος ἀληθῆς τόπον, θέλει τύχει ἀναγνωστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς ὁποίαν ἐποχὴν καὶ ἂν εὑρίσκειται ἡ Ἑλλάς, θέλει τύχει χειροκροτήσεων καὶ ἀκόμη καὶ μιμητῶν, διότι παρὰ τοὺς συγγραφεῖς τῶν ἄρθρων τῶν ἐφημερίδων μας, ἀνίστανται καὶ ἄλλοι, διότι ὁ Ἑλικὼν μας πληθύνεται, διότι ἡ νέα φιλολογία μας κινεῖται, ζῆ.

P.

Με φωνὴν ξενικὴν καὶ με δόγματα εἰς τὴν καινοφανῆ Ἑλλάδα· νομίζω ὅτι πρέπει νὰ υποθέσουμε τυπογραφικὸ λάθος καὶ νὰ διαβάσουμε: «Με φωνὴν ξενικὴν καὶ με δόγματα καινοφανῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα». Ἀν υποστῆσωμεν· του ρήματος

υποστένω, στεναζώ σιωπηρά. Ο Κονδορσέτος... έδωσε της ιστορίας την λύσιν· η αναφορά είναι στο *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain* (μεταθανάτια έκδοση, 1795). Την σύντομόν-της φιλολογίαν· η αναφορά γίνεται υποθέτω στο *De la littérature* (1800), που δεν είναι βέβαια τόσο «σύντομη», είναι όμως συντομότερη από το *De l'Allemagne* (1815), όπου πίσης αρκετός λόγος περί λογοτεχνίας, αλλά της γερμανικής. Μινυρίσματα· το κείμενο έχει: μνηαρίσματα. Ομοιολήθειαν· *vraisemblance*· ο Κουμανούδης παραπέμπει στον Ζαλίκογλου, Λεξικόν της γαλλικής γλώσσης, Παρίσι 1809. Ουχ ήττον· ο Ρ. ορθογραφεί παντού «ουχ' ήτον». Βουαλώ· ανήκει βέβαια στον 17ο κι όχι στον 18ο αιώνα. Θεωριολογού· ο Κουμανούδης θησαυρίζει το «θεωριολογώ» και τα παράγωγά-του μόλις στην τελευταία δεκαετία του αιώνα. Συνδιάλλαγμα· ο Κουμανούδης δεν έχει θησαυρίσει τη λέξη. Σωματούται· ούτε αυτή η λέξη θησαυρίζεται από τον Κουμανούδη. Ειστας πίτεις· στα πύκα. Καιάδαν· στο κείμενο «Κεάδαν». Βαρθελεύς· πρόκειται σίγουρα για τον Auguste-Marcelle Barthelémy (1796-1867), σατιρικό ποιητή, βασιλόφρονα αρχικά, δημοκρατικό ήδη από τα 1830· οι Έλληνες είχαν έναν λόγο παραπάνω να τον γνωρίζουν, για ένα φιλελληνικό-του ποίημα που είχε κάποια επιτυχία· ήταν άλλωστε και μέλος της Société Hellénique, βλ. Loukia Droulia, *Philhellénisme. Répertoire bibliographique*, Αθήνα 1974, λήμματα 1041, 1042, 1731 και Δημ. Ν. Παντελοδήμος, *Η συμβολή της «Ελληνικής Εταιρείας» του Παρισιού... 1828-1830*, Αθήνα 1987. Σατύρων διατήρησα την ανορθογραφία. Περί ελευθερίας παρά τοις αρχαίοις και νέοις λόγος· δεν πρέπει να είναι από τα γνωστότερα έργα του Constant. Πολύ γνωστότερο είναι αντίθετα, *Το μέγα των θρησκειών σχέδιον*, δηλαδή το *De la Religion considérée dans sa source, ses formes et ses développements* που δημοσιεύοταν σταδιακά από το 1824 ως το 1831. Βρόκλυσ· βλ. τα σχόλια στον αρ. 3. Δημαίστρος· ο Joseph de Maistre (1753-1831), ο υπερσυντηρητικός φιλόσοφος (και όχι ο αδελφός-του Xavier, που άλλωστε ζούσε ακόμα τότε). Διάυτην· το κείμενο έχει «δι' αυτά». Εκπρωτρέπωμα· ένας ακόμα αθησαύριστος νεολογισμός. Ελικών· το αρκτικό ε γραμμένο στο κείμενο με πεζό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Α. Βρανούσης, «Ρήγας και Marmontel», *Αφιέρωμα στον Roger Millier*, Αθήνα 1990, σ. 21-157 • ΓΜ = Δημ. Σ. Γκίνης και Βαλ. Μέξας, *Ελληνική βιβλιογραφία 1800-1863*, Α'-Γ', Αθήνα 1939-1957 • Αντ. Ηπίτης, *Λεξικόν γαλλοελληνικόν*, Α'-Β', Αθήνα 1911-1912 • Σ. Α. Κουμανούδης, *Συναγωγή νέων λέξεων*, Αθήνα 1900, ²1980 • Πόπη Πολέμη, *Η Βιβλιοθήκη του Ε.Λ.Ι.Α.*, Αθήνα 1990.

*

Σχοινοτενής και πολυπρόσωπη, λοιπόν, η διαμάχη που άνοιξε γύρω από τη μετάφραση της *Κορίννας*. Ο σημερινός αναγνώστης, βέβαια, δύσκολα θα υπερνικήσει την ανία που προξενούν τα έξι ετούτα κείμενα, και πιθανότατα θα νιώσει κάποια ενόχληση: όλοι ανεξαιρέτως οι αρθρογράφοι-μας μεγαλοπιάνονται, φλυαρούν, προβάλλουν τις κάποτε αμφίβολες γνώσεις-τους με περισσή βεβαιότητα, θεσμοθετούν, δογματίζουν. Σωστά. Όμως πίσω από τις αφέλειες και τις βεβαιότητες που φτάνουν ως την οίηση, πίσω από τις γνωστικές ή τις φραστικές-τους αδεξιότητες και τους τυχόν προσωπικούς διαγκωνισμούς, διακρί-

νουμε επίσης τη ζωτική ορμή της εποχής, τη βούληση για μια καινούρια κοινωνία, την πίστη στις δυνατότητες να πραγματοποιηθεί. Όλα είναι φρέσκα στην Αθήνα του 1835, γλώσσα, θεσμοί, άνθρωποι, καταστάσεις· καμία αποτυχία δεν τους βαραίνει ακόμα, καμία προοπτική δεν τους φαίνεται απροσπέλαστη. Δεν έχουν προλάβει να νιώσουν ούτε τις εγγενείς δυσκολίες του λιλιπούτειου κράτους ούτε τους εθνικούς ανταγωνισμούς των άλλων βαλκανίων ούτε την πυκνή σκιά που θα έριχναν σύντομα οι μελέτες του Φαλμεράιερ. Οι εμφύλιες διαμάχες μπορούσαν να θεωρηθούν περασμένες· τα αδιέξοδα της αντιβασιλείας είχαν ήδη προβάλλει, αλλά τότε ακόμη ακόνιζαν τις συνειδήσεις, δεν τις είχαν βαρύνει. Οι αντιπαραθέσεις είναι, βέβαια, οξύτερες, ιδίως στο πολιτικό και το δημοσιογραφικό επίπεδο· ό,τι γράφεται στον *Σωτήρα*, η *Αθηνα* θα το καυτηριάζει, και αντίστροφα: οι κορορομαχίες ανάμεσα στα κόμματα και τις εφημερίδες είναι διαρκείς — όμως αυτό μπορεί να ιδωθεί από μια σκοπιά ως τεκμήριο ζωτικότητας, ακριβώς όπως και ο τελευταίος επιφυλλιδογράφος, ο Ρ., θεωρεί τη διαμάχη για την *Κορίνα*.

Η δεύτερη, εξίσου προφανής διαπίστωση, βρίσκεται στην καθαυτό αδιαφορία-τους για τη λογοτεχνία: το ίδιο το μυθιστόρημα της κυρίας ντε Σταλ καθόλου δεν το συζητάνε, παρά τους γενικόλογους θετικούς ή αρνητικούς χαρακτηρισμούς· άλλωστε η δημοσίευσή-του βρισκόταν μόλις στον πρώτο τόμο, και κανείς-τους δεν πρότεινε να αναμείνουν και τους υπόλοιπους. Λες και το είχαν διαβάσει όλοι στα γαλλικά, ή τέλος πάντων σε κάποιαν άλλη γλώσσα, το επαινούν ή το απορρίπτουν δίχως να αναφέρονται σ' αυτό. Η *Κορίνα* τους δίνει απλώς μιαν αφορμή· είναι έτοιμοι να επιχειρηματολογήσουν για την αξία ή την απαξία της λογοτεχνίας, αλλά καθόλου για τη λογοτεχνία την ίδια — με ενδιαφέρει ιδιαίτερα αυτή η διάσταση της συζήτησης. Αν μάλιστα οι ταυτίσεις που θα προτείνω παρακάτω είναι σωστές, τότε μόνο ένας από τους πέντε είχε φροντίσει να εγγραφεί συνδρομητής στο βιβλίο· ας παρατηρήσουμε επίσης ότι κανένας δεν αναφέρεται σε μία κατά τι προγενέστερη φιλολογική διαμάχη που δημοσιεύτηκε στις ίδιες εφημερίδες, ενάμισι χρόνο νωρίτερα, γύρω από την πρωτοτυπία του Λέανδρου.²

Το τρίτο γενικό σημείο που πρέπει να προσέξουμε βρίσκεται στην αποδοχή του είδους μυθιστόρημα: μπορεί να αρνούνται την αναγκαιότητα της λογοτεχνίας, ή να την θεωρούν ενδιαφέρουσα και απαραίτητη, αλλά εκείνη η τόσο συνηθισμένη, και προεπαναστατικά και αργότερα, ρητή απόρριψη του μυθιστορήματος σχεδόν απουσιάζει· μονάχα στο κείμενο του Ιωάννη Νικολαΐδη Λε-

2. Τα τρία άρθρα αυτής της διαμάχης, με τις υπογραφές Π. Δ. στον *Σωτήρα*, 19.4.1834, Λ. *Αθηνα*, 8.6.1834 και Ρ. *Αθηνα*, 13.6.1834, αναδημοσιεύονται στο Παναγιώτης Σούτσος, *Ο Λέανδρος*, επιμ. Αλεξάνδρα Σαμούηλ, Αθήνα 1996, σ. 223-231, 232-236 και σ. 237-243.

βαδιέως θα βρούμε να καταδικάζεται η καπήλευση του είδους. Φυσικά δεν είχε αρχίσει ακόμα η βιομηχανία των μεταφράσεων, ούτε πολλά πρωτότυπα είχαν ξεμυτίσει, αλλά οι αρνητικές κρίσεις θα μπορούσαν να προκύψουν από τα όσα κυκλοφορούσαν σε ξένες γλώσσες. Δε βλέπουμε δηλαδή το φόβο που οδήγησε τον Κοραή, για παράδειγμα, να ευχηθεί, ήδη στα 1804, να μην εισαχθεί το είδος με «γραμμμένα από μαινομένους» ούτε τις αντίστοιχες δικαιολογίες και φόβους του μεταφραστή της *Κορίννας* στον πρόλογό του ή του μεταφραστή της *Μαλβίνας* στην «προκήρυξη» της έκδοσής του το 1833.³ Αλλά επίσης κανείς δεν υπερθεματίζει ζητώντας περισσότερες μεταφράσεις· συμπεριφέρονται σα να μην ήταν άδειο το λογοτεχνικό τοπίο. Κι αυτό τεκμήριο, νομίζω, αισιοδοξίας, πίστης και αφέλειας· ίσως όμως και του υψηλού, σε γενικές γραμμές, μορφωτικού επιπέδου των συγγραφέων: στη μικρή-τους ελίτ η γλωσσομάθεια ήταν κάτι το αυτονόητο, ακόμα και οι ειδικές σπουδές στα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια.

Η πρώτη επιφυλλίδα, με την υπογραφή Κ. Π. θέτει το θέμα. Έχει άραγε θέση στην Ελλάδα του 1835 η λογοτεχνία; Για να στηρίξει την αρνητική-του απάντηση, ο συντάκτης επιχειρεί μία συνολική θεώρηση του λογοτεχνικού φαινομένου· χωρίζει την ιστορία-του σε τρία στάδια (αφήνοντας την προϊστορία-του απέξω, ως εποχή βαρβαρότητας): εποχή ανελεύθερων καθεστώτων, οπότε η λογοτεχνία προσφέρει μία διέξοδο στα φιλελεύθερα πνεύματα, εποχή πολιτικής ελευθερίας, οπότε η λογοτεχνία περιττεύει και παρακμάζει, δίνοντας τη θέση-της στο δοκιμιακό πολιτικό λόγο, και μελλοντική εποχή, για την οποία επίσης δε γίνεται λόγος, απλώς δηλώνεται ότι «θέλει είναι το ευγενέστερον και εξοχώτερον απεικόνισμα» της κοινωνίας. Η Ελλάδα, όπως και η Γαλλία ύστερα από την Ιουλιανή επανάσταση, βρίσκονται στο τρίτο στάδιο, της «ανεργείας», τώρα είναι η ώρα που η πραγματική «διανοητική τροφή έγινε αναπόφευκτος»· η λογοτεχνία λοιπόν περιττεύει, και άρα η μετάφραση της *Κορίννας* στάθηκε

3. Ο πρόλογος του Ε. Α. Σίμου αναδημοσιεύεται στο άρθρο-μου, *ό.π.*, 210-212· από την «προκήρυξη» του Ιωάννη Νικολάου που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ήλιος*, 14.11. 1833 (πβ. Φίλιππος Ηλιού, «Ελληνική βιβλιογραφία 1800-1863. Προσθήκες - συμπληρώσεις», *Τετράδια Εργασίας Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών - Ε.Ι.Ε.*, 4, 1983, αρ. 1569), αντιγράφω εδώ την αρχή: «Προ πολλού μεταφρασμένη εις την ομιλουμένην-μας γλώσσαν μία των Γαλλικών μυθιστοριών, η Μαλβίνα, προσκαλεί ήδη τους αγαπόντας τα τερπνά και χαρίεντα διηγήματα να συνδράμωσι εις έκδοσίν-της. Φοβουμένη δε μήπως ως φέρουσα τ' όνομα Μυθιστορία συναριθμηθεί εκ προλήψεως μεταξύ των περιφερομένων εις την Ευρώπην πολλών κακοηθών βιβλίων, προαναγγέλει εις την φιλόκαλον Ελληνικήν νεολαίαν, ότι είναι πόνημα της περιφήμου Γαλλίδος Κοτίνης, της οποίας ο ευφυής κάλαμος τέρπων αθώα έχει και το θαυμαστόν προτέρημα να καταστήνει ερασίαν την αρετήν», κλπ. Τελικά όμως η *Μαλβίνα* εκδόθηκε μόλις στα 1842 στην Ερμούπολη, από έναν τυπογράφο που είχε ήδη κυκλοφορήσει κι άλλο έργο της Madame Cottin· ο πιθανότερος λόγος είναι ότι η αγγελία του 1833 δεν προσέδλωσε συνδρομητές.

άκαιρη. Ο Κ. Π. μάλιστα υποθέτει ότι τα κείμενα του πολιτικού λόγου, ακόμα κι αν είναι απλά άρθρα σε εφημερίδες, έλκουν περισσότερους αναγνώστες.

«Στιλπνάς και καινοφανείς ιδέας» ονομάζει ο Σ. Ρ. στην απάντησή-του τις απόψεις αυτές, κάτι που ο Κ. Π. αρνείται: «άλλοι προ ημών αλλού» τις διατύπωσαν. Σύμφωνα με τον τελευταίο επιφυλλιογράφο πάλι, τον Ρ., οι θεωρίες ετούτες πηγάζουν από την ίδια την κυρία ντε Σταλ και τους «σαινσιμονίους». Ωστόσο, ούτε στο *De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales* ούτε στο *De l'Allemagne* αναπτύσσονται παρόμοιες απόψεις· πιστεύω όμως ότι η διαίρεση της αρχαιοελληνικής λογοτεχνίας σε τρία στάδια από την κυρία ντε Σταλ, στην εποχή του Ομήρου, με κυρίαρχη τη λογοτεχνία, του Περικλή, όπου «παρατηρεί κανείς την ταχεία πρόοδο της δραματικής τέχνης, της ρητορικής, της ηθικής και των απαρχών της φιλοσοφίας», και των χρόνων του Αλεξάνδρου, όπου «οι άνθρωποι των γραμμάτων εμβαθύνουν περισσότερο στις φιλοσοφικές επιστήμες», σε συνδυασμό με μιαν επόμενη παρατήρησή-της, ότι «πολλοί έχουν παρατηρήσει πως οι καλές τέχνες, πως η ποίηση, ανθούν κυρίως στις διεφθαρμένες εποχές, αυτό», όμως, «σημαίνει απλώς ότι οι περισσότεροι ελεύθεροι λαοί απασχολούνται κυρίως να διατηρήσουν την ηθική και την αρετή-τους, ενώ οι βασιλιάδες και οι αυταρχικοί ηγεμόνες ενθαρρύνουν με προθυμία τις διασκεδάσεις και την ψυχαγωγία»,⁴ αποτελεί μια καλή βάση για να στηριχθεί η παρεξήγηση του Ρ. Ούτε καθεαυτό σαινσιμονικές μπορούν ωστόσο να θεωρηθούν· οι δύο, κατά τον Saint-Simon, εποχές της λογοτεχνίας, η «οργανική» και η «κριτική», δε χαρακτηρίζονται από τις τάσεις που αναφέρει ο Κ. Π. Βρισκόμαστε ίσως πιο κοντά σε μια, κάπως δογματική οπωσδήποτε, αριστερή ανάγνωση των περίφημων —και ανέκδοτων ακόμα τότε— μαθημάτων αισθητικής του Hegel· στάθηκε όμως αδύνατο να εντοπίσω τις πηγές του Κ. Π. — κι έτσι το ζήτημα αυτό, αν και καίριο, παραμένει ανοιχτό.⁵

4. Madame de Staël, *De la littérature*, έκδ. Gérard Gengembre και Jean Goldzink, Παρίσι 1991, σ. 93-94.

5. Ο ίδιος ο Saint-Simon δεν φαίνεται ν' απασχολήθηκε ιδιαίτερα με το λογοτεχνικό φαινόμενο· στο *Catéchisme des industriels* (όπου εντάσσεται και το *Système de politique positive* του «μαθητή»-του Auguste Comte), δεν γίνεται καμία αναφορά. Το ίδιο και στα έργα των άλλων μαθητών που συμπεριλαμβάνονται στα *Œuvres de Claude-Henri de Saint-Simon*, VIII-XI, Παρίσι 1875-1876 (χρησιμοποίησα την ανατύπωση του 1966). Το 1830 ο Emile Barrault εκδίδει ανώνυμα το φυλλάδιο *Aux artistes. Du passé et de l'avenir des beaux-arts. (Doctrine de Saint-Simon)*, ενώ περί το 1930 δημοσιεύεται η μελέτη της Marguerite Thibert, *Le rôle social de l'art d'après les saint-simoniens*, Παρίσι, χ.χ., από όπου δεν προκύπτουν ομοιότητες με τα όσα υποστηρίζει ο Κ. Π. (Όλα αυτά τα έργα τα συμβουλευθήκα χάρη στη βιβλιοθήκη του Νίκου Χατζηνικολάου· συμβουλευθήκα επίσης ένα μέρος από το πλούσιο σε φωτοτυπίες γαλλικών εφημερίδων της εποχής, κ.ά. αρχείο-του, και τον ευχαριστώ). Ούτε τα γενικά εγχειρίδια είτε οι βιογραφίες δύο σημαντικών

Κατά τα άλλα ο Σ. Ρ. υπερασπίζεται την ανάγκη της λογοτεχνίας· αποδέχεται «ότι η φιλολογία είναι σκιά της κοινωνίας», της αναγνωρίζει όμως έναν πιο σύνθετο ρόλο, και πολιτικής αλλά και καλλιτεχνικής παρέμβασης. Το κάποιο ενδιαφέρον σ' αυτήν την κοινοτοπική και συμβιβαστική στάση βρίσκεται στην πρόταση να «χορηγήσει» η ελληνική ιστορία ύλη για «ιδανικά γεννήματα», για «πλάσματα της φαντασίας», αίτημα που δε θ' αργήσει να γίνει κοινός τόπος.

Τρίτος παρεμβαίνει στη συζήτηση ο Π. Δ. με στόχο ν' αναιρέσει ολότελα τις απόψεις, αλλά και να γελοιοποιήσει τα επιχειρήματα του Κ. Π. Πέρα από το γενικό σχόλιο ότι ο Σωτήρ αναζητούσε την ευκαιρία να επιτεθεί στα κείμενα της Αθηνάς, δε νομίζω ότι έχουμε να προσθέσουμε κάτι, εκτός αν επισημάνουμε την εμμονή στα πραγματικά είτε υποτιθέμενα γλωσσικά λάθη του αντιπάλου ή τις προσωπικές επιθέσεις· ιδιάζον γνώρισμα όλης της φιλολογικής κριτικής του αιώνα — ή ορθότερα, της αμηχανίας-της. Μια λεπτομέρεια μόνο· ο Π. Δ. εντάσσει τον «Οκονέλο» στους γάλλους συγγραφείς — και το περίεργο είναι ότι κανείς δεν του το προσάπτει, ούτε ο Κ. Π. στην ανταπάντησή-του.

Η ανταπάντηση αυτή, οργισμένη οπωσδήποτε, και χωρίς ν' αποφεύγει ολότελα τις προσωπικές αντεγκλήσεις, φανερώνει ωστόσο ένα οργανωμένο μυαλό. Ο Κ. Π. ξέρει ν' αμύνεται, ξέρει να στηρίζει τη σκέψη-του αποτελεσματικά, συγκερνώντας τα επιχειρήματα με τις συναισθηματικές εξάρσεις. Αν μάλιστα συνδυάσουμε τα ονόματα των πολιτικών που επικαλείται μ' εκείνο το «ασεβώς έπτυσεν εις τον βωμόν της θρησκείας-μας» μπορούμε να υποθέσουμε πως κάτι τον συνδέει με τον σαινσιμονισμό, καθώς αρκετοί οπαδοί, αλλά και αντίπαλοι, των θεωριών αυτών τις αντιμετώπιζαν ως ανακαινισμένο χριστιανισμό — μπορεί όμως να πρόκειται απλώς για ρητορική διατύπωση. Πιο στέ-

οπαδών-του, ιδιαίτερα γνωστών στην ελληνική λογιόσυνη του καιρού εκείνου, περιείχαν κάτι που να διαφωτίζει το ζήτημα, βλ. A. Augustin-Thierry, *Augustin Thierry d'après sa correspondance et ses papiers de famille*, Παρίσι 1922, και R.-G. Nobécourt, *La vie d'Armand Carrel*, Παρίσι 1930. Τα άρθρα πάλι του Augustin Thierry στο γαλλικό τύπο, σύμφωνα με τον κατάλογο του Rulon Nepht Smithson, *Augustin Thierry. Social and Political Consciousness in the Evolution of a Historical Method*, Γενεύη, χ.χ., περιέχουν κάποιες κριτικές λογοτεχνικών έργων αλλά όχι αμιγή θεωρητικά κείμενα περί λογοτεχνίας.

Την επισήμανση για τη συγγένεια με την εγγεληνή οπτική την οφείλω στον Μίλτο Πεχλιβάνο. Συμβουλευθήκα την Εισαγωγή στην *Αισθητική*, μετάφραση-εισαγωγή-σχόλια Γιώργος Βελουδής, επίμετρο Κοσμάς Ψυχοπαίδης, Αθήνα 2000, αλλά δεν προχώρησα περισσότερο· υποθέτω ότι η συγγένεια, αν υπάρχει, θα διαμεσολαβείται από παρουσιάσεις των εγγεληνών απόψεων στον γαλλικό, μάλλον, τύπο. Αξίζει πάντως να παραβάλουμε αυτές τις απόψεις για τη λογοτεχνία και με τις απόψεις του Louis-Sébastien Mercier, που είχαν περάσει στα ελληνικά με τη μετάφραση του Στέφανου Δημητριάδη, *Απανθίσματα έκ-τινος βιβλίου ετερογλώσσου*, Βιέννη 1797.

ρεο έδαφος για να ανιχνεύσουμε τις απόψεις του Κ. Π. προσφέρει, όχι τόσο η αρνητική κρίση για «τα δράματα του Ουγώ και του Δουμάς και τας μυθιστορίας πολλών άλλων· προσπονημένα πάθη, αισθήματα παρά φύσιν και πράξεις», όσο η ερμηνεία του φαινομένου: «η ποίησις η οποία, κατά την εκτενέστεραν σημασίαν-της, πρότερον προνόμιον ήτον ολίγων τινών και στάδιον μόνον είχε την φαντασίαν, κατ' αυτήν μετέβη εις τον πραγματικόν βίον και διεδόθη εις τα πολλαπλά της κοινωνίας μέλη». Είμαστε πραγματικά στον ευρύτερο χώρο των «κοινωνιστών», αλλά, νομίζω, πάλι, εκτός του κύκλου των μαθητών του Saint-Simon.

Ενδιαφέρον προσφέρει και η διαπίστωση ότι «όλος ο κόσμος ομολογεί εις την Ελλάδα ότι οι άνθρωποι δεν αγαπούν την ανάγνωσιν, ότι φιλολογίαν δεν έχομεν»· φυσικά δεν πρέπει να την πάρουμε κατά γράμμα, ούτε αυτήν ούτε την αμέσως επόμενη, ότι πολλοί διαβάζουν και ξαναδιαβάζουν τα πολιτικά άρθρα των εφημερίδων ενώ έχουν αφήσει άκοπα τα φύλλα της *Κορίνας*: ωστόσο μαρτυρίες της εποχής είναι, και τις κρατάμε.

Το κείμενο του Ιωάννη Νικολαΐδη Λεβαδιέα μας επαναφέρει στο κρίσιμο ζήτημα της αποδοχής ή όχι του μυθιστορήματος. Η θέση-του είναι συμβιβαστική· ναι στο ηθικό, όχι στο ανήθικο μυθιστόρημα, είτε αρχαιοελληνικό είτε νεότερο, ναι στη λογοτεχνία, ναι και στην τεχνολογία ή την πολιτική πρόοδο. Αν οι υποθέσεις που θα κάνω παρακάτω για την ταύτιση των συγγραφέων είναι ορθές, τότε ο Νικολαΐδης είναι αρκετά μεγαλύτερός-τους, και οι προτάσεις-του, καλοκάγαθες, ισορροπιστικές, μπορεί να ιδωθούν ως μια παρέμβαση πρεσβύτερου: θέλει να δείξει την ωριμότητά-του, τις γνώσεις-του για το ευρωπαϊκό και το αρχαίο μυθιστόρημα· αν και οι άγνοιές-του για το τελευταίο, μας κάνουν κάπως επιφυλακτικούς στο να του αποδώσουμε τιμές για την πρώιμη αναφορά στον Μπαλζάκ ή τον Κάρολο Νοντιέ: μπορεί να τους είχε απλώς ακουστά — αλλά κι αυτό δεν ήταν λίγο.⁶

Συμβιβαστικός εμφανίζεται επίσης και ο Ρ., που υπογράφει το τελευταίο κείμενο, αλλά προς άλλη κατεύθυνση: προσπαθεί να υπερβεί και δύο κύριους αντίπαλους, να παρουσιάσει μία σύνθεση, κι όχι έναν απλό συγκερασμό. Είναι επίσης συμφιλιωτικός στο προσωπικό επίπεδο· μοιάζει να παίζει το ρόλο του κοινού φίλου που θέλει να βρει τρόπο να μονιάσουν οι αντίπαλοι: η αναγνώ-

6. Οπωσδήποτε τριάντα χρόνια αργότερα, η στάση-του απέναντι και στο μυθιστόρημα και στην τέχνη γενικότερα θα γίνει ολότελα αρνητική: «Τα μυθιστορήματα, εξ' ων κατακλύζεται σχεδόν ήδη η κοινή φιλολογία, ομοιάζουσι προς φθινοπωρινά άνθη βλαστάνοντα επί της κοπρίας των διεφθαρμένων ηθών. Διό ουδείς φρόνιμος συγχωρεί ούτ' ανέχεται την ανάγνωσιν αυτών, ως εξαπτόντων την φαντασίαν προς βλάβην της καρδίας και του κοινωνικού βίου. Όστις τιμά μάλλον των ορθών ιδεών τας ευφείς φράσεις και μεταφοράς, ουδέν διαφέρει παιδιών ζητούντων εν τοις βιβλίοις τας εικόνας μόνον», θα γράψει στο *Κάτοπτρον της κοινωνίας*, Αθήνα 1864, 365-366.

ριση των λογοτεχνικών ενδιαφερόντων του Κ. Π., η προτροπή να δοκιμαστεί κι αυτός στο λογοτεχνικό στίβο, προς αυτόν το σκοπό, νομίζω, στοχεύουν.

Συμβιβαστικός, αλλά ταυτόχρονα κι ενθουσιώδης: «η νέα φιλολογία-μας κινείται, ζει», έτσι είδαμε ότι αρχίζει και τελειώνει το κείμενό-του. Η υπέρβαση των αντιθέσεων στηρίζεται αφενός σε ένα ευφυολόγημα, ότι ο Κ. Π. αναιρεί την κυρία ντε Σταλ δια της ντε Σταλ, αφετέρου στην επανένταξη της λογοτεχνίας στο κοινωνικό γίγνεσθαι μέσω του εξαιρετικού ατόμου: «η μεγαλοφυΐα χαλινών κανόνων δεν δέχεται· υπό τους πόδας-του βλέπων τα πλήθη και τας εποχάς, υψούται ο Είς και δημιουργός· παντοδύναμος πλάττει τον κόσμον-του περί εαυτόν», και τα λοιπά. Υποστήριξα ότι τα πραγματολογικά ερείσματα του πρώτου συλλογισμού δεν πρέπει να έχουν βάση, όπως δεν έχει βάση ο ισχυρισμός του Ρ. ότι όλοι οι άλλοι συνομιλητές «ύψωσαν την φωνήν εναντίον» του Κ. Π. — αλλά μ' αυτές τις αντιθέσεις οργανώνεται η ρητορική του κειμένου. Το σημαντικό πάντως σημείο του άρθρου βρίσκεται κυρίως στην ένθερμη και ρητή υπεράσπιση της ρομαντικής θεωρίας: «ως προς ημάς, ιδού το δόγμα-μας», και κατά δεύτερο λόγο στην επιβεβαίωση της μαρτυρίας ότι λιγοστοί διαβάζουν: «ολιγότατα τα αναγινωσκόμενα, και ταύτα σχεδόν μόνον αι εφημερίδες» — φανερό πως εδώ εκφράζεται και ένα προσωπικό παράπονο.

*

Το επόμενο ζήτημα που πρέπει να μας απασχολήσει είναι τα πρόσωπα· πέρα από τη φυσική περιέργεια, η αναζήτηση των ταυτοτήτων μπορεί να μας βοηθήσει να καταλάβουμε καλύτερα την περιρρέουσα ατμόσφαιρα.

Μονάχα ένας από τους πέντε μας κάνει τη χάρη να υπογράψει με ολόκληρο το όνομά-του. Είναι ο Ιωάννης Νικολαΐδης Λεβαδιεύς, γεννημένος πριν από 30, με 35 το πολύ, χρόνια στη Λιβαδιά. Μαθητής βρέθηκε στα Γιάννινα του Αλή πασά, πέρασε κατόπιν στα χρόνια της Επανάστασης στην Οδησό, ύστερα στο Παρίσι, όπου από το 1827 ως το 1832 (ή το 1835) σπούδασε γιατρός με έξοδα του Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνη, γιού του στρατηγού. Στη γαλλική πρωτεύουσα μετείχε στην Ελληνική Εταιρεία, εκεί είχε εκδόσει δύο τομίδια, *Περί προσόδου των επιστημών και τεχνών* ιδιαίτερος δε ιστορία αρχαιολογική της αμιάντου το 1831 και *Στοχασμοί περί των συμφερόντων του ελληνικού έθνους* το 1832· θα συνεργαστεί επίσης με τον Εμμ. Αντωνιάδη στην έκδοση του περιοδικού *Ηώς*, ενώ σκορπίζει άρθρα-του σε άλλες, ενίοτε και αντίπαλες μεταξύ-τους εφημερίδες. Λίγο αργότερα θα εκλεγεί από τους πρώτους καθηγητές της παθολογίας στο νεοσύστατο πανεπιστήμιο.⁷ Ήταν λοιπόν ένας

7. Για τα βιογραφικά-του στηρίζομαι στο *Λεξικόν εγκυκλοπαιδικόν των Μπαρτ και Χίρστ*, συμπληρωματικός τόμος (Ζ'), Αθήνα 1902-1905 (όπου σημειώνεται έτος γεννήσεως το 1805), στο άρθρο της Ελένης Μπελιά «Η *Ηώς* και η *Αθηνά* του Νκυπλίου», *Πρακτικά*

ώριμος λόγιος: προτού προχωρήσουμε στους υπόλοιπους, ας σημειωθεί ότι στο περιοδικό *Ηώς* που εκδίδει μαζί με τον Εμμ. Αντωνιάδη της Αθηνάς από την άνοιξη του 1836, συναντάμε ένα ανυπόγραφο άρθρο, που μάλλον πρέπει να το προσγράψουμε σ' αυτόν, όπου καταγγέλλει («τα σημερινά μυθιστορήματα») τα οποία «κατασκευάζονται ομοιόμορφα όλα, ως οικίαι καταταγμένοι εις την αυτήν ακριβώς γραμμήν», ενώ επαινεί τα παλαιότερα, «τα κατά Παύλον και Βιργινίαν, τον Δογκισσώτον, τον Ροβινσόν, τον Werther, τον Γκίλβλασ, την Μαλβίαν, τον Ουάκφιλντ, την Νέαν Ελοΐζαν, τον Αδόλφον και μάλιστα τον Νέον Ανάχαρσιν και τον Τηλέμαχον». Πολλά τα επίκοινα ονόματα με το κείμενο της Αθηνάς, αλλά παραδόξως η Κορίννα απουσιάζει: είχε άραγε κιόλας ξεχαστεί, προτού καν ολοκληρώσει την έκδοσή-της; Το ενδιαφέρον είναι ότι το άρθρο κλείνει με τη διαπίστωση ότι «επειδή ως όργανον αυτών», του καλού και του ωφέλιμου δηλαδή, «η Ηώς έχει χρέος προς το δημόσιον, το οποίον βλέπει αναιδώς καθ' ημέραν φορολογούμενον από ρυπαρογράφους συγγραφείς, βιάζεται να αναλάβει εις το εξής το δυσάρεστον ίσως και βαρύν, αλλ' αναγκαίον έργον της κριτικής».⁸

Οι άλλοι τέσσερις υπογράφουν με αρχικά: Κ. Π., Σ. Ρ., Π. Δ., και σκέτο Ρ. Δεν πρέπει να παραξενευόμαστε: ήταν κοινή η συνήθεια και στον ελληνικό και στον ευρωπαϊκό τύπο της εποχής: μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι όλοι γνωρίζονταν μεταξύ-τους, όχι μόνο επειδή η Αθήνα ήταν πολύ μικρή, παρά κι επειδή τα ίδια τα κείμενα παρέχουν επαρκείς ενδείξεις. Φυσικά είναι πολύ πιο δύσκολο για εμάς να προχωρήσουμε σε ασφαλείς ταυτίσεις: θα το επιχειρήσω ωστόσο. Αρχίζω από τον Π. Δ., περί του οποίου διαθέτουμε τις περισ-

Α' συνεδρίου Αργολικών Σπουδών, Αθήνα 1979, σ. 230-223, και στις λιγιστές πληροφορίες που δίνει ο ονομαστικός κατάλογος των Ελλήνων του Παρισιού που συντάχθηκε μάλλον στα τέλη του 1827 (όπου διαβάζουμε: «Νικολαΐδης από την Βοιωτίαν, 26 χρονών, νεωστί ελθών από Οδησόν μ' έξοδά-του»), βλ. Ελένη Κούκκου, *Ι. Α. Καποδίστριας*, Αθήνα 1978, σ. 398, και στο Σπ. Μαυρογένης, *Βίος Κων. Καραθεοδωρή*, Παρίσι 2^η 1881, σ. 13 και 16 (όπου μνεία-του ως μέλους της Ελληνικής Εταιρείας: πβ. επίσης, Δημ. Ν. Παντελοδήμος, *Η συμβολή της «Ελληνικής Εταιρείας» του Παρισιού... 1828-1830*, Αθήνα 1987, ευρετ.). Το 1842 δημοσίευσε μαζί με τον Αλ. Ρ. Ραγκαβή και τον Α. Σαμουράκη ένα ελληνογαλλικό λεξικό και στα 1864 το *Κάτοπτρον της κοινωνίας, είτε έκθεσις των αρετών και κακιών*, όπου υπογράφει ως Ι. Ν. Λεβαδεύς — τεκμήριο της πολύ συντηρητικής πια κοσμοθεωρίας-του. Η συμβολή-του στην διανοητική και εκδοτική ζωή του τόπου ήταν πλούσια: πέθανε το 1871. Δεν συναντάμε το όνομά-του στον κατάλογο των συνδρομητών της Κορίννας που δημοσιεύεται στον τ. Δ', Αθήνα 1836, σ. 340-355.

8. «Φιλολογία. Βιβλιογραφικώς θεωρούμενη», *Ηώς*, 1/5 (30.5.1836) 12 και 14. Το άρθρο στις σελ. 1-14' αρχίζει με την περιγραφή της ετήσιας Έκθεσης του Βιβλίου στην Λιψία, συνεχίζει με στατιστικές της ευρωπαϊκής βιβλιοπαραγωγής, και καταλήγει με μια κατακραυγή για την ποιότητα των πρόσφατων μυθιστορημάτων. Χρωστώ τη φωτοτυπία-του στις φροντίδες της Μαριλίζας Μητσού και του Μάνου Χαριτάτου.

σότερες πληροφορίες. Στην ανταπάντησή-του ο Κ. Π. (εδώ, αρ. 4) αναφέρει ότι ο Π. Δ. έζησε «εις την καθέδραν της Γαλλίας» τον κατηγορεί επίσης για «ένα κόμπον αριστοκρατικόν». Όμως την προηγούμενη χρονιά είχε δημοσιευθεί στον *Σωτήρα* ένα άρθρο για τον Λέανδρο του Παν. Σούτσου, με τα ίδια αρχικά, Π. Δ., και ξέρουμε πως κι εκείνος ο Π. Δ. ήταν «νέος σπουδαστής των Παρισίων»⁹ μπορούμε λοιπόν να θεωρήσουμε πως πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο — και ο κύκλος στενεύει.

Καθώς δεν έχω συναντήσει άλλον Έλληνα στο Παρίσι εκείνα τα χρόνια με αυτά τα αρχικά, λογαριάζω πως δηλώνουν τον Πέτρο Δηλιγιάννη (ή Δεληγιάννη). Γεννημένος το 1812 στα Λαγκάδια, γιος του Αναγνώστη, ανιψιός του Κανέλλου —δηλαδή «αριστοκράτης» κατά κάποιον τρόπο— και αδελφός του διηγηματογράφου Ιωάννη, σπούδασε νομικά στο Παρίσι, όπου συγχρωτίστηκε με τους αντι-καποδιστριακούς· εκφώνησε μάλιστα λίγα λόγια στην κηδεία του Κοραή (δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό *Polyglotte*) και μέσα στο 1833 επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου διορίστηκε στο υπουργείο εξωτερικών. Στην εφημερίδα *Ήλιος* συναντάμε το άρθρο ενός Π. Δ., Αρκάδα που κατοικεί στο Ναύπλιο, και υπερασπίζεται τη βασιλεία και την κυβέρνηση· και πάλι δικαιούμαστε να πιθανολογήσουμε πως πρόκειται για τον ίδιον. Ο Πέτρος Δηλιγιάννης πάντως ανέβηκε γρήγορα τις διοικητικές βαθμίδες, πιο ύστερα έγινε υπουργός και πρεσβευτής, ενώ δε φαίνεται να διατήρησε κι αργότερα κάποια σχέση με τα γράμματα· πέθανε το 1872.¹⁰ Ίσως η οικογένειά-του να συνδεόταν με τον *Σωτήρα*

9. Η φράση από την απάντηση ενός Λ. στην Αθηναί, 8.6.1834, βλ. Παναγιώτης Σούτσος, *Ο Λέανδρος*, ό.π., σ. 234.

10. Η νεκρολογία του Κοραή δημοσιεύτηκε στο φύλλο της 15.5.1833, βλ. Εμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Το χρονικό και τα παρακλόουθα του θανάτου του Αδαμ. Κοραή», στο Σπ. Ι. Ασδραχάς κ.ά., *Σταθμοί προς τη νέα ελληνική κοινωμία*, Αθήνα 1965, σ. 175 και 189· αναδημοσιεύτηκε στο Π. Αργυροπούλου, κ.ά., *Επικήδειοι λόγοι εις Αδαμάντιον Κοραή*, επιμ. Στερ. Φασουλάκης, Αθήνα 1993, σ. 18. Το άρθρο στον *Ήλιο*, 4.8.1833· βλ. περίληψη στο Ελένη Φουρναράκη, *Η εφημερίδα «Ήλιος» του Παναγιώτη Σούτσου*, Αθήνα 1986, σ. 25. Για τα βιογραφικά-του στηρίζομαι στην *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαιδεία*, στην Ευτυχία Δ. Λιάτα, *Αρχαία οικογενεία Δεληγιάννη. Γενικό ευρετήριο*, Αθήνα 1992, στον John A. Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο*, Αθήνα 1985, σ. 84 και 749 και στα *Απομνημονεύματα* του Αλ. Ρ. Ραγκαβή, Α' Β', Αθήνα 1894-1995 (χρησιμοποιώ τη φωτομηχανική επανέκδοση, με το ευρετήριο της Αγγελικής Λούδη, Αθήνα 1999) με τον οποίο είχε, όπως κι ο αδελφός-του Ιωάννης, στενή σχέση. Φαίνεται πως στην αγγελία για την έκδοση της *Ευτέρπης* αναφέρεται ανάμεσα στους μελλοντικούς συνεργάτες (η πληροφορία από το *Βιογραφικό λεξικό* του Κ. Βοβολίνη), αλλά η αγγελία δεν έχει βιβλιογραφηθεί, και δεν συναντώ το όνομά-του στο αναλυτικό ευρετήριο, Κωστής Δανόπουλος και Λίτσα Χατζοπούλου, *Η Ευτέρπη (1847-1855)*, Θεσσαλονίκη 1997. Δεν συναντάμε το όνομά-του στον κατάλογο των συνδρομητών της *Κορίννας*· υπάρχουν όμως τρεις άλλοι Δεληγιάννηδες, ο Ι(ωάννης), ο Κ(ανέλλος) και ένας Ν., όλοι στην Αθήνα, και άλλοι τρεις (ίσως συνωνυμία) σε άλλες πόλεις. Για την αντι-καποδιστριακή-του δράση βλ.

ένα άρθρο στις 2.9.1834¹¹ υπογραμμένο με τα αρχικά Ι. Δ. υπερασπίζεται τον Κανέλλο Δεληγιάννη και επιτίθεται κατά της Αθηνάς.

Τα αρχικά Σ. Ρ., συνδυασμός σπάνιος, δεν μπορούν να έχουν πολλούς διεκδικητές. Θεωρώ πιθανό να πρόκειται για τον Σκαρλάτο Ρωσσέτη, υπάλληλο εκείνη την εποχή στο υπουργείο εξωτερικών επίσης, οπαδό του αγγλικού κόμματος, αλλά γνωρίζω ελάχιστα τα βιογραφικά του. Γεννήθηκε το 1808, γιος του Ιωάννη Μπιμπίκα Ρωσσέτη, Μεγάλου δραγουμάνου του στόλου· προεπαναστατικά σπούδασε στην Οδησό, συμμαθητής του Αλ. Ρ. Ραγκαβή, και συμπλήρωσε τις σπουδές του στο Παρίσι· το 1832 εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα. Αργότερα ανέλαβε ανώτερες διοικητικές θέσεις· πέθανε το 1894.¹²

Αντίθετα, πολλοί θα μπορούσαν να διεκδικήσουν τα αρχικά Κ. Π. Ο δικαστικός Κωνσταντίνος Πιτσιπιός, λόγου χάρη, ή ο υπάλληλος του υπουργείου δικαιοσύνης και πολιτικός Κωνσταντίνος Προβελέγγιος· αλλά και οι δύο είχαν περάσει από την Ευρώπη, ενώ, σύμφωνα με τα όσα ξέρουμε από τα κείμενα, ο δικός-μας Κ. Π., όχι. Επίσης στο αμέσως επόμενο φύλλο της ανταπάντησης του Κ. Π. (εδώ αρ. 4) στην Αθηνά, δηλαδή στις 30.11.1835, δημοσιεύεται μια επιφυλλίδα με τα ίδια αρχικά, Κ. Π., «Ωραίοι τέχνη. Μουσική, η εκκλησιαστική μάλιστα», όπου διαβάζουμε τα εξής: «Ω! εάν ήτο δυνατόν να ευρεθείτε εις εκκλησίαν της Ρωσσίας, και να ακούσετε τον χορόν, όστις» ... «αποτείνει προς τον ύψιστον, εν τω μέσω βαθυτάτης των προσευχομένων σιωπής, εναρ-

Christos Loukos, «Partisans et opposants à Capodistrias dans la France de la Révolution de Juillet», Centre de Recherches Néohelléniques, *La Révolution française et l'hellénisme moderne*, Αθήνα 1989, σ. 274, 287.

11. Ενδέχεται να διαβάζω λάθος τις σημειώσεις-μου, και το σωστό να είναι 2.9.1835.

12. Στηρίζομαι στη νεκρολογία του Α. Μελετόπουλου (*Ακρόπολις*, 14.7.1894) καθώς και στις πληροφορίες που προκύπτουν από τα *Απομνημονεύματα* του Αλ. Ρ. Ραγκαβή, ό.π. Στα 1832 ο Ρωσσέτης είναι με τους «συνταγματικούς» ως πολιτικό φίλο του Σπ. Τρικούπη τον μνημονεύει η εφημ. *Ήλιος*, βλ. Ελένη Φουρναράκη, ό.π. (κατά την νεκρολογία-του όμως ανήκε στο γαλλικό κόμμα). Στα 1843 έχει περάσει στο αντίπαλο στρατόπεδο, βλ. Petropulos, ό.π., σ. 594. Εκείνη τη χρονιά διορίστηκε διευθυντής του Εμπορικού γραφείου στην Κωνσταντινούπολη, από τα 1848 ως τα 1854 ήταν πρόξενος στα Ιωάννινα, ενώ έζησε στην Ιταλία από το 1854 ως τα 1858· ύστερα υπηρέτησε ως νομάρχης, έως το 1876 που συνταξιοδοτήθηκε. Από τα δελτία του Βλαχογιάννη πληροφορούμαι ότι το 1836 βρέθηκε στη Ρουμανία (πληροφορία από κατάλογο συνδρομητών), ότι δημοσίεψε ένα χάρτη της Ρουμανίας στην εφημ. *Συνένωσις*, 25.11.1844, βλ. *Τα περιεχόμενα των Γενικών Αρχείων του Κράτους*, επιμ. Κων. Διαμάντης, ΙΔ', Αθήνα 1975, σ. 1.048 και 1.008 (από εκεί άντλησα και την πληροφορία για τη νεκρολογία της *Ακροπόλεως*). Γράφεται επίσης συνδρομητής, από το Βουκουρέστι, σε βιβλία του Ν. Σ. Πίγκολου, 1838 και 1841. Από την ανακοίνωση της Βίκης Πάτσου στο Άννα Ταμπάκη και Στέση Αθήνη (επιμ.), *Ταυτότητα και ετερότητα στη λογοτεχνία, 18ος-19ος αι. 3. Μετάφραση και διαπολιτισμικές σχέσεις*, Αθήνα 2001, σ. 129, υποσ. 14, βλέπω ότι υπήρξε συνεργάτης στον *Ευρωπαϊκό Ερασιστή*. Δεν συναντάμε το όνομά-του στον κατάλογο των συνδρομητών της *Κορθίνας*· υπάρχουν όμως ένας Ρωσσέτος Κ. στην Αθήνα και ένας Ρωσσέτης Ν. στην Κύπρο.

μονίους ευχάς», κλπ. Προφανώς πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο, επομένως ο Κ. Π. είχε βρεθεί στη Ρωσία, αλλά όχι στην κυρίως Ευρώπη, επειδή «οικογενειακά δυστυχία», όπως μας λέει, δεν του το επέτρεψαν: τα βιογραφικά αυτά στοιχεία ταιριάζουν και στον Κωνσταντίνο Πωπ και στον Κωνσταντίνο Παπαρρηγόπουλο.

Ο Κωνσταντίνος Πωπ είχε γεννηθεί το 1816 στην Κωνσταντινούπολη· είχε κι αυτός σπουδάσει στην Οδησό, οικείος επίσης του Α. Ρ. Ραγκαβή, και δε φαίνεται να είχε επισκεφθεί την κεντρική Ευρώπη. Στην Αθήνα πρέπει να έφθασε μέσα στο 1835, περνώντας από τη Σμύρνη και την Έφεσο, και συνεργάστηκε με τον Ραγκαβή στην έκδοση του περιοδικού *Ίρις*. Ωστόσο, από ένα γράμμα του αδελφού-του Γεώργιου το 1836, φαίνεται πως ο Κωνσταντίνος Πωπ έγραφε ποιήματα και υπολόγιζε πολύ τη δραστηριότητά-του αυτήν: «Τίποτα δεν με λέγεις», του γράφει ο Γεώργιος Πωπ, «περί της φιλολογικής και ποιητικής καταστάσεώς-του. Κάμνεις στίχους καλυτέρους; Αυτό να ιδούμεν· ή τους παραιτήσαμεν; Όχι αδελφέ! Είναι πικρά ως φαρμάκι η ιδέα μήπως δεν είμεθα ποιηταί». Κάπως λοιπόν δύσκολο να έβγαιναν από την πένα του Πωπ τα κείμενα της *Αθηνάς*.¹³

Τείνω, έτσι, να υποθέσω ως συντάκτη των κειμένων τον Κωνσταντίνο Παπαρρηγόπουλο, υπάλληλο του υπουργείου οικονομικών στα χρόνια εκείνα. Γνωρίζουμε το ενδιαφέρον-του για τη λογοτεχνία· δημοσιεύοντας, πολύ αργότερα, τις ενθυμήσεις-του για τον παλιό του φίλο Γ. Α. Βασιλείου, συνάδελφο στο ίδιο υπουργείο, ο Παπαρρηγόπουλος θυμήθηκε τις τοτινές φιλολογικές-τους συζητήσεις. Επίσης, σύμφωνα με τον Κ. Θ. Δημαρά, ο Παπαρρηγόπουλος θα μπορούσε να είναι ο συντάκτης ενός κειμένου για τον Βύρωνα, δημοσιευμένου στην εφημερίδα *Τριπτόλεμος* στις 4.11.1833, πάλι με τα αρχικά Κ. Π.¹⁴ Προσ-

13. Για τα βιογραφικά-του στηρίζομαι στην Στέση Αθήνη, «Κωνσταντίνος Πωπ», στο *Η παλαιότερη πεζογραφία-μας*, Δ', Αθήνα 1996, σ. 78-93· η κυρία Αθήνη με βοήθησε ιδιαίτερα προσφέροντάς-μου το υλικό που έχει συγκεντρώσει. Τα γράμματα του Γεωργίου τα δημοσίευσε ο ίδιος ο Κωνσταντίνος Πωπ στο «Νεοελληνικής Φιλολογίας Πάρεργα. Γεώργιος***», *Πανδώρα*, 13 (1862-63) 495-498, 517-520, 540-542 (το παράθεμα από τη σελ. 518). Σύμφωνα με τον Κων. Πωπ η *Ίρις* εκδόθηκε στην Αθήνα το 1836 (Αθήνη, ό.π., σ. 81)· ο Ραγκαβής τοποθετεί την έκδοσή-της στο Ναύπλιο το 1834, αλλά μάλλον τη μνήμη του Πωπ πρέπει να εμπιστευθούμε, εφόσον ο Πωπ έφυγε από την Κωνσταντινούπολη το 1835 (το 1833 που σημειώνει η Στέση Αθήνη για την άφιξή-του στην Αθήνα μου φαίνεται εσφαλμένο, βλ. το γράμμα του Γεωργίου στην *Πανδώρα*, σ. 517). Δεν συναντάμε το όνομά-του στον κατάλογο των συνδρομητών της *Κορίννας*.

14. Κ. Θ. Δημαράς, *Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος*, Αθήνα 1986, σ. 409 και 118 και 446 αντίστοιχα· εκεί και άλλες πληροφορίες για τις λογοτεχνικές επιδόσεις του Παπαρρηγόπουλου. Το φύλλο του *Τριπτόλεμου* της 4.11.1833 δεν σώζεται στο σώμα της εφημερίδας που απόκειται στη Βιβλιοθήκη της Βουλής· έτσι δεν κατόρθωσα να συμβουλευθώ το άρθρο. Για τα βιογραφικά πβ. και Γ. Λάιος, «Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος», *Μνη-*

θέτω ακόμα πως στην εφημερίδα *Εθνική*, 21.2/5.3.1835, ο Παπαρρηγόπουλος είχε δημοσιεύσει, υπογράφοντας αυτή τη φορά ολογράφως, μια επιφυλλίδα στα γαλλικά με την περιγραφή της Καθαρής Δευτέρας στους στύλους του Ολυμπίου Διός· το ύφος της γραφής φανερώνει σαφέστατα έναν άνθρωπο που δεν αδιαφορεί για το λογοτεχνικό ύφος.¹⁵

Οι πιθανότητες να αποκρυπτογραφήσουμε τον Ρ. μειώνονται, βέβαια, καθώς η εξίσωση προσφέρει έναν μόνον άγνωστο. Ο Νικόλαος Ρενιέρης, σύμβουλος Επικρατείας το 1837, πρέπει να αποκλειστεί, καθώς πλησίαζε πια τα ογδόντα — αλλά η οικογένεια ήταν πολυμελής και πολύκλαδη. Στενές σχέσεις με τη λογιосύνη, τη λογοτεχνία ιδιαίτερα, διατηρούσε ο Μάρκος, γεννημένος στην Τεργέστη το 1815 και σπουδαγμένος στην Ιταλία, πρέπει να έφτασε στην Αθήνα τέλη του 1835 ή αρχές του 1836· το 1841 θα δημοσιεύσει ανώνυμα το έργο-του *Φιλοσοφία της ιστορίας*, όπου αναφέρεται συχνά στην κυρία ντε Σταλ.¹⁶ Ωστόσο οι απόψεις-του για τη λογοτεχνία, όπως εκτίθενται στο βιβλίο-του, ήταν πολύ διαφορετικές· έπειτα, ακόμα κι αν τα χρονικά όρια το επιτρέπουν, τον Γενάρη του 1836 ήταν ακόμα πολύ καινούριος στο αθηναϊκό περιβάλλον· έτσι νομίζω ότι βρισκόμαστε πιο κοντά στις πιθανότητες αν επιλέξουμε τον Αλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβή: υπέγραφε συχνά με ένα σκέτο Ρ., αλλά, κυρίως ήταν οικείος με όλους τους πιθανούς συντάκτες (Ρωσσέτης, Δηλιγιάννης, Παπαρρηγόπουλος) καθώς και με τον Ι. Νικολαΐδη Λεβαδέα. Του ταιριάζει και το χαρίεν ύφος, ο σαφώς διακηρυγμένος ρομαντισμός επίσης, όπως και το παράπο-

μοσύνη 14 (1974) 284-324. Δεν συναντάμε το όνομά-του στον κατάλογο των συνδρομητών της *Κορίνθας*.

15. Feuilleton. «L'enterrement du Carnaval», Constantin Papparrigopoulos. Τα κείμενα της *Εθνικής* δημοσιεύονταν κατά κανόνα και ελληνικά και γαλλικά· η αποκλειστική δημοσίευση στα γαλλικά φανερώνει ότι η συγγραφή έγινε σ' αυτή τη γλώσσα, κάτι που δικαιολογεί, νομίζω, και την πλήρη υπογραφή. Όσο ξέρω πρόκειται για το πρώτο ενυπόγραφο κείμενο του Παπαρρηγόπουλου, το οποίο δεν έχει θησαυριστεί μάλιστα από τους βιογράφους-του. (Ο Demosthenes Kontos, «Konstantinos Paparrigopoulos: A Bibliography», *Modern Greek Society. A Social Newsletter*, 14², Δεκ. 1986, σ. 53-86, αναγράφει τις εφημερίδες όπου συνεργάστηκε ο Παπαρρηγόπουλος, σ. 75 κ.ε., και μνημονεύει την *Εθνική*, όπως και την *Αθηνά*, χωρίς όμως να προσδιορίζει ούτε άρθρα ούτε ημερομηνίες).

16. Για τον Νικόλαο βλ. Γ. Πλουμίδης, «Βιογραφικά Νικολάου Ρενιέρη (1758-1847)», *Πεπραγμένα Δ' διεθνούς Κρητολογικού συνεδρίου*, Γ', Αθήνα 1981, σ. 195-200. Για τον Μάρκο, η Ελένη Μπελιά «Το αρχείο Μάρκου Ρενιέρη», *ό.π.*, σ. 191-194, σημειώνει έτος άφιξης το 1835· ο ίδιος στα «Lettere Ateniesi», *Strenna Italiana per l'anno 1837*, Μιλάνο 1836, σ. 87-112, όπου περιγράφει το ταξίδι του ερχομού-του και τη γνωριμία-του με την ένδοξη πόλη, δεν δίνει ημερομηνίες, αλλά είναι προφανές ότι αναφέρεται σε πολύ πρόσφατα περιστατικά, και χρονολογεί το άρθρο Μάιο του 1836. Η μελέτη *Φιλοσοφία της ιστορίας* επανεκδόθηκε το 1999 με εισαγωγή του Παν. Νούτσου. Δεν συναντάμε το όνομα του Μάρκου στον κατάλογο των συνδρομητών της *Κορίνθας*: υπάρχουν όμως δύο Ρενιέρηδες, ένας Ε. και ένας Ν. στην Αθήνα, καθώς και ένας άλλος Ν. στην Τρίπολη.

νο ότι η κοινωνία που τον περιέβαλε δε διάβαζε λογοτεχνία — όμως αυτά θα ταίριαζαν και σε άλλους.¹⁷

Για να δεχθούμε βέβαια την ταύτιση, πρέπει να παραμερίσουμε δύο δυσκολίες. Η πρώτη έχει να κάνει με τον ίδιο: πουθενά στα *Απομνημονεύματά* -του ο Ραγκαβής δεν αναφέρεται στην υπόθεση αυτήν· είναι πιθανόν να μην τον απασχόλησε — για μια επιφυλλίδα εφημερίδας πρόκειται. Αλλά ούτε στους δύο προλόγους-του, εκείνον στο *Δήμος κ' Ελένη*, Ναύπλιο 1831, ή τον άλλον, *Διάφορα ποιήματα*, Αθήνα 1837, συναντάμε τίποτε επίκαιρα επιχειρήματα. Ωστόσο και αυτοί οι δύο πρόλογοι, ενυπόγραφοι αμφότεροι, δε μοιάζουν· μάλιστα ενώ στον πρώτο ο όρος «ρομαντισμός» αναφέρεται ρητά, στο δεύτερο, το προσωπείο του συγγραφέα καμώνεται πως ούτε που έχει ακουστά τη λέξη· έπειτα ο τόνος στα τρία κείμενα είναι διαφορετικός: ανάλαφρος και παιχνιδιάρικος στους προλόγους, αντιρρητικός επιπλέον στον δεύτερο, σοβαρός και υψηλός στην επιφυλλίδα. Πώς θα μπορούσε, λόγου χάρη, να αναφερθεί το προσωπείο του προλόγου του 1837 στον Βύρωνα, εφόσον δεν ξέρει τί είναι ρομαντισμός; Ομοιότητες σε γενικό επίπεδο, εξάλλου, συναντάμε· δεν προσφέρουν όμως αποφασιστικό βάρος.

Μεγαλύτερο πρόβλημα αποτελεί το άρθρο με το ίδιο αρχικό, Ρ., που δημοσιεύτηκε στην *Αθηναί* στις 13.6.1834 στη συζήτηση περί *Λεάνδρου*· έχει υποστηριχθεί η απόδοση του κειμένου στον Ραγκαβή, δίχως επιχειρήματα, ωστόσο.¹⁸ Κατά τη γνώμη-μου είναι πολύ δύσκολο να συμβαίνει κάτι τέτοιο· δεν μπορώ να τον φανταστώ να ασκεί τόσο αυστηρή κριτική για το ηγεμονικό περιβάλλον της Μολδοβλαχίας και να χρησιμοποιεί εκφράσεις όπως «φαναριωτίσκοι» (δεις), ή «Τουρκοαυθένται και Τουρκοβογάριδες» — αυτό και από τη σκοπιά της ιδεολογίας και από εκείνην της εκφραστικής κοσμιότητας. Το κείμενο αυτό, άλλωστε, γράφτηκε από άνθρωπο που ε γνώριζε τα προεπαναστατικά πράγματα της λογισύνης· αποδίδει στον Ανώπιον την κριτική των *Γραμματικών... βιβλία Δ.*, του Κων. Οικονόμου που είχε δημοσιευτεί με ψευδώνυμο στον

17. Είναι ο μόνος από όσους προτείνει για υποψήφιους συντάκτες που εγγράφηκε σνδρομητής για την *Κορίννα*.

18. Βλ. το κείμενο στο Παν. Σούτσος, *Ο Λεάνδρος*, ό.π., σ. 237-243. Στον Ραγκαβή το προσγράφει ο Γ. Βαλέτας, «Εκδόσεις και σύνθεση της Νεοελληνικής γραμματολογίας του Α. Ρ. Ραγκαβή», *Νέα Εστία* 19 (1936) 842 υποσ., και τον ακολουθεί ο Απ. Σαχίνης, δύο φορές, μία στα *Τετράδια Κριτικής*, Γ', Αθήνα 1983, σ. 131 (όπου απλώς παραπέμπει στον Βαλέτα) και δεύτερη, προσδίδοντας περισσή βεβαιότητα στην ταύτιση («που είναι», κλπ.), *Θεωρία και άγνωστη ιστορία του μυθιστορήματος*, Αθήνα 1992, σ. 39, παραπέμποντας τώρα μόνον στον εαυτό-του. Η Λίτσα Χατζοπούλου, *Αλέξανδρος Ραγκαβής. Μαρτυρία λόγου*, Αθήνα 1999, σ. 68-69 διστάζει να αποδεχθεί την ταύτιση· αναδημοσιεύει ωστόσο το κείμενο σε παράρτημα, σ. 407-412. (Λς σημειωθεί πως ένα τυπογραφικό λάθος του πρωτοτύπου, «κοστάκια» αντί *κοστάκια*, δίστιχα δηλαδή, μένει αδιόρθωτο στην Χατζοπούλου, ενώ από την Σαμουήλ διορθώνεται σε «κοντάκια»).

*Λόγιο Ερμή*¹⁹ — αλλά το 1834 δεν απέχει και τόσο από το 1820. Εάν δεν ταυτίσουμε πάντως και αυτόν τον Ρ., η απόδοση του δικού-μας κειμένου (εδώ αρ. 6) στον Ραγκαβή παραμένει επισφαλής.

Έστω όμως ότι οι ταυτίσεις είναι ορθές. Οδηγούμαστε τότε σε μία παρέα συνομηλίκων, φίλων, και σχεδόν συναδέλφων στα υπουργεία της κυβέρνησης. Γόνιμοι ισχυρών οικογενειών, με καλές σπουδές, οι περισσότεροι μάλιστα στην Ευρώπη, εμπνέονται από τη γαλλική επανάσταση του 1830 και διαβάζουν τα αντιβασιλικά φύλλα, ακολουθούν τις προοδευτικές τάσεις της εποχής-τους, ενίοτε και τις ακραίες. Επιστρέφουν στην ελεύθερη πατρίδα για να ριχτούν στη δουλειά, γράφουν, εκδίδουν περιοδικά, στηρίζουν το νεογέννητο ελληνικό κράτος με τις γνώσεις-τους, πλουτίζουν τη νεαρή κοινωνία με τις ανησυχίες-τους, διαμορφώνουν τη γλώσσα εισάγοντας τολμηρούς νεολογισμούς. Σύντομα βέβαια, μόλις αναφανούν τα εθνικά προβλήματα στον ορίζοντα, θα φρονιμέψουν, θα στραφούν όλοι προς συντηρητικότερους προσανατολισμούς, αλλά δε θα πάψουν να αποτελούν τη ραχοκοκκαλιά της κοινωνίας-τους. Αυτοί θα συνεισφέρουν τις ανθρώπινες δυνάμεις που θα στηρίξουν, ύστερα από δέκα περίπου χρόνια, την ιδεολογική σκλήρυνση της κοινωνίας, την ανεδαφική-της έπαρση, τη γλώσσα προς τη στομφώδη ρητορεία· κάποιοι-τους μάλιστα θα κρατούν τα ηνία όταν το άρμα της λογοτεχνίας στραφεί προς την κοινοτοπική κομπορημοσύνη και τον εθνικό φρονηματισμό. Ας μην τους φορτώνουμε όμως με καταγγελίες· δεν είναι τα πρόσωπα που καθορίζουν την πορεία των συνόλων — τουλάχιστον δεν είναι μόνο τα πρόσωπα.

19. Βλ. Εμμ. Ν. Φραγκίσκος, «Ο ψευδώνυμος επικριτής της “Ποιητικής” του Κων. Οικονόμου στον “Λόγιο Ερμή”», *Ο Ερασιστής* 21 (1997) 284-300.